

LEXUS VE ZEYTİN AĞACI

LEXUS VE ZEYTİN AĞACI

GİRİŞ

Tayland hükümeti 8 Aralık 1997 sabahı, ülkenin en büyük 58 finans kuruluşundan 56'sını kapatma kararı aldığını açıkladı. Bu özel bankalar, Tayland para birimi baht'ın ani düşüşü sonucunda neredeyse bir gecede iflasa sürüklenmişti. Finans kuruluşları büyük miktarda ABD doları borç almış ve bu dolarlarla otel, iş merkezi, lüks apartman ve fabrika inşaatları yapacak Tayland şirketlerine kredi açmışlardı. Hepsi de güvende olduklarını düşünmüşlerdi, çünkü Tayland hükümeti baht'ın Amerikan doları karşısındaki değerini sabit tutmaya yönelik bir politika izliyordu. Ama hükümet bu konuda başarısız olunca, baht'a yönelik küresel spekülasyonun arkasından – Tayland hükümetinin sanıldığı kadar güçlü olmadığına yavaş yavaş anlaşılmasının da etkisiyle – Tayland para biriminde yüzde 30'luk bir düşüş oldu. Bunun anlamı, dolarla kredi alan firmaların her 1 dolarlık borç için yüzde 30 oranında daha fazla Tayland parası ödemek zorunda kalmasıydı. Pek çok firma finans kuruluşlarına borcunu ödeyemedi, pek çok finans kuruluşu da yabancı alacaklılarına borcunu ödeyemedi. Böylece bütün sistem çikmaza girdi ve 20.000 ofis çalışanı işsiz kaldı.

O anda ben farkında değildim – kimse de değildi – ama, bu Taylandlı yatırım şirketleri, Soğuk Savaş'ın ardından gelen yeni küreselleşme çağının küresel düzeydeki ilk finansal krizine dönüşecek çöküş zincirinin ilk domino taşlarıydı. Tayland krizi Güneydoğu Asya'daki yükselen piyasaların istisnasız tümünde genel bir sermaye kaçışına yol açtı. Güney Kore, Malezya ve Endonezya para birimlerinin değer kaybetmesine neden oldu. Gerek yerli gerekse yabancı yatırımcılar bu ekonomileri daha yakından incelemeye başladılar, yetersiz durumda olduklarına karar verdiler, ya paralarını geri çekerek daha güvenli limanlara taşındılar ya da yüksek riski telafi etmek için daha yüksek faiz oranları talep ettiler.

Birkaç ay içinde Güneydoğu Asya krizi bütün dünyadaki ürün fiyatları üzerinde etkili olmaya başladı. Asya, dünya genelindeki ekonomik büyümenin önemli motorlarından biri olmuştu – büyük miktarda hammadde tüketen bir motor. Bu motor teklemeye başlayınca, altın, bakır, alüminyum ve en önemlisi ham petrol fiyatları düşmeye başladı. Dünya ürün piyasalarındaki bu düşüş, Güneydoğu Asya krizinin Rusya'ya sıçramasını sağlayan mekanizma olacaktı. O dönemde Rusya kendi sorunlarıyla uğraşıyordu, kendi eliyle yarattığı ekonomik bataklıktan IMF'nin de yardımıyla kurtulup daha sağlam bir büyüme zeminine oturmaya çalışıyordu. Ne var ki Rusya'nın sorunu, fabrikalarının çok büyük bölümünün değer taşıyan bir şey üretemez durumda oluşuydu. Hatta, bu fabrikalarda yapılan üretimin büyük bölümünün "negatif katma değer" içerdiği düşünülüyordu. Yani, bir Rus fabrikası tarafından üretilmiş bir traktör o kadar kalitesizdi ki bitmiş bir ürün olarak ederi hurda metal ya da ham demir cevheri olarak taşıdığı değerden daha düşüktü. Üstüne üstlük, dışarıya satılabilecek ürünler imal eden Rus fabrikaları devlete çok az vergi ödüyor ya da hiç ödemiordu; dolayısıyla Kremlin'de kronik bir nakit sıkıntısı vardı.

Gelir için bel bağlanacak bir ekonomiden yoksun olan Rus hükümeti, işletme bütçesini büyük ölçüde ham petrolden ve diğer ihrac mallarından alınan vergilere dayandırmış

durumdaydı. Ülke ayrıca dış kredi kaynaklarına da bağımlı hale gelmişti. Rus hükümeti çeşitli devlet tahvillerini inanılmaz faiz oranlarıyla satışa sunarak bu paranın ülkeye girmesini sağlayabiliyordu.

Rus ekonomisindeki gerileme 1998 başlarında da devam edince, Ruslar yabancı alıcıların ilgisini ayakta tutmak için, ruble tahvillerinin faiz oranını yüzde 20'den yüzde 50'ye, daha sonra yüzde 70'e kadar çıkarmak zorunda kaldılar. Koruma (hedge) fonları ve yabancı bankalar, Rus hükümetinin bunların karşılığını ödeyememesi durumunda IMF'nin araya gireceğini, Rusya'nın borcunu yükleneyeceğini ve öylece yabancı alıcıların paralarını geri alacaklarını düşünerek bunları satın almayı sürdürdüler. Bazı koruma fonları ve yabancı bankalar, kendi paralarını Rusya'ya yatırmakla kalmayıp yüzde 5 faizle borç aldılar ve bu parayla yüzde 20 veya yüzde 30 faizli Rus hazine bonoları satın aldılar. Anneannem olsa, "bulunmaz fırsat!" derdi. Ama anneannem olsa bir şey daha söylerdi: "İnanılmaz gibi görünüyorsa, o işte mutlaka bir bityeniği vardır!"

Gerçekten de vardı. Petrol fiyatlarında Asya'nın tetiklediği düşüş, Rus hükümetinin, hazine bonolarının karşılığı olan ana parayı ve biriken faizleri ödemesini giderek güçleştirmeye başladı. Tayland, Kore ve Endonezya'nın kurtarılması için bu ülkelere kredi aktarmaya çalışan IMF de Rusya'ya daha fazla nakit akıtmayı reddetti – Rusya'nın önce ekonomisini düzeltme doğrultusundaki sözlerini yerine getirmesi ve bu işe de ülkedeki büyük şirketlerin ve bankaların devlete bir miktar vergi ödemesini sağlayarak başlaması gerekiyordu. İskambil kartları üzerine kurulu Rus ekonomisi 17 Ağustos'ta gürültüyle çökerek piyasalara çifte darbe indirdi: Rusya hem devalüasyon yaptı, hem de alacaklılarına uyarıda bulunmadan ve herhangi bir çözüm anlaşması planlamadan, devlet tahvillerinde tek taraflı konsolidasyona gitti. Rusya'ya para yatırmış olan koruma fonları, bankalar ve yatırım bankaları olağanüstü zararlara uğrarken, Kremlin kumarhanesinde daha büyük oynamak için borç para almış olan kurumlar iflas tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

İlk bakışta, Rus ekonomisinin çöküşü küresel sistem üzerinde fazla etkili olamazmış gibi görünüyordu. Rusya'nın ekonomisi Hollanda'ninkinden bile küçüktü. Ne var ki sistem artık her zamankinden daha küreseldi ve ham petrol fiyatlarındaki düşüş nasıl krizin Güneydoğu Asya'dan Rusya'ya sıçramasını getirdiyse, koruma fonları da – dünyanın dört bir yanında en kazançlı yatırımları kovalayan, düzenlemelere tabi olmayan çok büyük özel sermaye havuzları – krizin Rusya'dan dünyanın başka yerlerindeki yükselen piyasalara – özellikle Brezilya'ya – taşınmasına yol açtı. Koruma fonları ve başka takas firmaları, Rusya'da uğradıkları büyük zararlar karşısında (ki bir kısmı için ödünç para kullanılmış olduğundan, bu zarar elli katına çıkıyordu), bankerlere borçlarını ödemek için nakit para peşine düştüler. Likit olan her şeyi satmak zorunda kaldılar. Böylece finansal açıdan zayıf ülkelerdeki zararlarını kapatmak için, sağlam ülkelerdeki varlıklarını satmaya başladılar. Örneğin, küresel piyasalara ve IMF'ye göre uzun zamandır doğru işler yapmakta olan Brezilya, birdenbire bütün hisse senetlerinin ve tahvillerinin paniğe kapılmış yatırımcılar tarafından satılmasına tanık oldu. Brezilya hükümeti, sermayeyi ülke içinde tutma çabasıyla faiz oranlarını yüzde 40'a kadar çıkarmak zorunda kaldı. Yatırımcılar güvenli sulara doğru kaçarlarken, dünyanın her köşesindeki yükselen piyasalarda bu senaryonun bir benzeri yaşandı. Brezilya, Kore, Mısır, İsrail ve Meksika'daki tahvil ve

senetlerini elden çıkaran yatırımcılar, bu parayı ya yastık altlarına sakladılar yahut da bulabildikleri en sağlam ABD tahvillerine yatırdılar. Böylece Brezilya'daki ve diğer yükselen piyasalardaki gerilemeler, ABD hazine bonolarına doğru çığınca bir hücumla yol açan mekanizmayı tetiklemiş oldu. Bu da ABD hazine bonolarının değerinde ciddi bir artışa, ABD hükümetinin yatırımcıları çekmek için sunmak zorunda olduğu faizlerin düşmesine ve ABD hazine bonoları ile özel sektöre ve yükselen piyasalara ait tahviller arasındaki gediğin büyümesine yol açtı.

USA Today 1998 sonunda küresel piyasadaki durumu yerinde bir gözlemlerle şöyle özetliyordu: "Sorunlar bir kıtadan diğerine bir virüs gibi yayıldı. ABD piyasaları anında tepki verdi; ... berber dükkanlarında bile artık Tayland baht'ı konuşulur oldu."

1945'ten bu yana uluslararası ilişkilere hükmetmiş olan hantal, yapısı oturmuş ve iki kutuplu Soğuk Savaş sisteminin yerini, küreselleşme dediğimiz son derece hareketli ve parçaları birbiriyle bağlantılı yeni bir sisteme bıraktığını öğrenmiş olduk. Artık hepimiz tek bir nehir içinde akıyoruz. Eğer 1989'da Berlin Duvarı yıkıldığında bunu tam anlayamadıysak, on yıl sonra hiç şüphesiz anlamış bulunuyoruz.

1800'lerin ortalarından 1920'lerin sonuna kadar, demiryollarının artması ve transatlantik, telgraf-telefon kablolarının döşenmesiyle dünya ufak çaplı bir küreselleşme yaşamıştı. Önceki küreselleşme çağıyla şimdiki arasında pek çok benzerlik olsa da, bugün yeni olan şey, dünyanın tek ve küreselleşmiş bir Pazar halinde birbirine kenetlenmesinin derecesi ve yoğunluğudur. Yeni olan bir başka şey de bu sürece katılan ve ondan etkilenen insan ve ülkelerin sayısıdır. 1914 öncesindeki küreselleşme çağı belki yoğundu, ama geliştirmekte olan pek çok ülkeyi dışarıda bırakıyordu. O günün koşullarına göre belki büyük ölçekliydi, ama mutlak olarak bakıldığında bugüne kıyasla çok küçüktü. 1900'da sınırlar arası günlük ticaret hacmi milyon dolarlar seviyesindeydi. New York Merkez Bankası'na göre bu seviye 1992'de 820 milyar dolara, Nisan 1998'de 1,5 trilyon dolara çıkmış durumdadır ve hala da yükselmektedir. Sadece son on yıl içinde, dünyanın çeşitli yerlerindeki bunların birbirine verdiği ödünç para miktarı iki katına ulaşmıştır. 1900 civarında, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere özel sermaye akışı yüz milyon dolarlarla ölçülmekteydi ve bunda yararlanan ülkelerin sayısı nispeten azdı. IMF kayıtlarına göre, yalnız 1997'de, gelişmiş ülkelere yükselen piyasalara doğru özel sermaye akışı 215 milyar doları bulmuştur.

Bugünün küreselleşme çağı ise telekomünikasyon maliyetlerindeki düşüşe dayanıyor – bunu mikroçiplere, uydu antenlere, fiber-optik teknolojisine ve internete borçluyuz. Bu yeni teknolojiler, dünyayı daha da sıkı biçimde birbirine kenetleyebiliyor. Geliştirmekte olan ülkelerin Batıya sadece hammadde satıp karşılığında bitmiş ürünler almaya mahkum olmadığını, büyük üreticiler haline gelebileceğini ifade ediyor. Yine bu teknolojiler sayesinde, şirketler üretim, araştırma ve pazarlama faaliyetlerini çeşitli ülkelere yayabiliyor, ama bunları, bilgisayarlar ve tele-konferanslar yardımıyla, sanki hepsi tek bir yerdeymiş gibi bir araya toplayabilir. Bilgisayarlar ve ucuz telekomünikasyon, önceden alınıp satılması mümkün olmayan hizmetlerin – tıbbi danışmanlıktan yazılıma ve veri işleme kadar – küresel düzeyde alınıp satılmasını mümkün kılıyor.

Başlamadan önce son bir şey daha. Bu kitabın yayımcısı ve editörü Jonathan Galassi bir gün beni arayarak şunu aktardı: "Birkaç arkadaşına senin küreselleşme üzerine bir kitap yazmakta olduğunu söyledim, onlar da dedi ki, "Ah şu Friedman, küreselleşmeye bayılır zaten." "Ne diyorsun buna?" Küreselleşme için hissettiklerimin şafakla ilgili duygularına çok benzediği cevabını verdim Jonathan'a. Genel bir bakış açısıyla, güneşin her sabah doğmasının iyi bir şey olduğu fikrindeyim. Bize zarardan çok yarar getiriyor. Ama şafağı hiç sevmiyor olsam bile, bu konuda elimden pek bir şey gelmez. Küreselleşmeyi ben başlatmadım, onu ben durduramam ve bununla uğraşarak vaktimi boşa harcamak niyetinde değilim. Benim üzerinde düşünmek istediğim şey, insanlığın büyük bölümünün bu yeni sistemden en iyi nasıl yararlanabileceği ve onun en kötü yanlarından nasıl korunabileceği. Bu kitabı yazarken beni yönlendiren temel duygu bu oldu.

BÖLÜM 1

TAVIRLI BİR TURİST

Küreselleşme bir fenomen değil. Gelip geçici bir yönelim değil. Bugün küreselleşme hemen her ülkenin iç siyasetini ve dış ilişkilerini biçimlendiren kapsayıcı bir uluslararası sistemdir ve onu bu şekilde anlamamız gerekir.

II. Dünya Savaşı'ndan Berlin duvarının yıkıldığı ana kadar olan Soğuk Savaş döneminde dünya komünist, kapitalist ve tarafsız kamplar arasında bölünmüş bir yerdi ve her ülke bunlardan birine dahildi. Nükleer savaş başlıklarının ağırlığı. Ve son olarak, Soğuk Savaş'ın kendine özgü tanımlayıcı bir endişesi vardı: Nükleer yıkım. Hepsini topladığınızda, Soğuk Savaş sisteminin bu unsurları hemen her ülkede iç siyaseti ve dış ilişkileri etkiliyordu. Her şeyi Soğuk Savaş sistemi belirlemiyordu, ama belirlediği pek çok şey vardı.

Öncelikle, küreselleşme sistemi, statik soğuk Savaş sisteminin tersine, süre giden dinamik bir süreç: Pazarların, ulus-devletlerin ve teknolojilerin karşı konulmaz biçimde, dünyanın daha önce hiç görmediği bir ölçüde bütünleşmesini içeriyor – bireylerin, şirketlerin ve ulus-devletlerin dünyanın dört bir yanında her zamankinden daha kolay, daha hızlı, daha derinden ve daha ucuza ulaşmasını sağlayacak ve aynı zamanda bu yeni sistem tarafından itilip kakılan ya da kenarda bırakılanlarda güçlü bir ters tepki yaratacak şekilde.

Küreselleşmenin kendine özgü tanımlayıcı teknolojileri vardır: Bilgisayarlaşma, minyatürleşme, dijitalleşme, uydu iletişimi, fiberoptik teknolojisi ve internet. Bu teknolojiler de küreselleşmenin tanımlayıcı perspektifinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Soğuk Savaş'ın tanımlayıcı perspektifi "bölünme" idiyse, küreselleşmenin tanımlayıcı perspektifi "bütünleşme"dir. Soğuk Savaş sisteminin simgesi herkesi birbirinden ayıran bir duvardı. Küreselleşme sisteminin simgesi ise herkesi birleştiren dünya çapında bir iletişim ağı. Soğuk savaş sisteminin tanımlayıcı belgesi "Pakt"tı. Küreselleşme sisteminin tanımlayıcı belgesi ise "İş Sözleşmesi"dir.

Soğuk Savaş'ın tanımlayıcı ölçümü ağırlık, özellikle de füzelerin taşıdığı savaş başlıklarının ağırlığı iken, küreselleşme sisteminin tanımlayıcı ölçümü hızdır, yani ticarete, ulaşımda, iletişimde ve buluşçulukta hız. Soğuk Savaş Einstein'ın kütle - enerji denklemi $E=mc^2$ ile ilgiliydi. Küreselleşme Moore yasasıyla ilgilidir; bu yasa, silikon çiplerinin işlem gücünün her on sekiz ila yirmi dört ayda iki katına çıkacağını söyler. Soğuk Savaş sırasında en sık sorulan soru şuydu: "Füzenizin büyüklüğü ne kadar?" Küreselleşme çağında ise en sık sorulan soru şu: "Modeminizin hızı ne kadar?"

Bu teknolojik atılımlar sayesinde, yarattığınız en son buluşun eskiyip gitmesi de , bir değere dönüşmesi de artık yıldırım hızıyla gerçekleşebiliyor. Bu bakımdan ancak paranoyaklar, yani kimlerin kendilerini yok edecek yeni bir şey yaratmakta olduğunu görmek için durmadan arkalarına bakanlar, böylece hep onların bir adım önünde olmayı başaranlar hayatta kalabilecek. Kapitalizmin verimsiz şirketleri hızla yok etmesine, böylece paranın serbest kalarak daha buluşçu şirketlere yöneltilmesine izin vermeye hazır olan ülkeler küreselleşme çağında gelişip zenginleşecek. Verimsiz şirketleri bu tür yaratıcı yıkımlardan korumak için devletten medet uman ülkeler ise geriye düşecek.

Soğuk Savaş "dostlar" ve "düşmanlar"dan oluşan bir dünyaydı. Buna karşılık küreselleşme dünyası bütün dostları ve düşmanları "rakipler" haline getiriyor.

Soğuk Savaş'ın tanımlayıcı endişesi, dünya çapında sabit ve istikrarlı bir mücadelede çok iyi tanıdığınız bir düşman tarafından yok edilme korkusuydu; küreselleşmenin tanımlayıcı endişesi ise göremediğiniz, dokunamadığınız ve hissedemediğiniz bir düşmandan gelebilecek hızlı değişim karşısındaki korkudur – işinizin, topluluğunuzun ya da işyerinizin en küçük istikrar taşımayan, adı sanı konmamış ekonomik ve teknolojik kuvvetlerce her an değiştirilebileceği korkusu.

Soğuk Savaş sistemi bütünüyle ulus-devletler üzerine kuruluydu ve iki süper güç tarafından dengede tutuluyordu: ABD ve Sovyetler Birliği. Buna karşılık küreselleşme sistemi, her biri diğerleriyle örtüşen ve diğerlerini etkileyen üç denge üzerine kurulu. Birincisi ulus-devletler arasındaki geleneksel denge. Küreselleşme sisteminde ABD artık tek ve başta süper güç konumunda; diğer devletlerin tümü şu ya da bu ölçüde ona bağlı. ABD ile diğer bütün devletler arasındaki güç dengesi, sistemin istikrarı açısından hala önem taşıyor.

Küreselleşme sistemindeki dengelerin ikincisi, ulus-devletler ile küresel piyasalar arasında. Bu küresel piyasalar, bilgisayar faresine bir kez dokunarak dünyanın bir ucundan diğerine para aktaran milyonlarca yatırımcıdan oluşuyor. Ben bunlara "elektronik sürü" adını veriyorum. Bu sürü Wall Street, Hong Kong, Londra ve Frankfurt gibi dünyanın kilit küresel finans merkezlerinde toplanıyor. Böylece merkezlere de "süper piyasa" diyorum. Elektronik sürünün ve süper piyasanın tutum ve davranışları bugün ulus-devletler üzerinde olağanüstü etkiler yaratabiliyor; hatta hükümetlerin düşmesine yol açacak bir boyuta kadar varıyor bu. Süper piyasaları hesaba katmadığınız sürece bugün gazetelerin birinci sayfa haberlerini

anlayamazsınız-bu haberler ister Endonezya'da Suharto'nun devrilmesiyle, ister Rusya'daki iç çöküşle, ister ABD'nin parasal politikasıyla ilgili olsun.

Nasıl ABD üzerinize bombalar atarak sizi yok edebilirse, süper piyasalar da tahvillerinizin değerini düşürerek sizi yok edebilir. AD küreselleşmenin oyun tahtasında olup bitenlerden sorumlu baş aktör olmakla birlikte, tahtadaki hamleleri etkileyen tek güç değil. Küreselleşme oyununun oynandığı bu tahta bir isprizma tahtasına çok benziyor-taşları kimi zaman açıkça süper gücün eli oynatıyor, kimi zaman da süper piyasaların gizli elleri.

Küreselleşme sisteminde dikkate almamız gereken üçüncü-ve en yeni- denge, bireyler ile ulus-devletler arasındaki dengedir. Küreselleşme insanların dolaşımını ve erişimini kısıtlayan duvarların pek çoğunu yıktığı ve aynı zamanda dünyayı iletişim ağlarıyla donattığı için, gerek piyasaları gerekse ulus-devletleri etkileme açısından bireylere tarihte hiç olmadığı kadar büyük bir güç kazandırmış bulunuyor. Böylece bugün karşımızda sadece bir süper güç değil, sadece süper piyasalar değil, kitabın sonraki bölümlerinde de açıklayacağım gibi, süper-güçlendirilmiş bireyler var. Bu süper - güçlendirilmiş bireylerin bir kısmı oldukça öfkeli, bir kısmı oldukça munis - ama hepsi hükümetlerin, şirketlerin veya özel-kamusal diğer kurumların geleneksel aracılığına gerek duymadan dünya sahnesine dolaysız olarak ağırlığını koyabiliyor.

BÖLÜM 2

LEXUS ve ZEYTİN AĞACI

1992 Mayıs'ında Japonya'da dünyanın en modern treninde saatte 325 kilometre hızla ilerlerken, dünyanın en eski köşesi hakkındaki bir haberi okumaktaydım. Birden aklımdan şu düşünce geçti: Az önce Lexus fabrikalarını gezdiğim ve o anda trenleriyle seyahat etmekte olduğum Japonlar, olağanüstü ileri teknolojiyle ve robotların yardımıyla dünyanın en iyi lüks otomobilini üretiyorlardı. Ve orada, Herald Tribune'un üçüncü sayfasında, Beyrut'ta ve Kudüs'te insanlar hala hangi zeytin ağacı senin, hangisi benim diye kavga ediyorlardı. O anda fark ettim ki Lexus ve zeytin ağacı aslında bu Soğuk Savaş sonrası dönem için hiç de fena semboller değildi: Dünyanın yarısı Soğuk Savaş'tan daha iyi bir Lexus üretme azmiyle çıkmıştı; küreselleşme sisteminde gelişip zenginleşebilmek için ekonomisini modernleştirmeye, özelleştirmeye ve daha verimli kılmaya kararlı görünüyordu. Diğer yarısı ise - bazen aynı ülkenin bir yarısı, bazen de aynı insanın bir yarısı - hala hangi zeytin ağacı kimin kavgasıyla uğraşıyordu.

Zeytin ağacı önemlidir. Bizi bu dünyaya bağlayan, bizlere kimliğimizi kazandıran ve dünya üzerindeki yerimizi belirleyen her şeyi temsil eder ister aile bağlarımız, ister bir topluluğa, bir kabileye, bir ulusa, bir dine ve her şeyin ötesinde "yurdum" dediğimiz bir yere duyduğumuz bağlılık olsun. Zeytin ağacı bize ailenin sıcaklığını, birey olmanın hazzını, kişisel ritüellerin mahremiyetini, özel ilişkilerin derinliğini ve başkalarıyla buluşmak, onlarla karşılaşmak için gerek duyduğumuz güven ve emniyeti veren şeydir. Bazen zeytin ağaçlarımız için kıyasıya savaşıyoruz; çünkü, iyi tarafından bakarsak,

insan hayatı için ekmek kadar elzem olan bir şeyi, özgüven ve aidiyet duygusunu sağlarlar. Ama kötü tarafından bakarsak, ifrata vardırıldığında, eski zeytin ağaçlarımızı saplantı haline getirmek, başkalarının dışarıda bırakılması üzerine kurulu kimlikler, bağlar ve topluluklar icat etmemize yol açar. En kötü durumda da bu saplantılar gerçekten kontrolden çıktığında, Almanya'da Nazilerin ve Yugoslavya'da Sırpaların yaptığı gibi başkalarının ortadan kaldırılmasına ön ayak olur.

Peki, o halde Lexus neyi temsil ediyor? Aynı ölçüde asli, insanlık kadar eski bir dürtünün - hayatı idame ettirme, gelişme, refaha kavuşma ve modernleşme - bugünün küreselleşme sistemi içindeki karşılığını temsil ediyor. Bugün daha yüksek yaşam standartlarını kovalarken kullandığımız bütün yükselen piyasaları, finansal kurumları ve bilgisayar teknolojilerini temsil ediyor. Yine de, gelişme yolundaki ülkelerde yaşayan milyonlarca insan için, maddi ilerleme uğruna verilen mücadele hala kuyudan su çekmeyi, bir öküzün arkasında yalın ayak tarla sürmeyi veya kestiği odunu başının üstünde on kilometre taşımayı gerektiriyor. Bu insanlar geçimlerini hala "yüklenerek" sağlıyorlar, "yükleyerek" değil.

Küreselleşme çağında Lexus'un zeytin ağacını gözardı etmesine ilişkin bir örnek, bir arkadaşımın bana gönderdiği bilgisayar parçasıyla ilgili. Parçanın arkasında şöyle yazıyordu: "Bu parça Malezya, Singapur, Filipinler, Çin, Meksika, Almanya, ABD, Tayland, Kanada ve Japonya'da imal edilmiştir. Yapım yerlerinin çokluğu nedeniyle, üretici ülke olarak belirli bir ülkeyi gösteremiyoruz."

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağında ülkeleri ve bireyleri bekleyen sınav, bir tür kimlik, yurt ve topluluk duygusunu korumak ile küreselleşme sisteminde ayakta kalmayı sağlayacak şeyleri yapmak arasında sağlıklı bir dengeyi kurabilmektir. Bugün ekonomik olarak refaha ulaşmak isteyen her toplum, hiç durmadan daha yeni bir Lexus yaratmanın ve onu küresel pazara sürmenin yollarını aramak zorunda. Ama kimse, bu küresel ekonomiye katılmanın bir ülkeyi sağlıklı kılmak için yeterli olduğu hayaline kapılmamalı. Eğer bu katılım o ülkenin kimliği pahasına gerçekleşirse, eğer bireyler zeytin ağaçlarının köklerinin bu küreselleşme sistemi tarafından ezildiği ya da yok edildiği duygusuna kapılırlarsa, bu kökler başkaldıracaktır. Ayağa kalkacak ve süreci işlemez hale getireceklerdir.

Bir sistem olarak küreselleşmenin kalıcı olup olamayacağı, kısmen, hepimizin bu dengeyi kurmadaki başarısına bağlı olacak. Lexus'u olmayan bir ülke hiçbir zaman büyüyemeyecek, çok ileriye gidemeyecek. Sağlıklı zeytin ağaçları olmayan bir ülke, dünyaya bütünüyle açılmak için kendini hiçbir zaman yeterince sağlam, yeterince güvende hissedemeyecek. Ama bu ikisi arasında bir denge kurmak kesintisiz bir mücadeledir.

BÖLÜM 3

... VE DUVARLAR YIKILDI

Bütün bu duvarları yıkıp geçen şey oldu; iletişim kurma, yatırım yapma ve dünyadan haber alma yöntemlerimizdeki değişimler.

Bu yüzden bugün artık Birinci Dünya, İkinci Dünya ve Üçüncü Dünya diye bir şey yok. Bugün sadece Hızlı Dünya (her tarafı açık düzlüğün dünyası) ve Yavaş Dünya (yarı yolda gücü tükenenlerin ya da Hızlı Dünya'yı fazla hızlı, fazla korkutucu, fazla homojenleştirici veya fazla dayatıcı buldukları için duvarlarla ayrılmış kendi yapay ovalarında yaşamayı seçenlerin dünyası) var. Şimdi buraya nasıl gelindiğine bakalım.

Soğuk Savaş sırasında ortaya çıkan ilk ve en önemli değişim, iletişim tekniği olmuştur. Ben bu değişime "**teknolojinin demokratikleşmesi**" diyorum. Her gün daha çok insanın, sayısı her gün artan ev bilgisayarları, modemler, cep telefonları, kablolu sistemler ve internet bağlantıları aracılığıyla her zamankinden daha uzağa, daha çok sayıda ülkeye, daha hızlı, daha derinden, daha ucuza ulaşabilmesini sağlayan şey de bu değişim. Washington D.C.'deki Valley Spring'de, müşterilerine her türlü internet ve telefon bankacılığı hizmetleri sunan bir banka var. Bankanın reklam cıngılı teknolojinin demokratikleşme sürecini çok güzel özetliyor. Diyor ki: "İzin verin bankayı evinize getirelim." Teknolojinin demokratikleşmesi sayesinde artık hepimizin evinde bir banka, bir işyeri, bir gazete, bir kitapçı, bir aracı kurum, bir fabrika, bir yatırım şirketi, bir okul olabilir.

Teknolojinin demokratikleşmesi bilgisayarlaşma, telekomünikasyon teknolojileri, minyatürleşme, sıkıştırma teknolojisi ve dijitalleşme gibi çeşitli yeniliklerin 1980'lerde bir araya gelmesinin sonucudur.

Dolayısıyla bilgisayarlaşma, minyatürleşme, telekomünikasyon ve dijitalleşme alanlarındaki yeniliklerin teknolojiyi demokratikleştirdiğini söylerken, dünyanın dört bir yanındaki milyonlarca insana, şimdiye kadar görülmemiş yollarla ve şimdiye kadar görülmemiş bir kolaylıkla, birbirlerine ulaşma, birbirleriyle enformasyon, haber, para, aile fotoğrafı, finansal alım-satım, müzik veya televizyon programı değiş tokuşunda bulunma fırsatı verdiğini anlatmak istiyorum.

Örneğin Hindistan, hızla dünyanın arka ofisi haline geliyor. Sekreter, programcı ve muhasebeci ücretlerinin daha düşük olması nedeniyle, Swissair bütün muhasebe departmanını bilgisayarlarıyla birlikte İsviçre'den Hindistan'a taşıdı. Dijitalleşme ve iletişim ağları sayesinde, artık muhasebecilerini kolaylıkla Bern yerine Bombay'da tutabiliyor.

Teknolojinin demokratikleşmesi küreselleşmenin itici gücü olan ikinci önemli değişime katkıda bulunmuştur ve bu da yatırım yapma biçimimizdeki değişimdir. Ben buna "**finansın demokratikleşmesi**" diyorum. Soğuk Savaş döneminin büyük bölümünde, yerel ve uluslararası düzeydeki büyük ölçekli ödünç işlemleri ve aracılık yüklenimi büyük ticari bankalar, yatırım bankaları ve sigorta şirketleri tarafından yapılırdı. Bu çtkırıldım kurumlar her zaman güvenilir sicilleri olan, "yatırım düzeyi"

derecesi almış şirketlere ödünç vermeyi tercih ederlerdi. Dolayısıyla bankalardan ödünç para alma işi pek demokratik değildi. Eski tip bankaların çok dar bir güvenilirlik anlayışı vardı; bu yüzden, nakit para bulmaya çalışan bir girişimciyseniz, çoğu zaman bankada ya da sigorta şirketinde bir "adaminız" olması gerekirdi. Bu geleneksel kurumlar aynı zamanda ağır kanlı yöneticiler ve karar organları tarafından yönetilirdi. Riskten hoşlanmayan bu kişi ve organlar, piyasadaki değişimlere ayak uydurmada da pek hızlı değildi.

Junk Bond denen adi tahvil piyasasının gelişmesi ve risk (girişim) sermayesine yatırım yapanların artmasıyla oyuna binlerce yeni oyuncu katılmış oldu. Borçlu ülkeler, yirmi büyük bankanın temsilcileri yerine karşılarında binlerce bireysel yatırımcı ve yatırım fonu buldu. Bu durum piyasanın genişlemesine yol açtı ve onu daha likit hale getirdi, ama bir yandan da borçlu ülkeler üzerinde yepyeni bir baskı oluşturdu. Artık piyasa performansına bağlı olarak tahvilleri her gün alınıp satılıyordu. Yani performansları her gün değerlendiriliyor ve puanlandırılıyordu. Ve bu alma ve puanlama işini yapanların bir çoğu Brezilya'nın, Meksika'nın veya Arjantin'in hiçbir şekilde kontrol edemeyeceği yabancıları. Bu tahvil sahipleri köz konusu ülkelere zaten yakasını kaptırmış durumda olan ve eski alacaklarını kurtarmak için yeni borçlar vermek zorunda kalan bankalara benzemiyordu. Bir ülkenin başarısız olduğunu gören tahvil sahipleri ona ait tahvilleri satıyor, elveda diyor ve paralarını başarılı bir ülkenin tahvillerine yatırıyordu.

Dolayısıyla Meksika 1995'te aşırı harcama nedeniyle bir kez daha sıkıntıya düşünce, irili ufaklı bir sürü yatırımcı ellerindeki Meksika tahvillerini satarak değerlerini aşağıya çekti; bu sefer Gurria yirmi bankacıya telefon edip kendisine anlayış göstermelerini ve yeni borçlar vermelerini isteyemedi. Böylece Meksika bu kez ABD Hazine Bakanlığı'ndan yardım istemek zorunda kaldı. Sam Amca bu parayı vermek için Meksika'ya çok ağır koşullar dayattı ve Meksika'nın petrol rezervlerini teminat göstermesi gerekti. ABD hükümeti Meksika'yı ancak bir şartla bu kısıkaçtan kurtaracaktı: Ekonomisini de New Mexico kadar iyi yönetmesi şartıyla.

Amerika'da kredi işlemlerindeki demokratikleşmenin, esas olarak emeklilik reformu ve kişisel emeklilik hesapları sayesinde, yatırım alanındaki bir başka demokratikleşme süreciyle çakışmaktadır. Amerika, çalışanların emekliliğinin tanımlanmış bir "sosyal yardımlar dizisi" aracılığıyla şirketler tarafından güvence altına alındığı bir ülke olmaktan yavaş yavaş çıkıyor. Artık şirketler sadece tanımlanmış bir "katkı"yı garanti ediyor ve bireyler kendi paralarını yönetiyor, en iyi getiriyi elde etmek amacıyla bir yerden diğerine yönlendiriyorlar. İnsanlar artık daha uzun yaşadıklarından ve kendi emeklilik sıraları geldiğinde sosyal güvenlik sistemlerinin yerinde olacağına emin olamadıklarından, bu emeklilik fonlarına ve yatırım fonlarına hırsla saldırmakla kalmıyor, aynı zamanda bunları en yüksek geliri elde edecek şekilde hırsla yönetiyorlar. Sizin anne ve babanız, emeklilik fonlarının nerede ve nasıl değerlendirildiği konusunda muhtemelen pek az fikir sahibiydi. Bugün pek çok işçiye farklı getiri ve risk türleri içeren bir fonlar mönüsü sunuluyor ve onlar da paralarını bir rulet masasındaymışçasına oradan oraya aktarıyor, başarılı yatırım fonlarını ödüllendiriyor ve daha başarısız olanları cezalandırıyorlar.

Kısa sürede ortaya çok çeşitli ürünler çıktı: Meksika tahvilleri, Lübnan tahvilleri, Türk tahvilleri, Rus tahvilleri, Alman tahvilleri, Fransız tahvilleri. İstedığınızı seçme şansınız vardı ve insanlar da öyle yaptılar. Bireysel yatırımcılar yoğun bir rekabet içeren bu küresel yatırım fonları piyasasında paralarını ne kadar hareket ettirirlerse, fon yöneticileri de paralarını şirketler ve ülkeler arasında o kadar hareket ettiriyor, her an daha yüksek, daha sürekli getiriler talep ediyorlardı. Her fon daha fazla para toplamak için diğer fonlardan daha yüksek getiri sunmak istiyordu. Piyasa iktisatçısı Henry Kaufman'a göre, 1985'te ABD'deki hisse senedi ve tahvil fonlarının toplam değeri 100 milyar doların biraz üstündeydi. Bu rakam, hanelerin net finansal toplam değerinin yüzde 2'sinden azdı. Bugün aynı fonların değeri 3 trilyon doları aşıyor ve bunun 2 trilyonu, yani yaklaşık yüzde 10'u hanelerin elinde bulunuyor ve bu oran giderek yükseliyor.

Finansın demokratikleşmesi sayesinde dünya, bir avuç ülkenin ulusal borcunun bir avuç bankacının elinde bulunduğu bir dünya olmaktan çıktı. Önce pek çok ülkenin ulusal borcunun pek çok bankacının elinde bulunduğu bir dünyaya, sonra pek çok ülkenin ulusal borcunun bazı varlıklı bireylerin ve bankacıların elinde bulunduğu bir dünyaya ve en sonunda bugün çok sayıda ülkenin ulusal borçlarının emeklilik fonları ve yatırım fonları aracılığıyla çok sayıda bireyin elinde bulunduğu bir dünyaya geçtik.

Üçüncü demokratikleşme, **enformasyonun demokratikleşmesidir**. İnternet, basın, uydu teknolojileri sayesinde devletlerin ülke sınırları ve hatta köy sınırları dışındaki hayata ilişkin bilgilerin insanlara ulaşmasını tamamen engelleyebildiği günler geride kaldı. Dışarıdaki hayatı karalamak ve olduğundan kötü göstermek artık olanaksız. İçerideki hayatın propagandasını yapmak ve onu olduğundan iyi göstermek de olanaksız.

Bugün hepimiz birbirimizin penceresinden içeriye bakabiliyoruz. Bu yüzden insanlar, komşularınınkinden daha düşük bir yaşam standardını kabul etmede eskisinden daha gönülsüz. Küreselleşme, dünyayı "küçük" boya indirmekle, herkesin başkalarına göre ne kadar önde ya da geride olduğunu görmesini sağlıyor.

Enformasyon alanındaki bu demokratikleşme, finans piyasalarında da köklü değişiklikler yaratıyor. Bugün yatırımcılar dünyanın her yanından hisse senedi ve tahvil alıp satmakla kalmıyorlar; alım-satım işlemlerini evlerindeki bilgisayarlardan yapabildikleri gibi, internetteki aracılık siteleri bu alışveriş için gerekli duydukları bilgiyi ve analitik araçları onlara-ücretsiz olarak-sağlıyor, tek bir komisyoncuyla aramalarına gerek kalmadın. NASDAQ International'ın Başkanı John T. Wall, önümüzdeki on yıl içinde şirketin hisselerine dönük işlemlerin yüzde 70'ini evlerinde bilgisayarlarının karşısında oturarak internetten işlem yapan insanlarca gerçekleştirileceğini öngörüyor. Bunu yapan insan sayısı arttıkça, farklı ekonomiler ve şirketler hakkında giderek daha fazla bilgi ve analiz talep edilecek, insanların paralarını bir yerden diğerine aktarması giderek kolaylaşacak ve böylece başarılı kurum ve ekonomiler ödüllendirilirken, başarısızlar cezalandırılacak.

Yakında herkesin New York Borsası'nda bir sanal koltuğu olacak. Ve 2001'e geldiğimizde artık oturmanız bile gerekmeyecek; çünkü bu alanda yapılacak bir

sonraki yenilik, insanları evlerindeki bilgisayarların yardımıyla borsada işlem yapabilmelerini sağlamak olacak.

BÖLÜM 4

MİKROÇİP BAĞIŞIKLIK SİSTEMİ BOZUKLUĞU

Şimdi bazıları diyecek ki, "Pekala Friedman, insanların iletişim kurma, yatırım yapma ve dünyayı görme biçimlerindeki bu değişimler küreselleşmeyi mümkün kıldı diyorsun. Gelişmiş ülkeler için bunların hepsi muhtemelen iyi güzel de, dünyanın geri kalanı için ne diyeceksin? İnsanlığın ezici çoğunluğu hala telefonsuz köylerde yaşarken ve hayatında ne bir bilgisayara dokunmuş ne de bir e-posta mesajı göndermişken, küreselleşmenin küresel nitelik kazandığını nasıl ileri sürersin?"

Bugün neredeyse herkesin teknoloji, finans ve enformasyonun demokratikleşmesine, yani küreselleşme sisteminin ana unsurlarına ayak uydurma yönündeki baskıyı, bunun yol açtığı sıkıntıları ve sağladığı fırsatları-dolaylı ya da dolaysız olarak-hissettiği göz önüne alınırsa, küreselleşme aslında küresel nitelik taşıyor. Çin Merkez Bankası Genel Müdür Yardımcısı Chen Yuan'ın bir gün bana söylediği gibi: "Her ülkenin içinde daha az gelişmiş bir bölge vardır. ABD'de bile, Washington'dan güneye, Virginia'ya doğru gittiğinizde, hala dağlık bölgelere kurulmuş küçük köylere rastlayabilirsiniz. Ama o bölgenin küreselleşme sisteminin dışında olduğunu söyleyemezsiniz. Çin için de aynı şey geçerli."

Politika her zaman yerel olmak zorunda değil - artık değil. Politika şimdi baştan aşağı küresel. Her ülke kendini küreselleşme sisteminin bir parçası saymayabilir, ama her ülke dolaylı ya da dolaysız olarak küreselleşiyor ve bu sistem tarafından biçimlendiriliyor.

Yukarıdakilerin hepsi, Berlin Duvarı'nı ve Soğuk Savaş'ı tanımlayıcı bütün diğer duvarları çökerten aynı temel hastalığa yakalanmıştı. Benim Mikroçip Bağışıklık Sistemi Bozukluğu ya da MBSB dediğim hastalık. MBSB, küreselleşme çağının tanımlayıcı politik hastalığı. Küçük-büyük, doğulu-batılı, kuzeyli-güneyli bütün ülkeler ve bütün şirketler bu hastalığın pençesine düşebilir. Bir tıp sözlüğündeki Mikroçip bağışıklık Sistemi Bozukluğu maddesini ben yazacak olsaydım, şunları yazardım:

"MBSB: Soğuk Savaş sonrası dönemde, hazım sorunu ve doku sertleşmesi olan aşırı kilolu her sistemi etkileyebilen bir hastalık. Mikroçip bağışıklık sistemi Bozukluğu genellikle teknoloji, finans ve enformasyonun demokratikleşmesinin ve mikroçipin ortaya çıkardığı değişimlere karşı bağışıklık sistemlerini hazırlayamayan ülke ve şirketlerde görülür. Bu değişimler yepyeni olanaklar sağlayan çok daha hızlı, daha açık ve daha karmaşık bir Pazar yaratmıştır. Mikroçip bağışıklık Sistemi bozukluğu, ülkenizin ya da şirketinizin, ücretleri, verimlilik düzeyini, yaşam standartlarını, bilgi kullanımını ve rekabet gücünü arttırmada sürekli başarısız olması ve Hızlı Dünya'nın gereklerine ayak uydurmada çok yavaş davranması biçiminde kendini gösterir. Soğuk Savaş'tan kalma şirket yönetimi modellerine göre yönetilen, tepedeki birkaç kişinin

bütün enformasyonu elinde bulundurduğu ve bütün kararları verdiği, ara ve alt kademelerdeki insanların da bu kararları yürürlüğe koymakla yetinerek sadece kendi işlerini yapmaları için gerekli enformasyonu kullandığı ülke ve şirketlerde MBSB çok daha sık görülür. MBSB'li ülke ve şirketlere uygulanabilecek tek tedavi biçimi "dördüncü demokratikleşme"dir. Bu da karar sürecinin ve **enformasyon akışının demokratikleştirilmesi** ve ülkenizdeki ya da şirketinizdeki insanların bilgiyi daha çok paylaşmasını, deneylere girişmesini ve yeniliklere daha hızlı ulaşmasını sağlayacak biçimde iktidarın merkezden çevreye doğru dağıtılması demektir. Böylece insanlar, tüketicilerin özel olarak kendi ihtiyaçlarına göre hazırlanmış ürünleri her gün biraz daha ucuza talep ettikleri bir pazara ayak uydurma yeteneği kazanırlar.

20 yıl kadar önce bilgisayar üretimi gibi karmaşık bir alana girmek için aşılması gereken engellerin devasa boyutlarda olduğu, bu yüzden büyük ve hantal şirketlerin hatalardan, hatta başarısızlıklardan zarar görmediği uzun bir süre boyunca, IBM güvendedi. Ve Sovyetler birliği de enformasyona ulaşmak için aşılması gereken engellerin çok büyük, kendi halkının başka yaşam biçimlerine ilişkin bilgisinin çok düşük olduğu, bu yüzden Kremlin'in de hatalardan ve hatta başarısızlıklardan zarar görmediği uzun bir süre boyunca güvende kaldı.

... Ve sonra 1980'ler geldi.

Teknoloji, finans ve enformasyon alanlarındaki demokratikleşme, 1980'lerin sonlarında hem şirketler hem devletler düzeyinde tek bir mecrada birleşmeye başladı ve piyasada inanılmaz verimlilikler ve ölçek ekonomileri yarattı. Aynı zamanda siberuzay denen yepyeni bir iş zemininin ortaya çıkmasını sağladı. Şimdi Enformasyon Devrimi olarak andığımız bu köklü dönüşüm, daha ileride, her yüz yılda bir ortaya çıkan büyük teknolojik sıçramalardan biri olarak görülecektir; tıpkı bir önceki çağdan çarpıcı biçimde kopmamıza yol açan elektriğin icadı gibi.

Ama bana sorarsanız, bunun özünde iki basit kavram yatıyor: Bu kuvvetler bir iş alanına girmeyi zorlaştıran engellerin neredeyse hepsini ciddi biçimde küçülttü. Böylece rekabetin olağanüstü şiddetlenmesine yol açtı ve bir buluş olmaktan çıkıp bir meta olmaya giden yolda ürünlerin çok daha hızlı hareket edebilmesini sağladı.

Açıklamaya çalışayım. Bu kuvvetler iş alanlarına girmeyi zorlaştıran engelleri küçülttü; çünkü tek bir kişisel bilgisayarı, kredi kartı, telefonu, modemi, renkli yazıcısı, internet bağlantısı, web sitesi ve Federal Express aboneliği olan herkes, evinin bodrum katında bilgisayarın başına geçip istediği işi yapabilir: Yayımcılık, perakendecilik, katalog tasarımı, küresel tasarım veya danışmanlık, gazetecilik, reklamcılık, dağıtımcılık, borsacılık, kumarhane işletmeciliği, videoculuk, bankacılık, kitapçılık, araba satıcılığı ya da giyim mağazacılığı. Bunu bir gecede çok düşük bir maliyetle yapabilir ve kurduğu şirket ertesi sabah küresel rekabet içindeki yerini alabilir. Evinize iki yüz metre mesafe içinde üç kitapçı birden-Barnes & Noble, Crown Books ve Borderless Books- olabilir ve siz bir gecede siberuzayda Amazon.com adıyla bir "Sınırsız Kitaplar" sitesi yaratarak hepsinin tozunu atabilirsiniz. Amazon.com teknolojinin demokratikleşmesinin (her eve bir bilgisayar), finansın demokratikleşmesinin (herkese bir kredi kartı) ve enformasyonun demokratikleşmesinin (herkese internet) bir sonucudur. Sadece semtinizdeki

insanların özgü satın alma alışkanlıklarına göre düzenlenmiş bir mahalli kitapevi olarak değil, yirmi dört saat açık olan, istediğiniz zaman alışveriş edebildiğiniz ve bütün mağazanın sadece size hizmet ettiği bir kitapevi olarak yaratılmıştır.

Amerikan ekonomisinde ve dünyanın her yerinde bu gibi şeylerin ortaya çıkmaya başlaması şu anlama geliyordu: Artık her türlü ürün ve hizmet, bir buluş olmaktan - sadece bir - iki oyuncunun yaratabildiği, yüksek bir katma değer boyutu ve yüksek kar marjları içeren bir şey olmaktan-çıkıp bir meta olmaya giden yolu çok daha hızlı kat edebilirdi. Meta çok sayıda şirketin üretebileceği herhangi bir değer, hizmet ya da süreçtir; bu şirketler arasındaki tek ayırıcı fark, hangisinin o metayı daha ucuza üretebildiğidir. Elinizdeki ürün ya da hizmetin metaya dönüşmesi pek keyif verici bir durum değildir; çünkü kar marjınızın bıçak sırtında gideceği ve karşınıza düzinelerce rakibin çıkacağı anlamına gelir. Sizin yapabileceğiniz tek şey, söz konusu ürün ya da hizmeti her gün biraz daha ucuz hale getirerek komşu mağazadan daha çok satış yapmak ya da ölmektir.

Duvarlarla ayrılmış Soğuk Savaş sisteminde buluşçuluktan metalaşmaya giden bu süreç saatte 15 kilometre hızla işliyordu; çünkü iş alanlarına girmek için aşılması gereken engeller genel olarak çok daha büyüktü ve ülkeler kendi ekonomileri etrafına çok daha büyük engeller dikebiliyordu. Küreselleşme dünyasında, engeller artık küçültüldüğü ya da ortadan kaldırıldığı için, bu süreç saatte 175 kilometre hızla işliyor. İnternetin giderek daha belirleyici olduğu bir ekonomiye doğru ilerledikçe, buluşçuluktan metalaşmaya geçiş süreci saatte 350 kilometreye kadar çıkacak.

Borsa komisyonculuğu işini düşünün. Borsa komisyonculuğunun yüksek katma değer içeren bir iş olduğunu, insana hatırı sayılır bir gelir sağlaması gerektiğini sanabilirsiniz. Oysa siberuzayda birdenbire elli tane borsa sitesi ortaya çıkıp bütün müşterilerinize Merrill Lynch'inkinden çok daha düşük komisyon ücretleriyle hisse alıp satma fırsatı sunduğunda ve aynı zamanda en iyi piyasa analizlerini internet üzerinden bedavaya sağladığında, borsa komisyonculuğu işiniz bir metaya dönüşmüş olur. Başkalarının iş alanınıza girmesini zorlaştıran engeller bu kadar dramatik bir şekilde yıkılmaya başlayınca, ürün ve hizmetlerini buluştan metaya dönüşme hızı bu kadar dramatik bir şekilde artınca, şirketiniz rekabet gücünü ve kar marjlarını korumak için daha hızlı koşmak, daha fazla büyümek ya da daha akıllı davranmak-tercihen üçünü birden yapmak-zorunda kalacaktır.

Cisco'nun Başkanı John Chambers, "eğer müşterini nabzını her an elinizde tutmazsanız, fareyi tıklattığı gibi başka bir yere gidecektir. Yahut ürününüzü yanlış pazara sunarsanız, iki sene içinde şirketiniz tamamen yok olabilir ya da işiniz tamamen bir metaya dönüşebilir. Üstelik müşterinin nabzını tutmayı başarsanız bile, karar vermede yeterince hızla davranamazsanız piyasadaki silinebilirsiniz."

O halde, bu çağda Mikroçip bağımsızlık Sistemi Bozukluğu'na ilk yakalananların, Sovyetler birliği ve IBM gibi ağırlığın tepede toplandığı, aşırı şişkin ve yavaş sistemler olmasına şaşmamak gerek. Bu virüsü kapandıktan sonraki grup ise Sovyet merkezi planlama sistemine yakınlık bakımından ikinci sırada yer alanlar oldu - sıkı devlet denetimi altındaki Latin Amerika ekonomileri, Kanada ve Batı Avrupa'nın en hantal sosyal güvenlik sistemleri ve Kuzey Amerika'nın en çok merkezileşmiş, en ağır kanlı

şirketleri. 1990 sonlarına gelindiğinde, MBSB virüsü Asya'ya da sıçramış ve Endonezya, Malezya, Tayland ve Çin'in devlet güdümlü ve tepede yoğunlaşmış ekonomilerini, hatta Güney Kore ve Japonya'yı bile vurmuş durumdadır.

Hastalık sürecinin en son aşaması, şu anda içinde bulunduğumuz aşama. Küreselleşme çağında devletler ve şirketler ya kendilerini yeniden yapılandırarak söz konusu üç demokratikleşme sürecinden yararlanıyor ya da bunu başaramayarak MBSB'ye yenik düşüyorlar. Ayrıca dördüncü demokratikleşme unsurunun - iktidar ve enformasyonun merkezden çevreye yayılmasının ve karar sürecinin demokratikleşmesinin - MBSB'den korunmanın ya da onu yenmenin başlıca yöntemi olarak kullanıldığına da tanık oluyoruz.

Bugünün en iyi genel müdürleri, kendi üstlerine düşen görevin genel şirket stratejilerini çizmek, genel şirket kültürünü oluşturmak, topları doğru raylara sokmak, daha sonra müşterilerin ve hızla değişen piyasanın en yakınında duranların bu topları kendi başlarına yönetmelerine izin vermek olduğunu bilenlerdir. Ben patron olarak genel stratejileri saptarım, herkesin aynı yol üzerinde birbiriyle temas içinde yürümesini sağlarım, topları rayına sokarım, ama enformasyonu siz çalışanlar toplar, paylaşır ve kararların olabildiğince büyük bölümünü hızla ve piyasaya yakın durarak siz verirsiniz

Her şeyden önce insanları işe alırken farklı ölçütler kullanmanız gerekir. Artık aradığınız kişi sadece tepeden gelen emirleri uygulayabilecek biri değildir; çünkü bu neredeyse bütün işlerin giderek daha küçük bir parçasını oluşturuyor. Bunun yerine, alanın tamamını görebilecek ve şirketin en alt kademesindeki kendi ekibini yönetebilecek nitelikte birine ihtiyacınız vardır. Şirketin lideri olarak ben, yöneticilerimin bu şirketin kültürünü, değerlerin ve stratejisini iyi tanıdığına emin olmak zorundayım; öyle ki topladıkları enformasyonu değerlendirirken doğru bakış açısını kullanabilsinler ve şirketin izlediği çizgiye uygun düşüp düşmediğini saptayabilsinler. Ama bunu yapabilmeleri için o çizgiyi tanımaları ve konuda sürekli enformasyon edinmeleri gerekir. Benim görevim bunun gerçekleşmesini sağlamaktır.

BÖLÜM 5

ALTIN DELİ GÖMLEĞİ

Tayland krizinden sonra ünlü bir işadamı bana şöyle demişti: Komünizm yürümüyor, sosyalizm yürümüyor, demek ki geriye bir tek kapitalizm kalıyor. Ormana dönmek istemiyoruz, hepimiz daha iyi yaşam standartları istiyoruz; bu yüzden kapitalizmin yürümesini sağlamak gerekir, çünkü başka şans yok. Bizler de durumumuzu düzeltmek ve dünyadaki kuralları izlemek zorundayız... Sadece rekabet gücü olanlar ayakta kalıyor. Büyük olasılıkla bir ulusal birlik hükümeti kurmamız gerekecek, çünkü yükümüz çok ağır."

Birkaç ay sonra, Rusya'daki başarısız ekonomik reformların ve özelleştirmenin mimarı Anatoli Çubais'in Washington'da yaptığı bir konuşmayı dinledim. Çubais, Rusya'ya

daha fazla yardım için IMF'ye acil bir çağrıda bulunmaya gelmişti; ama o günlerde hala komünistlerin ağırlıkta olduğu Duma, yani Rus Parlamentosu IMF'nin koşullarına direniyordu. Duma'daki kişiler aynı zamanda Rus ekonomisinin gerçek serbest piyasa ilkelerine uygun olarak radikal bir şekilde yenilenmesi yolundaki IMF taleplerine boyun eğdiği için Çubais'in bir hain ve casus olduğunu söyleyip duruyordu. Çubais'e bu eleştirileri nasıl cevapladığını sordum. Şunu söyledi: "Pekale diyorum onlara, Çubais CIA ve IMF için çalışan bir casus. Peki sizin öneriniz ne? Kafanızda işe yarar bir alternatif var mı?" Çubais hiçbir zaman anlamlı bir cevap alamadığını söyledi, çünkü komünistlerin alternatif bir görüşü yoktu.

Birkaç ay sonra da Brezilya'daydım. Daha önce Sao Paulo hükümetinde Çevre Bakanı ve Brezilya Parlamentosu'nda federal milletvekili olarak görev yapmış Fabio Feldmann'la bir görüşme yaptım. O sırada yeniden seçilmek için seçim çalışmaları yapıyordu. Ofisi kampanya çalışanlarıyla kaynıyordu, her taraf posterlerle ve başka seçim malzemesiyle dolup taşıyordu. Bir liberal olan Feldmann'a günümüzün Brezilya'sındaki siyasi tartışmanın niteliğini sordum. Şöyle cevap verdi: "Brezilya'da (ideolojik) sol bayraksız kaldı. Federal hükümetin en önemli sorunu iş ve istihdam. Gelir yaratmak ve dağıtmak gerekiyor. Peki solun programı ne? Getirdikleri öneriler, gelir yaratmaya değil, sadece dağıtmaya yönelik."

Bu hikayeler bize ne anlatıyor? Sözünü ettiğimiz üç demokratikleşme süreci 1980'lerin sonlarında bir araya gelerek bütün duvarları yerle bir ettiğinde, serbest piyasa kapitalizmi dışındaki başlıca ideolojik seçenekleri de yerle bir etti. İnsanlar serbest piyasa ve küresel bütünleşme dışındaki seçeneklerden söz edebilir, başka seçenekler talep edebilir, bir "üçüncü yol" bulunması için diretebilirler; ama şimdilik böyle bir yol mevcut değil.

Önerdikleri merkezi planlamaya dayalı, demokrasi dışı seçenekler-komünizm, sosyalizm ve faşizm-dünya sahnesinde 1917'den 1989'a kadar denemeye konu ve böylece ilk küreselleşme çağının sonlanmasına yardımcı oldu.

Serbest piyasa kapitalizminin Darwinci acımasızlığından hoşlanmayan insanlar, günümüzde gerçek bir ideolojik alternatiften yoksun kaldılar. Hangi sistemin yaşam standartlarını yükseltmede daha etkili olduğunu sorduğumuzda, bu tarihsel tartışmaya bir nokta koymuş oluyoruz. Cevap serbest piyasa kapitalizmidir. Diğer sistemler geliri daha etkili ve daha adil biçimde dağıtıyor olabilirler, ama hiçbiri dağıtılacak geliri yaratmada serbest piyasa kapitalizminden daha etkili olamaz.

Ülkeniz bu gerçeği kabullendiğinde, bugünün küresel ekonomisinin serbest piyasa kurallarını kavrayarak bunlara uymaya karar verdiğinde, benim "altın deli gömleği" dediğim şeyi sırtına geçirmiş demektir. Altın deli gömleği, içinde bulunduğumuz küreselleşme çağının tanımlayıcı siyasi-ekonomik giysisidir. Soğuk Savaş'ın Mao elbisesi, Nehru ceketi, Rus kürkü vardı. Küreselleşmenin sadece altın deli gömleği var. Eğer ülkeniz bu gömlek için henüz ölçü aldırılmamışsa, bunu yakında yapacaktır.

Altın deli gömleği ilk kez, 1979'dan itibaren İngiltere'de, Margaret Thatcher tarafından dikilmeye ve popülerleştirilmeye başladı. 1980'lerde ABD'de Ronald Reagan'dan gelen destekle, deli gömleği ve giyim kuralları ciddi bir ağırlık kazandı.

Bir ülkenin altın deli gömleğinin içine sığabilmesi şu altın kuralları benimsemesi ya da bunlara doğru yol almakta olduğunu göstermesi gerekir: Özel sektörü ekonomik büyümenin temel motoru haline getirmek, enflasyon oranını düşük tutmak ve fiyat istikrarı sağlamak, devlet bürokrasisini küçültmek, bütçe fazlası sağlamasa bile olabildiğince dengeli bir bütçe yürütmek, ithal ürünler üzerindeki gümrük tarifelerini kaldırmak veya düşürmek, kotalardan ve yerel tekellerden kurtulmak, ihracatı artırmak, devlete ait sanayi kuruluşlarını ve kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştirmek, sermaye piyasalarını serbestleştirmek, para birimini konvertibl hale getirmek, ülkedeki sektörleri, hisse senedi ve tahvil piyasalarını doğrudan yabancı mülkiyete ve yatırıma açmak, ülke içindeki rekabeti olabildiğince artırmak üzere ekonomiyi devlet düzenlemelerinden arındırmak, kamusal yolsuzlukları, sübvansiyonları ve rüşveti olabildiğince azaltmak, bankacılık ve telekomünikasyon sistemlerini özel mülkiyete ve rekabete açmak, yurttaşlara yerel ve yabancı emeklilik fonları ve yatırım fonları arasından seçim yapma fırsatını vermek. Bu parçaların hepsini birbirine eklediğinizde, altın deli gömleğiniz hazırır.

Ne yazık ki bu gömlek aşağı yukarı "tek boy" olarak hazırlanır. Bu yüzden bazılarında batar, bazılarında ise dar gelir ve ekonomi kurumlarına daha akıcı bir işleyiş kazandırmak ve performans düzeyini yükseltmek açısından bütün toplumu sürekli baskı altında tutar. Onu sırtından çıkarıp atanları göz açıp kapayana kadar gerilere atar, ama onu doğru taşımayı bilenlerin de büyük bir hızla ilerlemesine yardımcı olur. Her zaman güzel, kibar ve rahat olmayabilir, ama içinden geçtiğimiz tarihsel sezonda raflarda bulunan tek model odur.

Ülkeniz altın deli gömleğini sırtına geçirirken genellikle iki şey olur: Ekonominiz büyür politikanız küçülür. Yani, ekonomi cephesinde altın deli gömleği genellikle büyümeyi destekler ortalama gelir düzeyinin yükselmesini sağlar-dış ticaretin, yabancı yatırımların ve özelleştirmenin artması ve küresel rekabet baskısı altında kaynakların daha verimli kullanılması sayesinde. Ama politik cephede, iktidar sahiplerinin politik ve ekonomik tedbir seçeneklerini daraltarak onları daha kısıtlı parametrelerle çalışmaya zorlar. Altın deli gömleğini giymiş ülkelerde iktidar ve muhalefet partileri arasında gerçek farklar bulmanın giderek güçleşmesi bu yüzdendir. Ülkeniz altın deli gömleğini bir kez giydi mi, politik seçenekleri Pepsi ya da Coke düzeyine iner-lezzete ve siyasette belli belirsiz farklar, yerel geleneklere bağlı olarak küçük tasarım değişiklikleri, ötede beride bazı gevşemeler olabilir, ama temel altın kurallardan önemli bir sapma olamaz. Temel kurallardan fazla uzaklaşan hükümetler-Demokrat, Cumhuriyetçi, Muhafazakar, İşçi Yanlısı de Gaulle'cü, Sosyalist, Hristiyan Demokrat ya da Sosyal Demokrat-yatırımcılarının arkalarını dönüp akın akın kaçmasına, faiz oranlarının yükselmesine ve piyasa değerlendirmelerinin düşmesine şahit olurlar. Altın deli gömleği içinde daha rahat hareket etmenin tek yolu onu genişletmektir ve onu genişletmenin tek yolu da üzerinize sıkı sıkı oturmasını sağlamaktır. Bu gömleğin en güzel yanı budur: Üzerinize ne kadar sıkı oturursa, o kadar çok altın üretir; o zaman da sıkı yerlerini yumuşak yastıklarla besleyerek toplumunuzu o kadar rahatlatırsınız.

Eskiden 'tarihsel koşullar' böyle gerektirdi derdik. Şimdi 'piyasa kuvvetleri' böyle gerektirdi diyoruz ve bu kuvvetlere göre yaşamak zorundayız. Neler olduğunu anlamamız zaman aldı. Bugün ülkelerin önündeki büyük kararlar, demokrasi yolunu

izleyip izlememek ve açık bir ekonomi yürütüp yürütmemektir. Bunlar en önemli tercihlerdir. Ama bu tercihi ilk kez yaptıktan sonra politika, bu sistemin size sağladığı kısıtlı hareket alanı içinde kararları yürürlüğe koymaya yarayan bir siyaset mühendisliği düzeyine iner.

Her ülke altın deli gömleğini sonuna kadar giymez-kimisi sadece yarım yamalak giyer ya da yavaş yavaş üstüne geçirir (Hindistan, Mısır). Kimisi bir giyip bir çıkarır (Malezya, Rusya). Kimisi onu kendi kültürüne uydurmaya çalışır ve düğmelerin bir kaçını açık bırakır (Almanya, Japonya ve Fransa). Kimisi petrol gibi bir doğal kaynağa sahip olduğu için bu cendereye girmekten tamamen kurtulabileceğini düşünür (İran, Suudi Arabistan). Ve kimisi de o kadar yoksul ve tecrit edilmiş durumdadır ki, halkı yoksulluğa kabullenmeye zorlayan bir devlet yapısı sayesinde, yurttaşlarına altın deli gömleğini değil bildiğimiz sıradan bir deli gömleğini giydirebilir (kuzey Kore, Sudan, Afganistan).

Ama zaman geçtikçe, ülkelerin altın deli gömleğini giymekten kaçınmaları giderek zorlaşıyor. Konuşmalarımda ne zaman bu noktayı vurgulasam, özellikle Amerikalı olmayan dinleyici gruplarından şuna benzer bir tepki alıyorum: "Altın deli gömleğini giymek ve küresel piyasalarla bağlantıya girmek zorunda olduğumuzu söyleyemezsiniz. Bizim kendi kültürümüz, kendi değerlerimiz var ve bu işi kendi yöntemimizle, kendi hızımızla yapacağız. Teziniz aşırı determinist. Hepimiz bir araya gelip bu kadar kısıtlayıcı olmayan başka bir model üzerinde anlaşmaya niçin varmayalım?"

Ben de onlara şu cevabı veriyorum: "Altın deli gömleğini giymek zorunda olduğunuzu söylemiyorum. Ve eğer kültürünüz, toplumsal gelenekleriniz bu gömleğin temsil ettiği değerlerle çelişiyorsa, bunu kesinlikle anlayışla karşılıyorum. Ama benim söylediğim şu: Günümüzün küresel piyasa sistemi, yani Hızlı Dünya ve altın deli gömleği aslında iletişim kurma, yatırım yapma ve dünyayı görme biçimimizi kökünden değiştiren büyük tarihi kuvvetlerin ürünüdür. Bu değişimlere direnmek istiyorsanız, bu sizin bileceğiniz iştir. Bu kimseyi ilgilendirmemeli. Ama eğer giderek artan bir bedel ödmeden ya da giderek yükselen bir duvar inşa etmeden bu değişimlere karşı koyabileceğinizi sanıyorsanız, kendinizi kandırıyorsunuz."

Nedenini açıklayayım: Finansın, teknolojinin ve enformasyonun demokratikleşmesi sadece alternatif sistemleri koruyan duvarları-Mao'nun Kızıl Kitabı'ndan Komünist Manifesto'ya, doğu Avrupa'nın sosyal devletlerinden Güneydoğu Asya'nın ahbap çavuş kapitalizmine kadar-yerle bir etmekle kalmadı. Bu üç demokratikleşme süreci aynı zamanda dünyada yeni bir güç kaynağının doğmasına neden oldu. Ben buna "elektronik sürü" diyorum.

Elektronik sürü, dünyanın her köşesinde bilgisayar ekranlarının başında oturup farenin düğmesine bir kez basarak paralarını yatırım fonlarından emeklilik fonlarına, emeklilik fonlarından yükselen piyasa fonlarına taşıyan ya da evlerinin bodrum katında internet üzerinden işlem yapan bütün o isimsiz hisse senedi, tahvil ve döviz takasçılarından oluşuyor. Bunun yanı sıra, fabrikalarını artık dünyanın her yanına yayan, sürekli en verimli, en düşük maliyetli üretici ülkelere kaydıran çokuluslu şirketleri de içine alıyor.

Finans, teknoloji ve enformasyonun demokratikleşmesi sayesinde bu sürü giderek artan bir hızla genişliyor-o kadar ki bugün gerek ülkeler gerek şirketler açısından büyümeyi sağlayan asli sermaye kaynağı olarak devletlerin yerini almaya başlıyor. Günümüzün küreselleşme sisteminde öne çıkmak isteyen ülkeler sadece altın deli gömleğini giymekle kalmayıp aynı zamanda bu elektronik sürüyle bağlantı kurmak zorunda. Elektronik sürü altın deli gömleğine bayılır; çünkü bir ülkede görmek istediği bütün liberal serbest piyasa kurallarını temsil eder. Bu gömleği giyen ve üzerinde tutan ülkeler, sürü tarafından büyümelerini sağlayacak yatırım sermayesiyle ödüllendirilir. Onu giymeyen ülkeler ise sürü tarafından cezalandırılır-elektronik sürü o ülkeden uzak durur ya da parasını o ülkeden dışarı çıkarır.

Moody's Investors Service and Standart & Poor's elektronik sürünün çoban köpekleridir. Bu kredi notu kurumları dünyanın her köşesinde gizli gizli dolaşır, ülkeleri koklayıp dururlar. Altın deli gömleğini üzerinden atmaya çalışan bir ülke gördüklerinde gürültüyle havlamakla görevlidirler (gerçi bazen, Güneydoğu Asya'da olduğu gibi, Moody's ve S&P'de kokuyu kaybedebilir veya aşırı bir neşeye kapılarak işi geçinceye kadar havlamayabilir).

Elektronik sürü ulus-devletler ve altın deli gömleği arasındaki bu etkileşim günümüzdeki küreselleşme sisteminin merkezini oluşturuyor.

BÖLÜM 6

ELEKTRONİK SÜRÜ

Elektronik sürü, evinizin içine kadar giren bir yüksek gerilim hattı gibidir. Normal koşullarda sizi ısıtabilir, evinizi aydınlatabilir ve enerji gereksinimlerinizin büyük bölümünü karşılayabilir. Ama eğer gerekli regülatörleriniz ve voltaj çıkışlarına karşı sizi koruyacak donanımınız yoksa, voltajın aniden yükselmesi ya da düşmesi durumunda ödünüzü koparabilir ve sizi kömüre çevirerek ölüme terk edebilir.

Günümüzün elektronik sürüsü iki temel gruba ayrılır. Birinci gruba ben "kısa boynuzlu sığırlar" diyorum. Bu grupta dünyanın her yanında hisse senedi, tahvil ve döviz alım - satımıyla uğraşan ve paralarını çok kısa dönemli olarak oradan oraya taşıyabilen - ve genellikle taşıyan-herkes yer alır. Kısa boynuzlu sığırlar döviz takasçıları, belli başlı yatırım ve emeklilik fonları, güvence fonları, sigorta şirketleri, bankaların menkul kıymet alım-satım departmanları ve bireysel yatırımcılardır. Merrill Lynch'den Crédit Suisse'e, Fuji Bank'a ve bir kişisel bilgisayar ile modemi olan herkesin kendi oturma odasından işlem yapabileceği Charles Schwab web sitesine kadar herkes bu gruba dahildir.

İkinci gruba "uzun boynuzlu sığırlar" diyorum. Bunlar dış ülkelere doğrudan yatırımlarını her gün biraz daha artıran, dünyanın her köşesinde fabrikalar kuran ve yine dünyanın her köşesinde kendi ürünlerini üretecek ya da monte edecek fabrikalarla uzun dönemli üretim anlaşmaları ya da ittifaklar yapan çokuluslulardır -

General Electricler, General Motorslar, IBMler, Inteller, Siemensler vb. Bunlara uzun boynuzlu sığırlar dememin nedeni, bir ülkeye yatırım yaptıklarında daha uzun vadeli bağlantılara girmek zorunda olmalarıdır. Ama bugün onlar bile, tıpkı bir sürü gibi, inanılmaz bir hızla koşuyorlar.

Dünyanın süper piyasaları, mega boyutlara ulaşan Tokyo, Frankfurt, Sidney, Singapur, Şanghay, Hong Kong, Bombay, Sao Paulo, Paris, Zürih, Şikago, Londra ve Wall Street piyasalarıdır. Elektronik sürünün en iri başları buralarda toplanır, bilgi değiş tokuşunda bulunur, işlemlerini yürütür ve sürüyü beslemek için farklı şirketlere ait hisse senetleri ve tahviller çıkarırlar. Şikago Üniversitesi'nin küreselleşme uzmanı Saskia Sassen'a göre, 1997 sonuna gelindiğinde 25 süper piyasa, kurumsal yönetim altındaki bütün menkul değerlerin yüzde 83'ünü kontrol ediyor ve küresel sermayenin aşağı yukarı yarısını, yani yaklaşık 20,9 trilyon doları sağlıyordu.

Bu elektronik sürü- ve otlamak, çoğalmak için toplandığı süper piyasalar-küreselleşme sisteminin önemli uluslararası aktörleri haline gelmiş bulunuyor. Ulus-devletler gibi savaş açma ve ülkeleri işgal etme olanakları yoksa da, birçok alanda ulus-devletlerin davranışlarını belirleme güçleri var. Soğuk Savaş sisteminin devletler arasındaki dengeye dayanmasına karşılık küreselleşme sistemi ikili dengeye dayanıyor; devletler ile devletler, devletler ile elektronik sürü.

İlk küreselleşme çağının elektronik sürüsü fare kuyruğu gibiydi. Bugünün elektronik sürüsünün kuyruğu ise dinazor kuyruğu gibidir ve savrulduğu zaman dünyada bir takım köklü değişiklikler yaratır. Bu bölümde açıklamaya çalıştığım şey, söz konusu sürünün günümüzde karşı konulmaz bir ekonomik büyüme kaynağı haline gelirken savrulduğu zaman hükümetleri bile devirebilecek kadar ürkütücü bir kuvvete nasıl dönüştüğüdür.

Günümüzün kısa boynuzlu sığırlarının en belirgin özelliği, beslenebildikleri finansal ürünlerin inanılmaz çeşitliliğidir. Bugün dünyanın her köşesindeki sayısız ülke ve piyasa tarafından sunulan hisse senetleri ve tahvillerin, ticaret borsası işlemlerinin, *fütüres* ve opsiyon sözleşmelerinin ve türevlerin oluşturduğu sınırsız mönü neredeyse her şey üzerine bahis oynayabileceğiniz anlamına geliyor.

Ortadaki şeyin ne olduğu hiç fark etmez - Mindy's'in peynirli kek satışları, konut kredisi sözleşmeleri, kredi kartı alacakları, ödenmemiş borçlar, otomobil kredileri, ticari krediler, "Titanic"ın yeni yapımları, Brezilya'nın şirket borçları, Lübnan hükümetinin hazine bonoları, General Motors'un otomobil finansmanı ya da rock yıldızı David Bowie'nin gelir akışı. Ülkeler arasındaki sermaye denetimleri azaldıkça, her şeyi hisse senedi, tahvil ya da türev olarak satışa sunanların sayısı hızla artıyor.

Yatırım araç ve fırsatlarındaki çeşitlilik hem gelişmiş ülkeler hem gelişmekte olan ülkeler hem de şirketler için Tanrı'nın bir lütfu oldu Bu sayede bir kısmı daha önce hayal bile edilemeyen bir hızla büyüme fırsatını buldu. The Economist'te belirtildiği gibi: "artık sermaye yokluğu, büyük yatırım gereksinimleri içindeki yoksul ülkelerin elini kolunu bağlamıyor. Güvenli yatırımlar arayan yatırımcılar, kendi iç piyasalarıyla kısıtlı kalmak yerine artık dünyanın her köşesinde en yüksek gelir getiren fırsatları

kovalayabiliyor.” Bugün ABD’deki belli başlı yatırım fonları ailelerinin hepsi en azından bir egzotik “yükselen piyasa”yatırımı içeriyor.

Böyle bir piyasada para kazanmak isteyen kısa boynuzlu sığırların o incecik rekabet çizgisini yakalamaları yetmez: Aynı zamanda yatırımlarını durmadan büyütmeleri gerekir. Bir toplu iğne başına milyarlarca dolar sıkıştırdığınızı düşünün, ne demek istediğimi anlarsınız.

Bu yeni oyuncuların en başta geleni koruma fonu diye bilinen kurumlar. Bunlar varlıklı kişi ve kurumlardan topladıkları parayla büyük nakit havuzları oluşturuyor, sonra banka kredileriyle bu havuzu genişletiyor ve dünyanın her köşesindeki döviz, hisse senedi ve tahvillere yüksek riskli, yüksek getirili yatırımlar yapıyorlar. Ancak, diye ekliyor Kaufman, son yıllarda pek çok büyük banka, aracı kurum, yatırım bankası, sigorta şirketi, ayrıca çokuluslu büyük şirketlerin saymanlık departmanları ve hatta dünyadaki belli başlı merkez bankalarının takas odaları kendi koruma fonu birimlerini kurma gereği duydu. Büyük bir yatırım bankasının bir koruma fonunun işlemlerine aracılık etmesi ve aynı zamanda kendi özel işlemlerinde o koruma fonunun yaptıklarını taklit etmesi alışılmadık bir durum değil.

Ayrıca süper piyasaların küresel yatırımları bu kadar kolay ve hızlı kılması sayesinde, yatırımlarınızı artık evinizdeki bilgisayardan, internetteki kusursuz bir aracılık sitesinden yapabilirsiniz. Küresel yatırımlar artık çok daha kolay ve çok daha ulaşılabilir olduğu için, insanlar dünyadaki her piyasanın Wall Street gibi işlediği fikrine kapılabilirler. Hazine bakan Yardımcısı Larry Summers’ın sık sık söylediği gibi: “Daha iyi otoyollar yaparsanız, insanlar daha hızlı araba kullanmaya başlarlar. Ve bu yeni otoyollarda kaza yapıp ölen insanların sayısı artar; çünkü ne kadar hızlı gidebilecekleri konusunda hatalı tahminler yürütür ve çıkmamaları gereken hızlara çıkarlar.”

Örneğimize geri dönersek, First Global Investment Bank, Thai Farmers’ Savings & Loan Bank’ı arar ve der ki: “Hey, Türk tahvillerini sakın kaçırmayın. Tam bu aralar çok sıkı para kazanabilirsiniz.” Taylandlı bankacı cevap verir: “Türk tahvilleri yüzde 25 veriyor, öyle mi? Türkiye’de bir tahvil piyasası olduğunu bilmiyordum. Tamam, madem öyle diyorsun, alayım bari birkaç milyonluk.” Ama sorun şurada: “Türk tahvil piyasası” sözünü duyduklarında, insanlar kendi kendilerine diyorlar ki, “Wall Street’in tahvil piyasası var, Frankfurt’un tahvil piyasası var, Tokyo’nun tahvil piyasası var, demek şimdi Türkiye’nin de tahvil piyasası olmuş. Aman ne güzel.” Gelgelelim, Türk tahvil piyasası görünüşte her bakımdan bir piyasayı andırır da, aslında Wall Street tahvil piyasasıyla hiçbir benzerlik taşımaz. Ve bu gerçeği, değer kaybeden Türk tahvillerinizi satmak istediğiniz zaman keşfedersiniz. Türk piyasası o kadar küçüktür ki büyük oyunculardan sadece birkaçı tahvillerini satmaya kalkışsa alıcı bulunmaz; aşağıya inişte likidite yoktur, dolayısıyla çıkış yoktur. Piyasaların küreselleşmesi bütün piyasaların “verimli, likit ve simetrik olduğu” ve her piyasada kusursuz enformasyon ve şeffaflık bulunduğu yanılsamasını yaratıyor. Bunun gerçeğe hiç ilgisi yok. Sadece şunu düşünün: Bugün Microsoft hisselerinin toplam değeri 380 milyar dolar. Bu ABD hisse senedi tek başına, dünyanın bütün yükselen piyasalarındaki hisse senetlerinin toplamından daha büyük değer taşıyor.

Sürü sadece uyruksuz kıyı bankacılığı fonlarından, başka ülkelerdeki internet yatırımcılarından ve uzak süper piyasalardan oluşmaz; kendisine kapılarını açmış her ülkenin yerel oyuncularını da kapsar. Sürüye gücünü veren şey sadece bir ülkedeki sermaye denetimlerinin kaldırılmasıyla yabancıların rahatça içeri girip döviz, hisse senedi ve tahvil alıp satabilmesi değildir. *Yerel oyuncular da rahatça dışarıya çıkabilir!* Elektronik sürünün en büyük sırrı, galeyanın başını çekenin çoğu kez Wall Street'teki bir koruma fonu ya da Frankfurt'taki bir büyük banka olmayışdır. Galeyanı başlatanlar, dolar satın alarak ya da *forward* piyasasında kendi ülkesinin para birimine karşı yatırım yaparak parasını ülke dışına çıkaran yerel bankerler, finansçılar ve para piyasası yöneticileridir. IMF'İN 1998'de hazırladığı "Koruma Fonları ve Finans Piyasası dinamikleri" başlıklı rapora göre, 1994-95 Meksika pesosu krizine ilişkin bütün titiz analizler, bu krizde başrolü "uluslararası yatırımcıların değil, yerel oyuncuların" oynadığını gösteriyor. Finans piyasalarının küreselleştiği bir dünyada, IMF şu sonuca varıyor: Uluslararası portföylere sahip yabancı yatırımcılar, pek çok farklı ülkenin koşullarını takip etmede güçlük çekebilmektedir. Yükselen piyasa küçüldükçe, büyük yatırımcıların bu doğrultudaki çabaları da azalmaktadır. Dolayısıyla sabit bir para birimine karşı ilk pozisyon alanlar, çoğu zaman anlamlı piyasa bilgilerine erişmede ve bunları değerlendirmede mukayeseli üstünlüğe sahip yerel oyuncular olabilmektedir. Yerel oyuncuların pozisyon almasını uzun süre engellemiş olan iç ve dış finans piyasasının serbestleştirilmesi de bunu büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Bir başka deyişle, kendi para birimlerinin, hisse senetlerinin ve tahvillerinin üzerine ilk yürüyenler Meksikalı *yerel* finansçılar, Endonezyalı yerel spekülâtörler, Taylandlı yerel bankerler olmuş ve sürü de onları izlemiştir. Böyle olması da akla yakındır; çünkü aile, dostluk ve iş ilişkileri sayesinde yerel halk kendi ülkesinde gerçekten neler olduğu konusunda hemen her zaman daha bilgili olacak ve bu yüzden daha güvenlik otlaklara ilk yönelen o olacaktır. Ve de artık bu işi çok kolay yapılabiliyor-sermaye denetimlerinin yürürlükte olduğu eski günlerdeki gibi, parayı kaçak olarak dışarıya çıkarmasına ya da bir arkadaşı aracılığıyla yabancı bir bankada hesap açtırmasına gerek kalmadan.

Amerika'daki bir finansal haber ajansının Şanghay muhabirlerinden biri, Asya'daki 1997-98 ekonomik krizi sırasında Tayland, Malezya, Güney Kore ve Endonezya paralarını ellerinden çıkaran batılı bankerlerin ve koruma fonlarının "ihamet"inden yakınan bir Çinli arkadaşıyla yaptığı konuşmadan söz etmişti.

"Bize bunu neden yapıyorlar?" diye sormuş Çinli işadımı bu Amerikalı muhabire. "Söylesene" diye karşılık vermiş Amerikalı finans muhabiri, "son zamanlarda cebindeki yuanı hiç dolara çevirdin mi?" "Evet, çevirdim" diye itiraf etmiş Çinli işadımı. "Durumdan biraz endişeliyim de." Unutmayın: elektronik sürü atağa kalktığı zaman, en öndeki boğa her zaman yerel oyunculardan biridir.

Bu hız faktörü faydalı olduğu gibi zararlı da olabilir. Eğer sürü size uğrarsa, çok kısa sürede, ülkenizin hisse senedi ve tahvil piyasalarına ve doğrudan doğruya santral ve fabrikalarına milyarlarca dolar yağdırabilir. Bu sürüye bağlanmak için ne gerekiyorsa yapmaya hazır ülkelerin her geçen gün çoğalmasının nedeni bu. Ama politik ekonomik ya da toplumsal nedenlerle bir ülkedeki piyasalar dengesizleşir ya da zayıflarsa, elektronik sürü sert, ama sınırlı bir piyasa ayarlamasıyla savuşturulabilecek

bir krizi çok daha acılı ve şiddetli bir sürece dönüştürebilir. Ayrıca dengesizliği bir piyasadan diğerine, kötü olandan iyi olana çok daha büyük bir hızla taşıyabilir.

Bütün bunların karşısında tek bir kurtarıcı avantajımız var. Hızlı gelen hızlı gider, ama tabii sonra yine aynı hızla geri gelir. Sorunlar daha hızlı geliyor olabilir, ama aynı şey çözümler için de geçerli-*ülkenizin doğru adımları atması koşuluyla*. Her şey hızlandığında dünyanın hafızası zayıflar. Meksika 1995'te alacaklılarını atlattı. 1998'de yeniden uluslararası yatırımcıların gözdeleleri arasına girdi. 1995'i kim hatırlıyor ki?

Bugünlerde manşetlere çıkanlar daha çok elektronik sürünün (George Soros gibi) kısa boynuzlu sığırları olsa da, uzun boynuzlu sığırlar gittikçe önem kazanan bir rol oynuyorlar. Uzun boynuzlu sığırlar, "doğrudan yabancı sermaye" diye bilinen şeyle uğraşan çokuluslu şirketlerdir-yani, gelişmekte olan ülkelerin hisse senetlerine ya da tahvillerine yatırım yapmakla kalmaz, doğrudan doğruya fabrikalara, kamu iktisadi teşebbüslerine, enerji santrallerine ve daha bir dizi başka projeye de yatırımda bulunurlar. Bunlar uzun uzun planlanan yatırımlardır ve bir gecede geri çekilemezler. Uzun boynuzlu sığırlar Ford, Intel, Compaq ve Toyota gibi şirketlerdir. Küreselleşmenin nimetleri sayesinde şimdi bu şirketler, eskiye göre daha çeşitli yollardan daha fazla ülkeye daha büyük yatırımlar yapıyorlar.

Ülkelerin iç pazarlarını gümrük duvarlarıyla korumaya aldığı Soğuk Savaş sisteminde, çokuluslu şirketler esas olarak bu duvarların üzerinden atlamak amacıyla, geniş pazarlara sahip ülkelere milyonlarca dolar değerinde uzun vadeli yatırımlar yaparlardı. Başka bir biçimde söylersek, Toyota, Amerika'nın Japon otomobillerine uyguladığı ihrac kotasını delmek için ABD'de fabrikalar kurar ve sadece Amerikan pazarına yönelik Toyota'lar üretti. Aynı şeyi Ford da Japonya'da yaptı. Çokuluslu şirketler, duvarlarla çevrili bir dünyada ayakta kalabilmek için kilit pazarlarda fabrikalar kurmak zorundaydı. Böylece o pazarda daha iyi *yere/* üreticiler ve satıcılar haline gelme fırsatını bulurlardı.

Ama teknolojinin, finansın ve enformasyonun demokratikleşmesi Soğuk savaş duvarlarının pek çoğunu yerle bir edince, elektronik sürünün uzun boynuzlu sığırları yabancı ülkelerde fabrika kurmak için çok daha büyük ve eskisinden epey farklı bir teşvikle karşılaştı. Çokuluslu bir şirketin istediği şeyi istediği yere satabileceği ya da istediği şeyi isteği yerde üretebileceği tek ve açık bir küresel pazar ve siberuzay ortaya çıktı. Bu gelişme rekabeti kızıştırdı ve pek çok sektörde kar marjlarını düşürdü. Dolayısıyla artık her çokuluslu şirket, azalan kar marjlarını satış hacmiyle dengelemek üzere küresel pazara satış yapmaya çalışmak zorunda. Üretim maliyetlerini düşük tutmak ve rekabet gücünü korumak için de küresel pazarda üretim yapmaya çalışmak zorunda-üretim zincirini parçalara ayırarak ve her parçayı en ucuz ve en verimli çalışacak ülkeye yaptırarak. Bu durum yabancı ülkelerde maliyeti düşürecek üretim tesislerine yatırım yapan ya da daha ucuz maliyetli yabancı taşeronlarla ittifaklar kuran çokuluslu şirketlerin sayısının artmasına yol açtı-duvarlarla çevrili bir dünyada değil, *duvarsız bir dünyada ayakta kalabilmek için*.

Fordlar, Nike'lar ve Toyotalar-uzun boynuzlu sığırlar-sermayelerini oradan oraya taşıma açısından kısa boynuzlu sığırlar kadar hızlı olmasalar da çoğu insanın sandığından daha büyük bir hızla sermayelerini ülkeden ülkeye kaydırıyorlar.

Şimdilerde uzun boynuzlu sığırların yaptığı yabancı yatırımların büyük bir kısmı artık fabrika kurmaya değil, yerel mülkiyetli fabrikalarla ittifaklar kurmaya dayanıyor. Bunlar çokulusluların bağlı şirketleri, taşeronları ve partnerleri olarak iş görüyor ve bu üretim ilişkileri en iyi vergi koşullarının ve en verimli, en ucuz işgücü kaynaklarının peşinde ülkeden ülkeye, üreticiden üreticiye giderek artan bir hızla kaydırılıyor. Uzun boynuzlu sığırlar gelişmekte olan bütün ülkeleri birbirine karşı yarıştıyorlar. Bunların hepsi çokuluslu yatırımlara şiddetle ihtiyaç duyuyor, çünkü teknolojik sıçramalar yapmanın en çabuk yolu buradan geçiyor. Nike'ın Asya'daki üretim tesisleri başlangıçta Japonya'da kurulmuştu; ama bu çok pahalı olmaya başlayınca Nike soluğu önce Tayland'da, sonra da Çin'de Filipinler'de Endonezya'da ve Vietnam'da aldı.

Brezilyalı işletme danışmanı Joel Korn, çokuluslu şirketlerin "bir zorunlu ihtiyaç maddesi" olduğunu söylüyor. "Latin Amerika hala dış sermayeye büyük ölçüde bağımlı, çünkü iç tasarruflar yüksek ekonomik büyümeyi desteklemek için yetersiz. Bu yüzden doğrudan yabancı sermayeye ihtiyacımız var. Bu uzun boynuzlu sığırlar aynı zamanda uluslararası standartlar ve teknolojiler getiriyor ve farklı pazarların işleyiş biçimlerine kendimizi uydurmamızı sağlıyorlar. Üstelik yanlarında yabancı ortaklıklar da getiriyorlar, ki bunlar da ayrıca teknoloji transferleri ve kendilerine ait yeni pazarlar getiriyor. Bugün uzun boynuzlu sığırları içeri almazsanız, başka bir gezegende tek başınıza yaşıyor gibi olursunuz."

Intel'in Başkanı Craig Brett, Silikon Vadisi'nde her ay bir dizi büyükelçi ve diplomat tarafından ziyaret edildiğini boşuna söylemiyor. Bütün ziyaretçilerin tek bir mesajı var: "Fabrikayı al ve bana gel."

Geride bıraktığımız on yıl içinde, sömürgecilik sonrası döneme ait bir çok lider-Zedillo, Mahathir, Suharto, hatta Boris Yeltsin-elektronik sürünün tekmesini yemenin nasıl bir şey olduğunu keşfetti. Ortada tatsız bir durum vardı. Tanıdıkları iç düşmanlara hiç benzemeyen bir düşmandı sürü. Onu tutuklayamıyor, sansürleyemiyor, yasaklayamıyor, rüşvetle yola getiremiyor ve hatta çoğu zaman göremiyorlardı. Bir kısmı, Zedillo'nun yaptığı gibi, sürünün buyruklarına boyun eğdi. Buna karşılık Mahathir ve Suharto başka bir taktik benimsediler; sürüye hakaretler yağdırdılar, onu komploculukla suçladılar, yaptıklarını ona ödetmeye yeminler ettiler.

1997'deki Asya ekonomik krizinin zirvesinde, Mahathir tarafından azledilmesinden önce, Malezya'nın Başbakan Yardımcısı Enver İbrahim'le konuşuyordum. Mahathir Yahudileri, Soros'u ve başka komplocuları Malezya para birimini kasten düşürmekle suçlayıp dururken, Enver ve bazı meslektaşları ellerinde bir grafikte Mahathir'in karşısına çıkmış ve ona mealen şunu söylemişlerdi: "Bak, Pazartesi günü Soros için şunu dedin ve Malezya ringgiti şu kadar düştü. Salı günü Yahudiler için şunu dedin ve ringgit şu kadar düştü."

Tayland'ın Başbakan Yardımcısı ve Ticaret bakanı Supaçay Panitçpakidi, ülkesi sürüyle dövüşmeye kalkışan ve yenik düşen birinin savaş yaralarını taşıyor: "Bir hata yaptık - para birimimizi dolara bağladık ve devalüasyon yapmakta altı ay geciktik. Aslında bunun bir felakete yol açması gerekmezdi; ama (sürünün) birbirini izleme huyu yüzünden herkes para birimize saldırdı. Böyle olunca, yüzde 15 ya da yüzde 20'lik

bir düşüş yerine yüzde 50'lik bir düşüş yaşadık. Piyasa küreselleşmiş olduğu için, (sürü) rezevlerimizin yetersiz olduğunu öğrendi.

Internet, kitabın bu bölümünde açıkladığım küreselleşme sistemini-Hızlı Dünya'yı, elektronik sürüyü, süper piyasaları, altın deli gömleğini-içine alan ve bu sistemi hepimizin etrafında sıkıştırdıkça sıkıştıran bir mengene gibi olacak; öyle ki dünya her geçen gün biraz daha küçülecek ve biraz daha hızlanacak.

BÖLÜM 7

DOSERMAYE 6.0

Bugünlerde insan "kleptokrasi" diye adlandırılabilir fenomenin pek çok görüntüsüyle karşılaşılıyor. Gelişmekte olan ülkelerde her zaman, gelişmiş ülkelerde de daha az sıklıkla karşılaşabileceğiniz basit rüşvet ve yolsuzluk eylemlerinin ötesine geçen bir şey bu. Kleptokraside devlet sisteminin-vergi toplama sisteminden gümrüklere, özelleştirmeye ve piyasa mevzuatına kadar-kilit fonksiyonlarından birçoğu ya da hepsi yolsuzluğa o kadar batmıştır ki yasal işlemler normdan çok istisna haline gelmiştir. Hem göz yumulan hem de uyulması beklenen norm şudur: Her düzeydeki görevli yurttaşlardan, yatırımcılardan ve devletin kendisinden olabildiğince para koparmak için mevkiini kullanır; yurttaşlar ve yatırımcılar da karar veya hizmet elde etmenin tek yolunun birilerinin rüşvet vermek olduğu varsayımıyla hareket eder.

Kleptokrasinin derecesi devletten devlete değişir. Bir uçta tam olgunlaşmış kleptokrasiler vardır-devletin hırsızlık etrafında örgütlendiği Nijerya gibi. Diğer uçta yolsuzluğun yaygın olduğu, hoş görüldüğü ve beklendiği, ama bir takım yasal ve demokratik normların da bunlara eşlik ettiği tomurcuk kleptokrasiler vardır- Hindistan gibi. Olgun kleptokrasiler ile tomurcuk kleptokrasiler arasındaki farkı ortaya koymak için, Dünya Bankası çevrelerinde anlatılan eski bir fıkrayı aktaracağım. Fıkra, karşılıklı ziyaretlerde bulunan Asyalı ve Afrikalı iki Bayındırlık Bakanıyla ilgili. Önce Afrikalı Bakan Asyalı Bakanı ülkesinde ziyaret eder; akşam olduğunda Asyalı Bakan Afrikalıyı evine yemeğe götürür. Asyalı Bakan saray gibi bir malikanede yaşamaktadır. Bunu gören Afrikalı Bakan meslektaşına sorar: "Vay canına, böyle bir evi maaşınla nasıl karşılayabiliyorsun? Asyalı Bakan Afrikalıyı denize bakan büyük bir pencerenin yanına götürür ve eliyle uzaktaki bir köprüyü gösterir. "Şuradaki köprüyü görüyor musun?" diye sorar. "Evet, görüyorum" der Afrikalı. Bunun üzerine Asyalı parmağıyla kendisini işaret ederek fısıldar: "Yüzde 10." Yani köprü maliyetinin yüzde 10'u Bakanın cebine girmiştir. Bir sene sonra bu kez Asyalı Bakan Afrikalının ülkesine ziyarete gider ve meslektaşının daha da görkemli bir evde yaşamakta olduğunu görür. "Vay canına, böyle bir evi maaşınla nasıl karşılayabiliyorsun?" diye sorar Afrikalıya. Afrikalı Bakan Asyalıyı oturma odasındaki deniz manzaralı pencerenin yanına götürür ve eliyle ufku işaret eder. "Şuradaki köprüyü görüyor musun?" diye sorar. "Hayır, orada köprü falan yok" diye cevap verir Asyalı. "Haklısın" der Afrikalı Bakan ve işaret parmağını kendisine doğrultarak "Yüzde 100" diye ekler.

Ülkenizin bu iki kleptokrasi türünden birine girdiğini gösteren elle tutulur işaretler nelerdir? İşte benim yıllar içinde topladığım bir kaç gösterge:

Kleptokrasi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından adi suçların her köşeye yayıldığı 1995 (ve 1996, 1997, 1998, 1999) yılı Moskova'sıdır.

Kleptokrasi, Arnavutluk'ta vergi kaçakçılığının ve hırsızlığın olduğu noktadır. 1997 yılında Arnavutluk'un en çok vergi ödeyen şirketler listesinde otuz beşinci sırayı, Amerikan-Arnavutluk ortak girişimi bir pizzacı dükkanı işgal etmişti. Aynı yıl oto hırsızlığı o kadar tırmanmıştı ki, Amerikalı yetkililerin tahminine göre Arnavutluk sokaklarındaki arabaların yüzde 80'i bir Avrupa ülkesinden çalınmış araçlardı.

Endonezya'da yolsuzluk o kadar derinlere işlemiştir ki, diye anlattı bana memurlar "ödediğin rüşvet karşılığında sana makbuz verirler. Ciddi söylüyorum.

Kleptokrasi, memurların ve düzen koyucuların, uygulamakla görevli oldukları kuralların kendileri için geçerli olmadığını düşünmeleridir.

Kleptokrasi, Doğu Avrupa'da Rusya'ya kadar birçok ülkede gerçekleştirilen sahte özelleştirme programlarıyla kazanılan milyarlarca dolardır. Küçük oligarşik seçkin gruplar, çoğu zaman yerel mafyayla ve devlet görevlileriyle işbirliği yaparak, daha önce kamuya ait olan fabrikaları ve doğal kaynakları piyasa değerinin altındaki fiyatlarla ele geçirmeyi başarmış, böylece bir gecede milyarder olmuştur. Rusya'nın varlıklarını inanılmaz boyutlarda hortumlayan bu güç odakları ve başka dolandırıcılar sayesinde. Paris'ten Tel Aviv'e kadar birçok yerde gayrimenkul fiyatları artmıştır.

Ama bazen de kleptokrasi, sadece zengin güç odaklarının kendi ülkelerini soyması değil, sosyal güvenlik ağı olmayan bir ülkede sıradan insanların hayatta kalmaya çalışmasıdır.

Hindistan'daki *Times*'ın 16 Aralık 1998'de yayımladığı bir haberde, Hindistan'ın yolsuzluğa batmış Pencap eyaletinde on sekiz aydır sürdürülen aramaya son verildiği bildiriliyordu. Aranılan şey, elektrik bağlantılarından devlet okulu kayıtlarına kadar her şeyin birilerine rüşvet ödeyerek halledildiği bu eyalette, "dürüst" kamu hizmeti sunan bir devlet görevlisiydi. Bunun için ortaya 100.000 rupilik (2.380 dolar) bir ödül konmuştu, ama ödülü hak eden bir görevli bulunamamıştı.

Bütün bunların küreselleşmeyle ne ilgisi var? Bu soruya cevap vermek için, bilgisayar dünyasından bazı analogiler kullanmak istiyorum. Ülkeler ile bilgisayarların üç parçası arasında koşutluklar kuracağım. En başta elimizde makinenin kendisi, yani "donanım" var. Bu, ekonominizin etrafındaki koruyucu kasadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca, dünyada üç çeşit donanım vardı: Serbest piyasa donanımı, komünist donanım ve her ikisinin özelliklerin birleştiren karma donanımlar.

İkinci parça, donanımınızın "işletim sistemi"dir. Ben bunu, ülkelerin genel makro ekonomik politikalarına benzetiyorum. Komünist ülkelerdeki temel ekonomik işletim istemi merkezi planlamaydı. Serbest piyasa yoktu. Sermayenin nasıl tahsis

edileceğine hükümetler karar verirdi. Ben, komünist ekonomilere özgü bu iletim sistemine DOSermaye 0.0. (Başka bir okuyuşla DOS Kapital 0.0) diyorum.

Karma devletlerin işletim sistemleri sosyalizmin, serbest piyasanın, devletçi ekonominin ve bürokratlar, şirketler ve bankalar arasındaki içli dışlı ilişkilere dayalı ahbab çavuş kapitalizminin çeşitli bileşimlerinden oluşurdu. Ben bunlara, devletin ekonomideki rolün ve ekonominin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak DOSermaye 1.0'dan 4.0'a kadar adlar veriyorum. Mesela Macaristan DOSermaye4.0'dır. Endonezya DOSermaye 3.0 ve Kore DOSermaye 4.0'dır.

Son olarak, büyük endüstriyel kapitalist sistemler gelir. Bunların bir kısmı serbest piyasalara dayalı işletim sistemlerine sahiptir, ama yine de dikkate değer büyüklükte sosyal devlet bileşenleri vardır. Fransa, Almanya ve Japonya'yı içeren bu grubun işletim sistemini DOSermaye 5.0 diye adlandırıyorum. Öte yandan bir kısmı da (ABD, Hong Kong, Tayvan ve Birleşik Krallık gibi) ekonomilerini liberalleştirmiş ve altın deli gömleğini kuşanmıştır. Bunların işletim sistemi DO sermaye 6.0'dır.

Bana göre yazılım, hukukun üstünlüğü diye tanımlanabilecek geniş kategorinin kapsamına giren her şeydir. Bir ülkenin hukuki ve idari sistemlerinin kalitesine ve yetkililerin, bürokratların ve yurttaşların o ülkedeki yasaları ne kadar anladığına, özümsemişine ve bunları işler hale getirmede ne kadar başarılı olduğuna ilişkin bir göstergedir. İyi yazılım örnekleri arasında bankacılık kanunları, ticaret hukuku, iflas hukuku, sözleşme hukuku, ticari ahlak kuralları, gerçek anlamda bağımsız bir merkez bankası, risk almayı teşvik eden mülkiyet hakları,temyiz usulleri, uluslararası muhasebe standartları, ticari mahkemeler, tarafsız bir yargıyla desteklenmiş düzenleyici gözetim organları, çıkar çatışmalarını ve bürokratların bilgi sızdırmasını önleyen yasalar, bu kuralları olabildiğince tutarlı biçimde uygulamaya hazır devlet yetkilileri ve yurttaşlar sayılabilir.

Soğuk Savaş döneminde Amerika ve Rusya bir ülkenin ne durumda olduğuna, yani işletim ve yazılım sistemlerinin bozuk olup olmadığına aldırmaksızın kendi kamplarına çekmek için ülkeye yardımda bulunan, ücretsiz onarım hizmeti sunardı. Dünyadaki bütün ülkeler aynı temel onanımına sahipti: Serbest piyasa kapitalizmi. Bu gelişmenin ardından oyun tamamen değişti. Ülkeler artık hangi donanımı seçeneklerine karar vermek zorunda değildi. Bütün yapacakları, işe yarayan tek donanım olduğu anlaşılan serbest piyasa kapitalizminden en iyi biçimde yararlanmanın yolunu bulmaktı.

Ama bilgisayar teknolojisi dünyasında bir söz vardır: "Donanım her zaman yazılım ve işletim sistemlerinin önünde gider." Yani mühendisler durmadan daha hızlı çipler geliştirirler; bu yeni donanımdan gerçekten yararlanmayı ve ondan en iyi verimi almayı sağlayacak işletim sistemleri ve daha gelişkin yazılımlar ise arkadan gelir. Aynı şey küreselleşme dünyası için de geçerlidir. Komünizm ve sosyalizmin Rusya, Doğu Avrupa ve Üçüncü Dünya'daki çöküşünden beri, dünya çok sayıda ülkenin serbest piyasaların temel donanımını benimsemesine, hatta donanımlarını yüksek voltajlı elektronik sürüye bağlamasına tanık oldu; ama bir ülkenin sürüye bağlanmasıyla birlikte içeriden dışarıya ve dışarıdan içeriye doğru akmaya başlayan sermaye ve enerji akımlarını ekili bir şekilde yönetmek ve akılcı yöntemlerle dağıtmak için gerekli olan yazılım ve diğer kurumlar çoğu zaman ortada yoktu.

Bugün elektronik sürüye ve süper piyasalara bağlanmadan ilerleyemezsiniz; onlardan en iyi biçimde yararlanmanızı ve üstünüze yürüdükleri zaman en kötü yanlarından korunmanızı sağlayacak iletişim ve yazılım sistemine salıp olmadan ayakta kalamazsınız.

Dünyanın bu dersi öğrenmesi, içinde bulunduğumuz yeni küreselleşme çağının ilk on yılını aldı. Herkesin aynı donanım markasına-serbest piyasalara-yöneldiği bir dünyada, kendi işletim sistemlerini ve yazılımlarını geliştirerek sisteme uyum sağlamada bütün ülkelerin aynı hızla hareket edemeyeceği açıktı. Bilgisayar satın almak zor değildir, hele ki bir tek marka varsa. Ve Soğuk Savaş sisteminden küreselleşme sistemine geçiş sırasında pek çok ülke işte tam da bunu yaptı; satın aldığı bilgisayarı etkin bir şekilde çalıştıracak işletim sistemine ve yazılıma sahip olup olmadığını hiç düşünmeden. Bu ülkeler dediler ki: "Aa, ne kadar da kolaymış. Ben de yepyeni bilgisayarımı hemen şu elektronik sürüye bağlayıvereyim."

Ama durum bundan çok daha karışıktı. Ülkenizi serbest ticarete açığınızı ilan etmek kolaydır. Zor olan, hakkaniyetli yasaların ve ticari kuralların tarafsız bir şekilde uygulanmasını sağlamak, insanları başıboş kalmış kapitalizmden koruyacak mahkemeler oluşturmaktır. Menkul kıymetler borsası açmak kolaydır. Bugün Moğolistan'da bile bir menkul kıymetler borsası var. Ne var ki, şirket bilgilerinin haksız kazanç elde etmek amacıyla kullanılmasını önleyecek bir Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu oluşturmak zordur. Basının yularlarını ansızın gevşetmek ve ekonomik enformasyonunu serbestçe akmasına izin vermek kolaydır. Ama devlet yönetimi içindeki yolsuzlukları gün ışığına çıkaracak ve hissedarlarını aldatan dolandırıcı şirketlerin maskesini düşürecek, yani gerçek anlamda bağımsız bir özgür basını oluşturmak ve korumak çok zordur.

Serbest piyasanın gerektirdiği işletim sistemlerini ve yazılımları geliştirebilen ülkeler, serbest piyasa demokrasileri olma yolunda ilerleyecekler. Gerekli yazılımı ve işletim sistemlerini geliştirmeyen ya da geliştiremeyen ülkeler ise devletin esas olarak soyguncu baronların ve suç şebekelerinin eline geçtiği, kimsenin hukukun üstünlüğüyle ilgilenmediği serbest piyasa kleptokrasileri olma yolunu tutacaklar.

Elveda, komünist-kapitalist çekişmesi. Merhaba, serbest piyasa demokratları ile serbest piyasa kleptokratlarının dünyası.

Küreselleşme ve sınırların giderek önemini yitirmesi nedeniyle, ulus-devletlerin yok olmaya ya da önemsizleşmeye başlayacağı kaygısını taşıyanlar veya bunu öngörenler sonuna kadar yanılıyorlar. Hatta düpedüz saçmıyorlar. Küreselleşme ve sınırların giderek açılması, devletin kalitesinin daha az değil, daha çok önem kazanması anlamına gelir. Çünkü devletin kalitesi, elektronik sürüyle ilişki kurmada kullanacağınız yazılımın ve işletim sisteminin kalitesine işaret eder. Bir ekonominin sürünün kaçınılmaz iniş-çıkışlarına ne kadar göğüs gerebileceği, büyük ölçüde hukuki ve finansal sisteminin ve ekonomiyi yönetme biçiminin kalitesine bağlıdır-bunların hepsi de hala hükümetlerin ve bürokratların kontrolünde olan şeylerdir. Şili, Tayvan, Hong Kong ve Singapur, 1990'ların krizlerine komşularından çok daha iyi dayandılar,

çünkü bu ülkelerin daha kaliteli yazılımları ve işletim sistemlerini kullanan daha kaliteli devletleri vardı.

Komünistlerle savaşmak, ülkenizin etrafındaki duvarları ayakta tutmak ve komünist olmasınlar diye bonkör bir sosyal güvence sistemiyle işçilerinizi ayartmak için büyük bir devlet gerekiyordu. Küreselleşme sisteminde önemli olan devletin *kalitesidir*. Devletiniz daha küçük olmalıdır, çünkü amacınız sermayeyi yavaş ve hantal hükümetin değil, serbest piyasanın dağıtmasıdır. Ama devletiniz daha iyi, daha akıllı, daha hızlı olmalı, bürokratlarınız serbest piyasayı ne boğarak ne de başboş bırakarak düzenlemeyi bilmelidir. Bugün devlet yönetmenin sırrı, bir yandan devletin kalitesini yükseltirken bir yandan da büyüklüğünü azaltmaktır.

Eski komünist ekonomiler ile karma ve devletçi ekonomiler için en büyük sorun, devleti (liberalleşme, piyasa düzenlemelerini gevşetme ve kamu sektörlerini özelleştirme yoluyla) küçültmeye girişirken, aynı zamanda devletin kalitesini yükseltmeyi de başarıp başaramayacaklarıdır. Çünkü küçültülmüş ama iyileştirilmemiş bir yönetim gerçekten tehlikelidir. Sadece otoyollardan oluşan, üzerinde hiç trafik lambası bulunmayan bir serbest piyasa kaos üretir. Rusya ve Arnavutluk gibi ülkelerde erken küreselleşmenin yol açtığı da bu olmuştur. Rusya hiçbir işletim istemi ve yazılımı olmaksızın elektronik sürüye bağlandı.

Güneydoğu Asya'da yaşananlar da erken küreselleşmenin bir başka biçimiydi. Ahbap çavuş kapitalizmi içlerine kadar işlemiştir. Örneğin Endonezya'da kamu bankalarının yönetimi Maliye Bakanlığı'nın kontrolündeydi. Politikacılar, başbakanın aile efradı ya da Maliye Bakanı bankaya geldiğinde, bankerler karlı olmayacağını düşündükleri projeler için bile krediler vermek zorunda kalıyor, kredilerin geri ödenmesiyle ilgili kuşkular doğduğu zaman da sorunu örtbas ediyorlardı. Özel sektör bankaları da borçlarını tahsil etmede sorunlar yaşıyordu. Bunların işlevi bağlı oldukları şirket gruplarına hizmet etmekte; grup üyelerinden biri sıkıntıya düştüğünde, daha yüksek faizle dış kaynaklardan alınmış ek krediler emrine veriliyordu.

Elektronik sürü 1990'larda dördüncü vitese geçip gücünü de 286 çipten Pentium II'ye çıkarınca, Güneydoğu Asya ülkelerine giderek daha çok para vermeye başladı. Çoğu neredeyse hiçbir denetim altında olmayan yerel bankalar büyük miktarlarda dolar satın almaya, bunları sabit bir kurdan yerel para birimine çevirmeye ve bu fonlar için hiçbir koruma oluşturmaksızın, sayısı gittikçe artan verimsiz yatırımlar için eşe dosta kredi olarak dağıtmaya başladılar-bilmem kaçınıcı golf sahasından dünyanın en yüksek iş merkezlerine ve Güney Kore holdinglerinin bir ego manyaklığına dönüşen yayımlarına kadar. Güneydoğu Asya ülkelerinin ellerindeki eski DOSermaye 3.0 ve 4.0'ları yenilemesi, DOSermaye 6.0'a doğru ilerlemesi gerekiyordu. Devletlerin rolünü azaltacak, kaynakları en verimli kullanımlara yönlendirmesi için piyasalara daha büyük serbestlik tanıyacak, iç rekabeti teşvik edecek ve efektif iflaslar yoluyla başarısızları ayıklayacak daha liberal işletim sistemlerine ihtiyaçları vardı. Ayrıca yönetim kalitesini artıracak, daha hızlı, daha açık bir ekonomi yaratacak, şirket yöneticilerini disiplin altına alacak, onları hissedarların incelemelerine açık hale getirecek ve elektronik sürünün dış sermayeyi ansızın büyük ölçekte geri çekmesi halinde ayakta kalacak kadar sağlam ve esnek yazılımlara ihtiyaçları vardı.

Ne yazık ki Güneydoğu Asya ülkeleri DOSermaye 3.0'la yollarına devam ettiler. Büyük hata. DOSermaye 3.0, elektronik sürünün 286 çiplik hızla yol aldığı bi ortamda, kişi başına milli geliri 500 dolardan 5.000 dolara çıkarmak için yeterli olabilir. Ama kişi başına milli gelirinizi 5.000 dolardan 15.000 dolara çıkarmak istiyorsanız ve elektronik sürü 286 çipten Pentium II'ye geçtiği halde siz hala DOSermaye 3.0'ınızla iş görmeye çalışıyorsanız, büyük olasılıkla bilgisayarınız kilitlenecektir.

Harvard Üniversitesi iktisatçılarından Dani Rodrik'in kendi araştırmalarıyla gösterdiği gibi, "önemli olan küreselleşip küreselleşmediğiniz değil, nasıl küreselleştinizdir." Gelişmiş, dürüst ve güvenilir finansal ve hukuki altyapılar oluşturan ülkeler-ki bu zaman alan bir iştir-para birimlerine yönelik spekülasyon saldırıları daha kolay savuşturabilir, elektronik sürüden kaynaklanan ani sermaye kaçışlarına daha iyi dayanır ve darbeyi en aza indirecek adımlar atmada çok daha hızlı davranırlar. Evet, bazı istisnalar vardır. Sağlam bir işletim sistemi ve yazılımı olan bir ülke bile bazen sorunlarla karşılaşabilir-1992'de İsveç'in yaşadıkları ya da Amerika'daki mevduat ve kredi krizi gibi. Ama İsveç ve ABD, işletim sistemlerinin ve yazılımlarının kalitesi sayesinde hemen ayağa kalkmayı başardılar.

Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn, ülkelerin refahını ölçmede kullandığımız yöntemi bütünüyle yenilememiz gerektiğini söylerken çok haklı. Neredeyse tamamen finansal istatistiklerden –GSMH, GSYİH, kişi başına milli gelir-oluşan mevcut gösterge listesinin yerine, bir ülkenin sadece bir yükselen piyasa olarak değil, bir yükselen toplum olarak ne derece sağlıklı olduğunu ölçecek "yeni bir muhasebe formu"na geçmemiz gerektiğini söylüyor Wolfenson. Ülkeler artık yönetim yazılımlarının, hukuki sistemlerinin, uyumsuzlukları çözme yöntemlerinin, sosyal güvenlik ağlarının, hukukun üstünlüğünün ve ekonomik işletim sistemlerinin kalitesine göre değerlendirilmeli.

BÖLÜM 8

KÜRESEL DEVRİM

Küresel ekonomiye katılmak ve elektronik sürüye bağlanmak, ülkenizi herkesin gözü önüne çıkarmak demektir. Bu, ülkenizi halka açık bir şirkete dönüştürmek gibidir, ama hissedarlar artık sadece kendi seçmenleriniz değildir. Onlar elektronik sürünün üyeleridir, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar. Ve daha önce söylediğim gibi, onlar dört yılda bir oy vermezler. Yatırım fonları, emeklilik fonları, aracı kurumlar ve daha birçok şey aracılığıyla, kendi evlerinin bodrum katında internet kanalıyla saatte bir oy verirler.

Ya elektronik sürüye ayak uydurur ve onun kurallarıyla yaşarsın ya da kendi başına koşars ve kendi kurallarıyla yaşarsın. Tek sorun, ikincisini seçmen halinde sermayeye ve teknolojiye ulaşma şansının azalacak ve nihai olarak halkının yaşama standardının daha düşük düzeyde kalacak olmasıdır.

Geleneksel dış politika çevreleri, özellikle aşırı sağ ve aşırı sol, elektronik sürünün ve küreselleşmenin demokrasiye katkıda bulunma gücünü küçümsüyor. Devrim denince

aklımıza hala 1776, 1789, 1917 ve 1989'a ait görüntüler geliyor. Demokratikleşmenin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin hayalinizde, devletinize daha iyi yasal korumalar, uluslararası muhasebe standartları ve şeffaflık talep eden, aksi halde ülkenizin insanlarına iş verecek parayı kazanamayacağını söyleyen yabancı bir işadamı asla yer almıyor.

Demokratikleşmeye bir olay-sözgelimi Berlin Duvarı'nın çöküşü-olarak bakmaya eğilimliyiz, halbuki demokratikleşme bir süreçtir.

Ülkelerdeki ekonomik kalkınmanın, dünyanın her köşesinde, karar süreçlerine daha fazla katılımı ve çoğulcu politikaları talep eden yeni orta sınıflar yaratması önemlidir. Kişi başına yıllık milli geliri 15.000 doların üzerinde olan bütün ülkelerde liberal demokrasinin olması tesadüf değildir. Bunun tek istisnası bir şehir-devlet olan Singapur'dur ve yeni kuşağın yönetimi devralmasıyla birlikte çok büyük olasılıkla o da bir liberal demokrasiye dönüşecektir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve komünizmin çökmesinin, liberal demokrasi dışındaki bütün modelleri gözden düşürmüş olması önemlidir.

Çünkü sürü, hükümetlerin ve hatta insan hakları örgütlerinin bile yapamayacağı biçimde ülkelerin iç donanımının ta derinlerine nüfuz etme yeteneğine sahiptir. Pek az ülkenin karşı koyabileceği baskılar dayatılabilir. Böyle hareket etmede bir çıkarı vardır ve başkalarını da bunlara boyun eğmeye iten çıkarlar yaratır.

Hiç kuşkusuz, sürüyü ülkelerin iç donanımlarına girmeye iten şey, doğrudan doğruya demokrasiye değer vermesi değildir. Sürü demokrasiye aldırılmaz. İstikrara, önceden kestirilebilirliğe, şeffaflığa, kendi özel mülkiyetini transfer edebilme ve keyfi ya da yasadışı hacizlerden koruyabilme yeteneğine değer verir. Bunlara güvence altına alabilmek için, gelişmekte olan ülkelerin daha iyi yazılımlar, işletim sistemleri ve yönetimler oluşturmalarını ister-ve bunlar da demokrasinin köşe taşlarıdır. Bugünün dünyasında, Mao'dan Merrill Lynch'e geçmek için biraz da Madison'a ihtiyacımız vardır.

Sürünün köşe taşlarından bazılarını nasıl zorla yerine oturttuğuna bakalım:

Şeffaflık:

Son yıllarda elektronik sürü, genellikle ağır bedeller ödeyerek, finansal verilerde daha büyük şeffaflık talep etmeyi öğrendi. Sürüye bağlanan ülkeler de, yine ağır bedeller karşılığında, finansal veri ve işlemlerinde ne kadar şeffaf olurlarsa, sürünün ansızın sırtını dönüp gitme olasılığının o kadar azaldığını öğrendiler.

"Şeffaf olmayan sistemlerde ciddi analizler yapamazsınız" diyor Medley. "Sürüde ülkenizle ilgili böyle iyimser bir yanılsama yaratırsanız, fiyatların tavana vurmasına neden olurlar. İyimser gözbağcılar size der ki, 'Gözlerinizi kapayın ve satın alın, düştüğünüzde havuzun suyla dolu olacağından emin olabilirsiniz.' Ama bu çok tehlikelidir. Çünkü iyimser gözbağcılarının fiyatları aşırı ölçüde yükletmesine neden olan aynı durum, o ülkeye yönelik düşünceler değiştiği zaman, paranoyak

gözbağcılarının fiyatları aşırı ölçüde düşmesini de kolaylaştırır. Koşullar tersine döndüğünde, iyimser bir gözbağcı olarak kendinize anlattığınız bütün hikayeler, o ülkenin döviz rezervlerine ve ileriye dönük yükümlülüklerine ilişkin bütün varsayımlarınız çöker.”

Ve kendinizi sürünün gözleri önüne açıklıkta serdikten sonra artık geriye dönüş yoktur, çok ağır bir bedel ödemeye razı değilseniz tabii.

Standartlar:

Hazine Bakan Yardımcısı Larry Summers bir gün şöyle bir saptamada bulunmuştu: “Amerikan sermaye piyasasının tarihçesini yazıyor olsaydın, sana derdim ki, sermaye piyasasını biçimlendiren en önemli yenilik, genel kabul gören muhasebe ilkeleriyle çalışma düşüncesidir. Buna uluslararası düzeyde ihtiyacımız var. Kore’de bir akşam okulunda muhasebe dersleri veren biri, kış sömestrinde normalde 22 öğrencisi olduğunu, ama bu yıl (1998) öğrenci sayısının 385’e çıktığını söyledi. IMF’in küçük ama anlamlı bir zaferidir bu. Kore’nin bunu şirketler düzeyine taşıması gerek. Hatta ulusal düzeye taşıması gerek.”

Kore’deki muhasebe sınıfında yaşanan patlamanın nedenlerinden biri, Güney Asya’daki 1997-98 finansal krizinin ardından, sürünün daha iyi, daha birörnek muhasebe standartları talep etmeye başlamış olması olabilir. Sürü Güney Kore, Tayland ve Endonezya’daki şirketlere daha yakından bakmaya başlayınca, çoğu zaman işin içinden çıkamadığını gördü; çünkü şirketlerin bütün birimlerini ve alt birimlerini içine alan, *bütün* varlıkları ve *bütün* borçları (*bütün* kayıt dışı varlıklar ve borçlardan hiç söz etmiyorum) görmenizi sağlayacak birleştirilmiş bilançolar yoktu.

Artık her şey farklı. Dünya Bankası artık Beş Büyükler’den, kendi uluslararası muhasebe standartlarına uygun olmayan denetimlerin altına imza atmamalarını istiyor. Eğer denetim yerel yan kuruluşlardan biri tarafından gerçekleştirilmişse, sadece yerel şirket tarafından imzalanabiliyor-yatırımcılar da ona göre ayaklarını denk alıyor. BM raporunda, Asya ekonomik krizine kötü denetimin yol açmadığı, ama iyi denetimle sorunların daha önce saptanmış ve krizin hafifletilmiş olacağı belirtiliyor.

Yolsuzluk:

Küresel devrim, yolsuzluğa göz yuman bütün ülkeler için çok daha ağır bir fatura yaratıyor. Başka hiçbir neden olmasa bile, ortada yeterli bir neden var: Bu kadar çeşitli yatırım seçeneklerine salıp olduğunuz bir dünyada, karşınıza çıkan herkese ve bir de amcasına rüşvet vermek zorunda olduğunuz X ülkesine yatırım yapmakla neden uğraşacaksınız? Gidip yatırımınızı Y ülkesine yapar, aynı işçi ücretlerini orada da bulur ve kimseye rüşvet vermezsiniz. Sürünün gözünde yolsuzluk öngörülemezliğin bir başka adıdır, çünkü birilerinin birilerine rüşvet vermesiyle her türlü anlaşma bozulabilir; sürünün hayatta en nefret ettiği şey de budur.

Mısır’da yolsuzluk var, ama büyük ölçüde yoksul ve düşük gelirli insanlardan kaynaklanıyor. Mısırlı yetkililerin çoğu işlerinizi dürüstçe görüyor. Küresel bir yatırımcı olarak, gittiğim yerde tabular olmadığına, serbest rekabet olduğuna emin olmalıyım.

O ülkeye rüşvet vermeden girip çıkabilmeli, onları ortaklığa almam için baskı yapan nüfuzlu kişilerle uğraşmak zorunda kalmamalıyım. Bürokrasiyle başa çıkabilirim, ama sonunda gerekeni elde edebileceğimi bilmeliyim. Temel kurallara uygun davranırsam sonunda istediğimi elde edeceğimi bilmeliyim.

1977'de çıkarılan Dış Yolsuzluklar Yasası, Amerikan şirketlerinin yabancı ülkelerle iş anlaşmaları yapmak için rüşvet vermesini yasaklıyor. Dünyanın en ileri sanayi demokrasilerini barındıran OECD'ye üye yirmi dokuz ülke 20 Kasım 1997'de, Amerika'nın yolsuzluk karşıtı yasalarının büyük bir kısmını benimseme kararı aldı.

Tahvil Piyasası:

Elektronik sürü bu tür yönetim yazılımların yanı sıra, işletim sisteminin demokratikleşmeyi teşvik eden önemli bir parçasını daha destekliyor - tahvil piyasaları ile rekabetçi yatırım fonları ve emeklilik fonları.

Elektronik sürü tahvil piyasalarının oluşumunu öteden beri desteklemiştir, hem kendi iştahları yüzünden, hem de iyi düzenlenmiş bir tahvil piyasasının sağladığı yararlar nedeniyle. Singapur ve Hong Kong-banka tasarrufları aracılığıyla yerel sermayenin kolayca bulunabilmesine rağmen-özellikle birer tahvil piyasası kurdular; çünkü "sabırlı sermaye" denen şeyi onlara getirecek bir yerel tahvil piyasaları olmasını istiyorlardı. Bu uzun vadeli şirket kredileri sayesinde, kısa vadeli borçlar veren bankaların kaprislerine maruz kalmaktan kurtulacaklardı. Ayrıca, Singapurlu ve Hong Konglu tasarruf sahipleri, paralarını bankaların tasarruf hesaplarına yatırmak yerine, daha yüksek getirili yatırım fonları ve emeklilik fonları satın alma şansına kavuşacaktı. Ve en önemlisi, gerekli düzenlemelerle donatılmış bir tahvil piyasası açıklığı ve şeffaflığı destekler; çünkü gereğince düzenlenmiş piyasalarda tahvilleriniz için kredi notu almanın ya da hisselerinizi borsaya kote etmenin tek yolu, finansal verilerinizi raporlamaktır.

Demokratikleşme:

Elektronik sürü genel olarak demokratikleşme yönündeki baskıları üç kritik nedenle, esneklik, meşruluk ve sürdürülebilirlik nedeniyle yoğunlaştıracak. Açıklamaya çalışayım.

Yönetiminiz ne kadar demokratik ve ne kadar açıksa, onu kamuoyuna hesap vermeye zorlayan mekanizmalar ne kadar sağlamsa, finansal sisteminizin sürprizlerle karşılaşma ihtimali o kadar azalır. Sürprizler ve şoklarla karşılaştığı zaman da değişen koşullara ve taleplere kendini uydurmakta daha hızlı davranabilir. Ayrıca toplumunuz ne kadar açık ve demokratik olursa, geri-iletimle ne kadar çok beslenirse, bir uçurumdan düşmeden önce yarı yolda düzeltmeler yapma ve beceriksiz yöneticileri görevden atarak yerine yenilerini getirme şansınız o kadar artar.

1997 krizinden en az yara alanlar en temiz, en demokratik ve en açık sistemlere sahip olanlar oldu: Tayvan, Hong Kong ve Singapur. Demokratik ama çürümüş sistemlere sahip olanlar-Tayland ve Kore-bir derece daha ağır yaralar aldılar; ama demokrasiyle yönetildikleri için, büyük halk ayaklanmalarına meydan vermeden, daha iyi bir hükümet ve yazılım seçerek krize hızla cevap vermeyi başardılar. Tayland 1997'de

elektronik sürünün tekmesini yedikten sonra, ülkenin en temiz, en demokratik partisini iktidara getirdi ve yolsuzluk karşıtı yeni ve radikal bir anayasa çıkardı. Yeni Tayland anayasasına göre, ülke tarihinde ilk kez politikacılar göreve başlarken ve görevden ayrılırken mal varlıklarını bildirmek zorunda; yolsuzluk kovuşturması açılması yönündeki bir dilekçenin 50.000'den fazla seçmence imzalanması halinde de görevden uzaklaştırılabilecekler. Bu anayasa, iktidara gelmek için oy avcılığı yapmaya ve seçildikten sonra iktidar olanaklarını kullanarak bu oyların karşılığını ödemeye dayanan Tay geleneğini sona erdirmeyi amaçlıyor. Ayrıca mahkeme emriyle kapatma kararlarına karşı basın özgürlüğünü güvence altına alıyor.

Son olarak, bir devletin işletim sistemini ve yazılımını kağıt üzerinde iyileştirmesi tek başına yeterli değildir. Bu iyileştirmelerin sürdürülebilirliğini garanti etmenin tek yolu, bunları demokratik ya da demokratikleştirici bir sistemin içine sağlamca oturtmaktır. Diamond'ın söylediği gibi: "İyi yazılımla, hukukun üstünlüğüyle ve yöneticilere hesap verme sorumluluğu yükleyen mekanizmalarla sürüye bağlanmaya çalışan-ama düzenli serbest seçimler yapmayan-bir ülke, uzun vadede sürüye ayak uyduramaz. Çünkü, en başta kendisinden hesap sorulamayan, enformasyonun serbestçe akmasına, yolsuzlukların bağımsız yargı tarafından kovuşturulmasına ve yönetimin serbest seçimlerle değiştirilmesine izin vermeyen otoriter bir rejimle iyi yazılımı ayakta tutamazsınız."

Yazılımı korumanın en iyi yolu, onu kullanmakla görevli politikacıların, birilerinin her zaman onları izlediğini ve her zaman görevden alabileceğini bilmesidir.

Yazılım oluşturmak özü itibarıyla politik bir süreçtir; çoğu kez politik, ekonomik, tarihsel ve kültürel dirençlerle karşılaşan gerçek insanlar eliyle yürütülür. Kestirme yollar yoktur ve insanlar hemen her zaman ders alarak öğrenmek zorundadır.

İşin en korkutucu yanı ise şu: Piyasanın ne anlama geldiğini kavransanız, daha iyi yazılımlar oluştursanız bile, iyileştirme hiç bitmeyen bir iştir. DOSermaye 6.0'a kavuştuğunuzda ne olacak?

DOSermaye 7.0 üzerinde çalışmaya başlayacaksınız.

Bugün iktidarın devletler ile süper piyasalar arasında daha eşit dağıldığı küreselleşme sisteminde, karar süreçlerinin bir bölümü hiç kuşkusuz ülkelerin politik alanından çıkmış ve politik denetimin-en azından şimdilik-tek bir kişi, ülke ya da kurumun elinde olmadığı küresel piyasanın alanına kaymıştır. Şu tür ifadeleri ne kadar sık duyduğunuzu bir düşünün: "Piyasalar şöyle diyor", "Piyasalar şunu talep ediyor", "Piyasalar şundan memnun kalmadı" vs.

Bu yeni küreselleşme sisteminde her şeyin kendi ülkelerinde değil, çok uzaklardan yönetildiği duygusuna kapılan yurttaşların sayısı arttıkça, o ülkelerdeki küreselcilere yönelik saldırılar da artacak.

Piyasa kuvvetleri ve piyasa kurumları etik kaygılar taşımadığı için, aşırı adaletsizlikleri önleyecek müzakereye dayalı bir toplu anlayışa ihtiyaç var. Bu müzakere rolü,

yurttaşlığın ve demokratik yönetimin özüdür; kamusal alanı ve kolektif yaşamı korur ve biçimlendirir.

BÖLÜM 9

TAYVAN'I AL, İTALYA'YI TUT, FRANSA'YI SAT

Yurttaşlar daha çok hissedarlar gibi, liderler daha çok şirket yöneticileri gibi ve siyasi yorumcular daha çok kredi notu değerlendirme şirketleri gibi davranıyor.

Artık ülkeler, tıpkı şirketler gibi, zengin olmayı gittikçe daha fazla seçebiliyor. Doğal kaynaklarının, coğrafyalarının ya da tarihlerinin esiri olmak zorunda değiller. Bir ülkenin internete bağlanarak bilgi ithal edebildiği, altyapı yatırımları için dünyanın dört bir yanından hissedar bulabildiği, doğru yönetimlerle DOSermaye 6.0'a görece kısa bir sürede işlerlik kazandırabildiği, hiç hammaddesi olmasa bile otomobil ya da bilgisayar üretme teknolojisi ihraç edebildiği bir dünyada, ülkeler izledikleri politikalara bağlı olarak, zenginliği ya da yoksulluğu seçme şansına daha önce hiç olmadığı kadar sahipler. Harvard Üniversitesi İşletmecilik Okulu profesörlerinden Michael Porter'ın dediği gibi: "(Bugün) ülkelerin refah düzeyi esas olarak kendi seçimlerine dayanıyor. Coğrafi konum, doğal kaynaklar ve hatta askeri güç bile artık bu konuda belirleyici değil. Ulusal refah, o ulusun ve yurttaşlarının ekonomiyi düzenlemek ve yönetmek için nasıl bir yöntem izlediğine, ne gibi kurumlar oluşturduğuna, bireysel ve kolektif olarak hangi yatırımları yapmayı seçtiğine bağlı."

Ben buna "Başarılı Ülkelerin Sekiz alışkanlığı" diyorum. Listenin herşeyi kapsadığını ileri sürmüyorum; sadece bir ülkenin hangi seviyede olduğunu anlamak için iyi bir başlangıç noktası olduğunu düşünüyorum. Bugün bir ülkeye gittiğimde, o ülkenin ekonomik gücü ve potansiyeli hakkında bir karar vermeye çalışırken, kendime önce bu sekiz soruyu soruyorum.

Ülkenizin Bağlılık Düzeyi Nedir?

Bağlantılık düzeyi genellikle bir ülkenin bant genişliğinin kapsamıyla, yani kablo, telefon hattı ve fiber-optik sistemlerinin dijital iletişimi-1'ler ve 0'lardan oluşan paketleri-şebekeler içinde bir noktadan diğerine taşıma kapasitesiyle ölçülür. 1980'lerin kişisel bilgisayar düsturu "Bilgisayarınızdaki bellek hiçbir zaman yeterli değildir" idiye, kişisel bilgisayar sonrası iletişim ağı çağının düsturu "Ülkenizdeki bant genişliği hiçbir zaman yeterli değildir" olarak ifade edilebilir.

Ülkenizde kullanılabilir bant genişliği ne kadar büyükse, ülkenizin bağlantılılık derecesi o kadar yüksektir. Bir ülkenin bağlantılılık derecesini merak ediyorsanız, "kişi başına megabit" değerini bulun: Kullanılabilir bant genişliğini potansiyel kullanıcıların sayısına bölün. Kişi başına megabit değeri, silikon evreninde gücü ölçmeye yarayan temel ölçü çubuklarından biri olarak hane başına kişisel bilgisayar sayısının yanındaki yerini almıştır.

İstihdam, bilgi kullanımı ve ekonomik büyüme, bağlantılılık derecesi en yüksek olan, en fazla iletişim ağına ve en büyük bant genişliğine sahip ülkelerde yoğunlaşacaktır; çünkü tasarım ve buluşlar yapmak, mal üretmek, satmak, hizmet sunmak, iletişim kurmak, eğitmek ve eğlendirmek için gerekli bilgiyi en kolay toplayan, kullanan ve dağıtan ülkeler bunlar olacaktır. Bu dünyada iletişim ağları, ona bağlanmak için kullandığınız aygıtın kendisinden daha önemli.

Ülkeniz Ne Kadar Hızlı?

Büyük balığın küçük balığı yuttuğu bir dünyadan hızlı balığın yavaş balığı yuttuğu bir dünyaya geçtik.

Böyle bir dünyada bugün bir ülkenin görevi, yurttaşlarına ve girişimcilerine hızlanma gücü kazandırmaktır. Bu bakımdan, bir ülkeye gittiğimde ilk sorduğum sorulardan biri şu oluyor: Hükümet onaylarını, işlemlerini, yatırımı ve üretimi hızlandırmak için ekonominizde hangi yapısal değişiklikleri yaptınız? Herhangi bir yurttaşınız geliştirdiği fikri evinin garajından piyasaya hangi hızla taşıyabiliyor? Çılgınca bir fikir için hangi hızla sermaye yaratabiliyorsunuz ve hangi hızla yeni fikirler üretiyorsunuz? Verimsiz firmaları iflas yoluyla ortadan kaldırmada ne kadar hızlısınız?

Japonya'nın Berlin Duvarı'nın çöküşünden beri ekonomik gerilemeye saplanıp kalmasının nedenlerinden biri, kültürel ve politik nedenlerle Japonya'nın yeni küreselleşme sistemine ayak uyduramamış olmasıdır.

Bazı ülke ya da bölgeler kapitalist yatırımda hızlıdır, çünkü devletleri işleri hızlandırmayı öğrenmiştir. "Eskiden İskoçya'da üretim yapan yok gibiydi" diyor Pesatori. "Şimdi orada olmama şansına sahip değilsiniz. Neden? Çünkü bir altyapı oluşturdular. İskoçya'ya gittiğinizde, üretim tesisinizi olabildiğince hızlı kurmanız için her şey hazırdir-mevzuat sistemi, vergilendirme sistemi, ulaşım, telekomünikasyon."

Diyelim ki Fransa'ya, Almanya'ya ve İtalya'ya gittin ve 'Biraz mor peynir almak istiyorum' dedin. Ne olur? Fransızlar sana der ki: 'Mösyö, peynir hiçbir zaman mor olmaz.' Almanlar derki, 'Bu sene kataloğumuzda mor peynir yok.' ... Sıra İtalyanları gelince, 'Morun hangi tonunu istersiniz? Patlıcan moru iyi mi?' derler.

Zenginliğin anahtarının toprağı ele geçirmek, elde tutmak ve kullanmak olduğu günler geride kaldı. Artık zenginliğin anahtarı şirketinizin ya da ülkenizin bilgiyi toplama, paylaşma ve semeresini toplama biçiminde yatıyor.

İletişim ağlarını en etkin şekilde kullanmayı öğrenen şirket ve ülkeler, serpilecek olanlardır.

Ülkeniz Kaç Kilo Çekiyor?

Şişmanın zayıfı yediğı bir dünyadan zayıfın şişmanı yediğı bir dünyaya doğru ilerliyoruz. Bu yüzden şimdilerde bir ülkeye gittiğimde sorduğum sorulardan biri de o ülkenin kaç kilo geldiğı-daha doğrusu o ülkede ihraç mallarıyla dolu ortalama bir konteynırın kaç kilo geldiğı.

Bu sorunun önemini bana Alan Greenspan öğretti. İktisatçıların "ikame etkisi" dediği şeyle, yani ekonomik değer yaratımında büyük ağırlıkların yerini giderek fikirlerin, bilginin ve enformasyonun almasıyla ilgili bir soru bu. Bilgi ve enformasyon teknolojisiyle minyatürleştirilmiş mikroçipler gibi yeni yeni ürünler tasarladıkça ürünlerin ağırlığı giderek azalıyor, verimi giderek artıyor, satış fiyatı giderek yükseliyor ve bir ülkeyi ya da şirketi zenginleştirmeye katkısı giderek büyüyor. Vakum tüplerinin yerine transistor koyarak radyoları küçülttük. Saç teli kalınlığındaki fiber-optik kablolar ağır bakır tellerin yerini aldı. Bugün dijital teypler, banda hiç gerek kalmadan, sadece mikroçipler ve dijital sayılar yardımıyla yüksek kaliteli ses kaydı yapıyor.

Bu bakımdan günümüzde bir ülkenin dayanıklılığının, enerjisinin ve gücünün ölçülerinden biri, GSYİH'sinin hafifliği olmak zorunda.

Ülkenizin Açık Olma Cesareti Var mı?

Kapalı yaşayanların kendilerini açık yaşayanların açık yaşayanlardan daha güçlü sandığı bir dünyadan, açık yaşayanların kapalı yaşayanları kat kat geride bıraktığı bir dünyaya geldik.

Gizlilik etrafında oluşturulan kültür, daha yavaş bir dünyaya yakışan daha yavaş bir kütürdür. Bu kültürde şirketiniz daima kendi bildiklerine olduğundan fazla değer vermeye, açıkça ortada olanın değerini ise azımsamaya başlar. Shapiro'nun yaklaşımı ise şu: "Ben daha çok şöyle demeyi tercih ederim: Bak, bu sistemin işleyişi hakkında bütün bildiklerimi sana anlatacağım, ama yine de onu senden bin kat iyi işleteceğim." Çünkü gerçek şu ki tekelci enformasyona uzun süre güvenemezsiniz. Neticede önemli ve kalıcı tarafı, sonuna kadar açık bir yarışta size bir rakip olarak üstünlük kazandıran şeyin ne olduğudur. Enformasyonu yönetme ve değiş tokuş etme yönteminiz ve bir şirket olarak öğrenme yönteminiz-sürekli kılabileceğiniz avantajlar yalnız bunlardır."

Ülkeler için de durum aynı. "Bütün söyleyebileceğim şu ki" diyor Mason, "eğer açıklsanız, bildiğinizi sandığınız şeyin kurbanı olma ihtimaliniz kapalı sistemlere göre çok daha düşüktür. Japonya'nın bankacılık sektörüne bakın. Neden teknik olarak iflas etmiş durumda? Çünkü son derece kapalı, Bildiklerini sandıkları şeyin kurbanı oldular."

Gerçekten de bir ülkenin ekonomisinin açıklık derecesi ile o ülkenin yaşam standardı arasında doğrudan bağlantı vardır. Sachs'ın bildirdiğine göre, "bütün diğer faktörler de hesaba katıldığında, açık ekonomilerin yıllık büyüme hızları kapalı ekonomilere oranla 1,2 puan daha yüksektir; çünkü ne kadar açık olursanız, bugün bütün dünyayı saran fikirler, piyasalar, teknolojiler ve yönetim yenilikleri şebekesiyle daha fazla bütünleşme içine girersiniz."

Eğer ülkenizi dünyanın en iyi beyinlerine ya da dünyanın en iyi teknolojilerine şu ya da bu biçimde kapatırsanız, giderek artan bir hızla arkalara düşersiniz. Bu yüzden en açık görüşlü, en hoşgörülü, en yaratıcı ve en büyük çeşitliliğe salıp toplumlar küreselleşme çağında en kolay ayakta kalanlar olacak. Açıklıkla arası iyi olmayan en

kapalı, en katı, en sert, en kendine dönük ve en geleneksel şirketler ve ülkeler ise bocalayacak.

Silikon Vadisi'ni benzersiz kılan şey, teknoloji firmaları arasındaki sınırların ve ayrıca bu firmalar ile girişim sermayesi topluluğu, bankacılık topluluğu, üniversitedeki araştırmacılar topluluğu ve yerel yönetim arasındaki sınırların son derece açık olmasıdır.

Açık ülkeler daha fazla beyni çekmekle kalmaz, elektronik sürünün teknoloji transferlerinden de daha büyük pay alırlar. Bir ülkenin gümrük tarifelerinin ve ticari bariyerlerinin daha düşük olması elektronik sürü için-özelikle çokuluslu şirketler, yani uzun boynuzlu sığırlar için-çok önemli bir işarettir.

Ülkeniz Dost Edinmede Ne kadar Başarılı?

Küresel bir ekonomide, bazı sektörlerde ayakta kalabilmeniz için küresel düzeyde rekabet etmeniz şarttır ve bunun için de ittifaklar kurmanız gerekir.

Stephen J. Kobrin, "teknoloji ölçeği öyle bir noktaya vardı ki piyasa liderleri bile rekabetçi bir Ar-Ge çalışmasını tek başına yürütecek kaynaklara sahip olmayabiliyor; çünkü olağanüstü maliyetler, belirsiz sonuçlar ve elbette, daha kısa ömürlü ürün çevrimleri söz konusu." Ayrıca, günümüzde dünyasında bazı kompleks ürünleri geliştirmek için gerekli bilimsel ve teknik bilgi o kadar kapsamlı ki birden çok firmanın kaynaklarını birleştirmesi zorunlu oluyor. Son olarak, bu firmaların araştırma-geliştirmeye yönelttikleri olağanüstü yatırımı çıkarmasının tek yolu sadece kendi küçük pazarlarına değil, bütün dünyaya satış yapmalarından geçiyor ve bunun için de yine müttefikler gerekiyor.

İttifak birleşme demek değildir. İki şirketin kendi özgün kimliklerini koruması, ama son derece yakın bir ilişki içinde birlikte çalışma kararı alması demektir.

Ama kabadayıları savuşturmak için daha çok müttefike gerek duymanın ötesinde, bugünün duvarsız dünyasında her zamankinden daha büyük tehlike oluşturan çok sayıda uluslararası sorun var. Bu sorunları etkili bir şekilde çözmenin tek yolu, devletlerin devlet-dışı aktörlere karşı el ele vermesi-ister terörizm olsun, ister Mafya, ister silahlanma yanlıları, ister El Nino.

Ülkenizdeki Yönetimin Kafası Çalışıyor mu?

Yönetim her zaman önemlidir, ama bu karmaşık ve hızlı tempolu sistemde yönetim ve liderlik azıcık daha önemli. Günümüzde bir ülkenin üç demokratikleşme sürecinden haberi var mı ve bunlardan yararlanmayı biliyor mu? Çünkü dünyayı göremiyorsanız ve dünyayı biçimlendiren etkileşimleri göremiyorsanız, dünyaya ilişkin stratejiler kurmanız imkansızdır.

İrlanda'nın dev boyutlarda kalıcı dış yatırım almasının nedenlerini sıralarsak: İrlanda iş dünyasını çok destekleyen bir ülke, çok sağlam bir eğitim altyapıları var, ülkeye mal

sokup çıkarmak inanılmaz derecede kolay ve hükümetle çalışmak inanılmaz derecede kolay. Bence şirketler Almanya ya da Fransa'dan önce İrlanda'ya yatırım yapmalı.

Ülkenizin Markası Ne Kadar Kaliteli?

Günümüzün küreselleşmiş dünyasında, gerek güçlü küresel şirketlerin gerekse güçlü ülkelerin, tüketicileri ve yatırımcıları yanlarına çekecek ve yanlarında tutacak "güçlü"markalara ihtiyacı var. Marka nedir? "tüketiciler bir ürün ya da hizmetten sağladıkları somut ya da soyut bir dizi faydayı o ürün ya da hizmetin adıyla özdeşleştirdiğinde" diye yazıyor McKinsey ekibi, "o ad bir marka haline gelir. Bu özdeşleşme güçlendikçe tüketicilerin sadakati artar ve yüksek bir fiyata karşı direnci azalır.... Marka değeri oluşturmak için bir şirket iki şey yapmalıdır: Birincisi, ürününü pazardaki diğer ürünlerden ayırmalıdır; ikincisi, reklam ve pazarlama faaliyetlerinde ürünü hakkında söylediklerini ürünün kendisiyle bağdaştırmalıdır. Bundan sonra marka ile müşteri arasında bir ilişki gelişir... Bağdaşım güçlendikçe, marka da güçlenir."

Başka bir deyişle, güçlü bir marka oluşturmak için, bir şirket kendi ürününün güçlü yanlarının ne kadar önemli olduğunu ve diğerlerinden ne kadar farklı olduğunu göstermek zorundadır.

Bugün ülkeler de küresel pazardaki müşterileri-elektronik ürünün üyeleri-nezinde aynı sorunla karşı karşıya. Ülkeler eskiden sadece turizm için marka geliştirirlerdi. Ama bu artık yeterli değil. Herkesin aynı donanıma sahip olduğu ve herkesin aynı yazılımı edinmeye zorlandığı bir dünyaya doğru ilerledikçe, bir ülkenin markası ve yabancı yatırımlarla kurabileceği özel bağ her zamankinden büyük önem kazanıyor.

Bir ülke kendi markasını lekeleyebilir de. 1990'larda Malezya harika bir marka imajı geliştirmişti: Teknoloji devrimini kucaklayan ve adını enformasyon teknolojisiyle özdeşleştiren çok etnik kökenli bir İslam ülkesi imajı. Hatta Kuala Lumpur yakınlarında, Enformasyon Teknolojisi Süper Koridoru diye adlandırdığı bir ileri teknoloji parkı bile inşa etmişti. Ama 1997 yazında Uzakdoğu para birimleri çökünce ve Başbakan Mahathir Yahudileri, George Soros'u ve Başbakan Yardımcısı Enver İbrahim'i Malezya ekonomisini çökertmeye yönelik gizli tertipler çevirmekle suçlayan nutuklar atmaya girişince, Malezya AŞ markası bozuldu ve bu ülkeye duyulan uluslararası güven zedelendi.

BÖLÜM 10

ÇATIŞMAYI ÖNLEYİCİ ALTIN KEMERLER TEORİSİ

Thukydides, Peloponnesos Savaşları'na ilişkin tarihinde, ülkelerin üç nedenle-"onur, korku ve çıkar"-savaşa gittiğini yazmıştır; küreselleşme onur, korku ya da çıkar nedeniyle savaşa gitmenin bedelini yükseltmekle birlikte, bu nedenlerin hiçbirini dünya sahnesinden silmez ve silemez-dünya insanlar yerine makinelerden oluşmadıkça imkansızdır bu. İktidar mücadelesi, maddi ve stratejik çıkarlara yönelik

arayış ve zeytin ağaçlarımızın yakamızı hiç bırakmayan duygusal ağırlığı, mikroçiplerin uydu telefonlarının ve internetin dünyasında bile her zaman varlığını sürdürür. Küreselleşme, jeopolitiği sona erdirmez. Bu kitabı okuyan bu gerçekçiler için bunu bir kerede daha söyleyeyim: *Küreselleşme, jeopolitiği sona erdirmez.*

Ancak bugünün küreselleşme sistemi, onuruna sahip çıkmak, korkulara karşılık vermek ya da çıkarlarına hizmet etmek amacıyla savaşı bir araç olarak kullanan ülkelerin önüne eskisinden çok daha ağır bir fatura çıkarıyor.

Altın deli gömleği ile elektronik süreye giderek daha bağımlı hale gelmesiyle-sisteme bağlanan ülkelerin dış politikadaki davranışlarına çok daha güçlü bir kısıtlamalar ağı getiriyor. Savaşa girmemeyi ülkelerin çıkarlarına daha uygun kılan nedenleri artırıyor ve savaşa girmenin bedelini modern tarihte hiç olmadığı kadar çeşitli yollarla ağırlaştırıyor.

Önceki küreselleşme çağında ülkeler sorunlarını savaşla çözmeye karar vermeden önce iki kere düşünüyör idiyse, bu küreselleşme çağında üç kere düşünecekler.

Her şeyden önce, küreselleşme sisteminde bütün dünyanın siyah ve beyaz karelere bölündüğü satranç tahtası artık yoktur. Sovyetler Birliği çöktüğü için artık siyah taşlar yoktur, bu yüzden beyaz taşlar da yoktur.

Bir ülkenin büyük çekler almak için gidebileceği tek yer elektronik sürüdür ve elektronik sürü satranç oynamaz. O monopol oynar. Parayı kimin alıp kimin alamayacağı, Intel'in, Cisco'nun ya da Microsoft'un bir sonraki fabrikasını nereye kuracağına ya da Fidelity küresel yatırım fonunun parasını nereye yatıracağına bağlıdır. Ve elektronik sürünün boğaları bir ülkenin sevgisini ve bağlılığını kazanmak için açık çekler imzalamaz, sadece para kazanmak için yatırım çekleri imzalar. Süper piyasalar ve elektronik sürü, ülkenizin dışarıya nasıl bir renkte görüldüğüne hiç mi hiç aldırılmaz. Onları tek ilgilendiren nokta, ülkenizin iç donanımının neye benzediği, hangi düzeyde bir iletişim sistemini ve yazılımı çalıştırabildiği ve devletinizin özel mülkiyeti koruyup koruyamayacağıdır.

Bu yüzden ülkelerin ya sürünün cazip bulduğu biçimde hareket etmekten ya da onu gözardı ederek onsuz yaşamının bedelini ödemekten başka şansı yoktur.

İsrail'in Filistin'le sürtüşmesi yabancı sermayeyi etkilemiyor. Zira yazılım, çip ve buna benzer ileri teknoloji ürünleri ihraç etmekle, günümüzün enformasyon ekonomisinin enerji kaynaklarını ihraç etmiş oluyor. İsrail yönetimi Filistinlilere ne yaparsa yapsın. Her ülke bu enerjiyi istiyor; tıpkı 1970'lerde Araplar Yahudilere ne yaparsa yapsın, her ülkenin Arap petrolünü istediği gibi. Gerçekten jeopolitik önem taşıyor bu. İsraili bir ekonomi yazarı bana şöyle demişti: "İnsanların istediği teknolojiye sahipseniz, kimse Filistinlileri ezip ezmediğinize aldırıyor."

İsrail'i düşük yoğunluklu baskılar karşısında daha güçlü kılan bir başka şey de ileri teknoloji bilgi ihracatının son derece hafif olması ve kolayca kesintiye uğratılmaması. İsrail'deki ileri teknoloji yatırımları da ağırlıklı olarak insana ve beyin gücüne yapıyor,

kolayca yıkılabilecek fabrikalara değil. Ayrıca İsrail'in ileri teknoloji ihracatı gergin ilişkiler içinde olduğu komşularına değil, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki uzak pazarlara gidiyor.

Dünyaya sunabileceğiniz tek şey ucuz işgücü ya da petrol ise, ki Arap devletlerinin çoğunda durum budur, işgücü havuzunun büyüklüğüyle ve petrolün fiyatıyla kısıtlanırsınız. Ama zenginliği seçmiş ve dünyanın her yerinden bilgi, sermaye ve kaynak toplamayı başaran bir ekonominin varsa, büyüklüğünüz sizi kısıtlayan bir unsur olmaktan çıkar, tıpkı İsrail'de olduğu gibi.

Soğuk Savaş'ın devletler, ordular ve nükleer silahlar üzerine inşa edilmiş geleneksel bir güçler dengesi sistemi olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği vardı. Ve strateji uzmanı olmak demek, dünyanın bölünmüşlüğüyle başa çıkmak, ona istikrar kazandırmak ya da onu ortadan kaldırmak amacıyla bu parçaları farklı konfigürasyonlar halinde tekrar tekrar bir araya getirmek demektir.

Oysa küreselleşmenin jeopolitiği çok daha karmaşıktır. Karşı kamptaki ulus-devletlerden (Irak, İran, Kuzey Kore) gelen tehditleri yine dikkate almak zorundasınız. Ama bugün, giderek, bağlı bulunduğunuz kamptan gelen tehditleri de dikkate almanız gerekiyor - bunlar arasında internetten, piyasalardan ve kapınızdan içeri dalabilecek süper-güçlendirilmiş bireylerden gelecek tehditler de var.

Dış politika camiasının bu sisteme uyum sağlamada gecikmesinin birkaç nedeni var. Bir neden, sistemin hala çok yeni olması ve deneyimlerimizin hala çok kısıtlı olması. Bir başka neden, hayatları boyunca tek bir şey-Soğuk Savaş-üzerinde uzmanlaşmış insanların, bu yeni sistemde jeopolitiği analiz etmek için kendi uzmanlıklarının pek işe yaramayacağını duymaktan hoşlanmamaları, bu yüzden onu görmezlikten gelmeye çalışmaları. Bir başka olası neden de şatafatsız bir nitelik taşıması. Devletlerin kurulduğu, ülke sınırlarına ait dram ve heyecan duygusu bunlarda yok.

Küreselleşme çağının devletler arası savaşların değil, iç savaşların çağı olması güçlü bir olasılık. Bu yeni iç savaşlarda taraflar Amerikan yanlısı ve Sovyetler yanlısı diye. Hatta geleneksel sol ve geleneksel sağ diye de bölünmeyecek. Hayır, bu savaşlar küreselleşme yanlıları ile küreselleşme karşıtları arasında, her toplumdaki küreselciler ile yerelciler arasında, yeni sistemin getirdiği değişimden yarar sağlayanlar ile ona yetişemediklerini hissedenler arasında geçecek.

İster bu dünyayı açıklamaya çalışan bir gazeteci, ister onu yeniden tasarlamaya çalışan bir strateji uzmanı olun, işinizi etkili bir şekilde yapmanın tek yolu ona küresel bir perspektiften yaklaşmaktır. Bunun anlamı ekonomi, ulusal güvenlik, politika, kültür, çevre ve teknoloji boyutları arasında durmadan mekik dokumaktır - her birine farklı bağlamlarda farklı ağırlıklar vererek.

Onur, korku ve çıkar bugün ulus-devletlerin davranışlarına hala yön veriyor. Bunların peşinde giden ülkelerin bazıları küreselleşme sisteminin yeni kısıtlamalarına, baskılarına ve teşviklerine boyun eğecek, bazıları ise kısıtlamalara gözünü kapayarak onları delip geçmeye çalışacak. Sonucun ne olacağı konusunda bir öngöründe bulunmuyorum; öngördüğüm tek şey şu ki, küreselleşme çağında uluslararası

ilişkilerin dramını, sözünü ettiğim köhne dış politika etkenleri ile içinde bulunduğumuz yeni karmaşık sistem arasındaki etkileşim oluşturacak.

Bu arada, Hafız, dikkatimi çekti, son zamanlarda Türkiye'yle gerçek bir savaşa girmemek için elinden geleni yapıyorsun. İkimiz de nedenini biliyoruz, öyle değil mi Hafız? Çünkü artık Sovyetler Birliği yok ve Türkiye'yle, İsrail'le ya da herhangi biriyle yapacağın bir savaşta kaybedeceğin her silah, yerine kendi paranla yenisini satın almak zorunda kalacağın bir silahtır-parasını tıkr tıkr ödeyerek. Nerede para, Hafız? Hani nerede para? Sana yeni silahlar verecek ya da devlet fabrikalarında yaptığın o çerçöp karşılığında onları takas edecek bir Sovyetler Birliği kalmadı.

Her zaman söylerim, gelişmekte olan bir ülkenin liderine, silahlarını peşin parayla satın almak zorunda olduğunu söylemek kadar iyi bir baskı unsuru yoktur, hele de bugünlerde, tek bir gelişmiş savaş uçağının fiyatı 50 milyon dolara kadar çıkmışken.

Politika ve heyecan Amerika'da tahvil piyasasına yenilmiş olabilir, ama Şam'ın ara sokaklarında değil. Burada hala aşiret bağlarının sözü geçer, şirket bonolarının değil. Burada politikayı hala egemen aşiretin demir yumruğu yönlendirir, piyasanın gizli eli değil. Burada zeytin ağaçları sevilir, Lexus'ları değil.

BÖLÜM 11

YOK EDİCİ

Küreselleşme tek bir Pazar yeri yarattığı için-ve bu Pazar, aynı anda dünyanın her yerinde aynı işi yapmayı veya aynı ürünü satmayı ödüllendiren olağanüstü ölçek ekonomileri sağladığı için-tüketimi aynı anda bütün dünyada birbirine benzetebilir. Kültürel bir homojenleştirme ve çevresel bir tahrip unsuru olarak küreselleşme bu kadar hızlı yayıldığı için de, insani ve biyolojik evrimin milyonlarca yılda ortaya çıkardığı ekolojik ve küresel çeşitliğin sadece birkaç on yıl içinde yeryüzünden silinmesi gibi gerçek bir tehlike söz konusu.

Bunu durdurmak ya da en azından yavaşlatmak için tek çaremiz var. Nasıl ülkeler finansal olarak bağlandıkları elektronik sürü karşısında ezilmemek için uygun regülatörlere ve yazılıma ihtiyaç duyuyorsa, aynı şey çevre ve kültür alanında da geçerli. Ülkeler yeterince güçlü kültürel ve çevresel filtreler oluşturmmalıdır ki, onunla etkileşimleri sırasında sürü, kültürlerini küresel püreye, çevrelerini küresel lapaya döndürecek kadar onları ezmesin.

Gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki geleneksel argümanı öteden beri şudur: "Şimdi yapacağımızı yapalım, daha sonra gücümüz yettiğinde toparlarız." Ama 10 milyon insan barındıran, merkezi planlamadan yoksun Bangkok'un ortaya koyduğu gibi, bir şehir bu kadar hızlı ve bu kadar dizginsizce büyürse, daha sonra şehir diye bir şey olmayabilir. Kaldırımların çoğu park yerine dönüşmüş durumda. Yeni arabalar için park yeri yok. Kanallar yeni binalar yapmak için çimentoyla doldurulmuş. Nehirdeki balıklar ölmüş. Trafik polislerinin yarısı sonulmuş yolu hastalıklarından şikayetçi.

Ama yıkım artık çok hızlı geliyor ve çoğu zaman telafisi mümkün olmuyor. Bir dağı kaybettiyseniz o dağ gitmiştir-onu yeniden ortaya çıkaramazsınız. Ormanları kesmişseniz onları yeniden yetiştirebilirsiniz, ama biyolojik çeşitliliği, bitkileri ve hayvanları kaybedersiniz. Korkarım ki bir on yıl sonra hepimiz çevre bilincine ulaşmış olacağız, ama geriye koruyacak bir şey kalmamış olacak.

Teknolojik atılımlar, sürünün çevre üzerindeki etkilerini dengelemek için tek başına yeterli değil; çünkü sürünün yayılma, büyüme ve yıkıp geçme hızıyla karşılaştırıldığında yenilikler ortaya yeterince hızlı çıkmıyor.

Bu bakımdan korumacılar da daha hızlı hareket etmeyi öğrenmek zorunda. Sürdürülebilir gelişmeyi ve bakir alanların korunmasını güvence altına alacak düzenleyici yazılımı ve korumacı yöntemleri hızla geliştirmeleri gerekiyor.

Ve elbette etkili doğum kontrol yöntemlerini derhal yaygınlaştırmaları gerekiyor, çünkü dizginsiz bırakılmış nüfus artışı, çevreyi korumaya yönelik her türlü filtreyi yıkıp geçer.

Şimdilik sürüyle aynı hızda koşmanın tek yolu, sürünün sırtına çıkmak ve onu yönlendirmeye çalışmak. Yeşil olmanın, küresel olmanın ve ağgözlü olmanın hep birlikte yürüyebileceğini sürüye kanıtlamak zorundayız.

Küreselleşmeyi yeşilleştirmenin bir başka yolu da çevreci üretim yöntemlerini benimsemeleri halinde karlarının ve hisse fiyatlarının yükseleceğini şirketlere ve hissedarlarına kanıtlamaktır.

Sonuç alıcı "kirleten öder" yasaları şu anda çoğu ülkede yok, ama bir gün çoğunda olacak.İşte bu yüzden Baxter "bütün uluslararası artıklarımızın güvenilir atık sahalarına gitmesi daha iyi" diyor. "Böylece gelecekte büyük potansiyel yükümlülüklerden kaçınma şansımız daha yüksek olacak."

Bugün dünyadaki demokrasilerin sayısı o kadar arttı ki, kimi zaman tek bir çevrecinin, ülkesindeki parlamentoya bir e-posta iletisi göndermesi büyük bir enerji santrali projesinin ya da çevresel hassasiyet taşıyan başka anlaşmaların durdurulmasına yetiyor. Öte yandan küresel şirketler de koruma programlarını desteklemekle, çevreyi gittikçe daha çok önemseyen müşterilerinin gözünde küresel marka imajlarını güçlendirebileceklerini öğreniyorlar.

"Eylemciliğin küresel ölçekte bütünleştiği bir dünyada, doğru davranışları sergilemeyen şirketlerini saklanacağı bir yer kalmadı" diyor Prickett. "Bugün dünyanın her yerindeki müşteriler, idari organlar ve hissedarlar uzak köşelerde yaptıkları şeyler için şirketleri ödüllendirebilir ya da cezalandırabilir. Gerektiği gibi davrananlar için kapılar açabilir, davranmayanlar için kapayabilir."

Siyaset kuramcısı dostum Yaron Ezrahi çarpıcı bir gözlemde bulundu: Biliyor musun, Tom, bir insana kendini evsiz hissettirmenin iki yolu var-birincisi evini yıkmak, ikincisi de evini dünyadaki herkesin evine benzetmek."

Bugün küreselleşme, iyisiyle kötüsüyle, Amerika hayalini dünyaya yaymanın bir aracı. Günümüzün küresel köyünde insanlar başka türlü bir hayat biçiminin varlığını biliyor, Amerikan yaşam tarzını tanıyor ve pek çoğu bu yaşamdan olabildiğince büyük bir dilim koparmak istiyor-üstünde bütün soslarıyla.

Ama bu küresel markalar bizi her tepe başında, her havaalanı terminalinde ve her köşe başında selamlamayı sürdürdükçe, kültürel açıdan bir şeyler kaybolacaktır-hem onlar hem de bizim açımızdan. Tek umut ülkelerin küresel kapitalizmin itme ve çekme etkisinin yarattığı homojenleşmeyle kendi kültürlerinin yeryüzünden silinmesini önleyecek çoklu filtreleri de geliştirmeleridir – ve de bu sadece bir umuttur.

Bence en önemli filtre “küyerelleşme” (glocalization) yeteneğidir. Ben bunu şöyle tanımlıyorum. Başka güçlü kültürlerle karşılaştığı zaman kendisine uygun olan, kendisini zenginleştirecek etkileri özümseyen, kendisine tümüyle yabancı olanları reddeden ve farklı olmakla birlikte farklılığı içinde kucaklanabilecek ve tadına varılabilecek unsurları sınıflandırabilen bir kültür, sağlıklı bir küyerelleşme yeteneğine sahiptir. Küyerelleşmenin bütün amacı, küreselleşmenin çeşitli yönlerini, büyümenize ve çeşitliliğinize katkıda bulunacak biçimde, ülkenizi ve kültürünüzü ezip geçmesine izin vermeden kendi parçanız haline getirebilmektir.

Belli ki bazı kültürler küyerelleşme konusunda yeteneksizdir ve bu durum küreselleşmeyi onlar için büyük bir tehdit haline getirmektedir. Ülkeler ve kültürler küyerelleşmede başarısız olduğunda, Afganistan’daki Talibanların sergilediğine benzer tepkilerle karşılaşsınız: Küreselleşmeyle bir deneme-yanılma ilişkisine girmekten korkarlar, çünkü her şeyin yanılmayla sonuçlanmasından ve kültürlerinin yutulmasından korkarlar; bu yüzden bütün bir ülkeyi çarşafa sokarlar ya da giderek daha yüksek duvarlarla çevirmeye çalışırlar. Ama elektronik sürünün bu duvarlarda bir gedik açması kaçınılmazdır; bu gerçekleştiğinde ve insanlar kültürel kimliklerini yitirmeye başladığında, sonunda kendi ülkelerinde asimilasyona uğrarlar. Kendi ülkeleri, başka ülkelerin ve başka kültürlerin gelip geçtiği bir yere dönüşür.

Kaldı ki küyerelcilik, sağlıklı biçimiyle bile, yerli kültürleri küreselleşmeden korumak için tek başına yeterli değildir. Ayrıca bazı etkili filtreler gerekir. En başta, özel bölgelerinizi ve kültürel mirasınızı sinsi homojenleştirici gelişimden korumak için, imar yasalarınız, koruma altındaki alanlara ilişkin yasalarınız ve eğitim programlarınız olmalıdır. Bu her McDonald’s’a hayır demek değildir, ama bazı semtlerde McDonald’s’a hayır demek anlamına gelebilir. Bunu yapabilmek için, kolayca satın alınamayacak bürokratlar ve kültürün korunmasına değer veren politikacılar tarafından gerçekleştirilecek sağlam bir planlamaya ihtiyacınız vardır.

Güney Fransa’yı bizlerin gözünde cazip kılan şey, kültürün korunmasına değer veren bir politikanın ürünüdür.

Kültürel korumanın değerini anlayacak ya da bunun için girişimde bulunacak büyüklükte bir orta sınıfa sahip olmayan, imar yasalarının ve çevre hukukunun zayıf olduğu, kolayca delindiği ya da hiç bulunmadığı gelişmekte olan ülkelerde, başka bir filtreye daha, yani piyasa ekonomisine büyük ağırlık vermeniz gerekir. Yerli halkları bir yerin karakterini ve geleneğini korumaya özendirilmede turizm önemli bir rol

oynayabilir. Turistler her zaman şunu bilmek ister: Hava temiz mi? Su içiliyor mu? Yerli halka bir dolarlık yemekler satmak yerine turistlere yirmi dolarlık yemekler satmak isteyen bir otel sahibi için bunlar önemli konulardır.

Gezi rehberleri bir ülkenin kendi kültürünü suiistimal ettiği uyarısında bulunuyor ve yok olmadan önce bir mekanı gidip görmenizi söylüyorsa, o ülkenin tehlikeli bir yere doğru gittiğini anlayabilirsiniz.

İşte bu yüzden, kâr unsuru kimi zaman gerekli olmakla birlikte yeterli değildir; çünkü her kültürel ikonu kolayca ticarileşmeye ve sömürüye doğru sürükleyebilir. Kârlı olmasalar bile – hatta tam da bu yüzden, yani kârlı olmadıkları için – kültürel ikonlar için ellerini ceplerine atacak kadar toplumsal eylemciliğe dönük bir orta sınıfa ve seçkinlere de ihtiyacınız vardır. Hayatın ticari olmayan yanları söz konusu olunca, piyasadan fazla bir şey isteyemezsiniz ve istemeniz de tavsiye edilmez.

İşte bu yüzden piyasadan yararlanmanız yeterli değildir, aynı zamanda onu düzenlemeniz gerekir. Ama piyasayı düzenlemek için, bazı şeyleri piyasadan korumaya hazır seçkinlere ihtiyacınız var – piyasanın yönetmeyeceği ve istila etmeyeceği alanlar yaratmaları ve böylece bir ülkenin ulusal karakterine ait o bütünüyle irrasyonel ve ekonomi dışı unsurları korumaları için.

Çevresel ve kültürel koruma olmadıkça sürdürülebilir bir küreselleşme mümkün olmayacaktır.

Toplumunuzu bir arada tutan ve ona dünyayla doğru ilişkiler kurması için gerekli özgüveni ve bütünlüğü veren kültürel temelleri tahrip ediyorsanız, yükselen bir toplum inşa edemezsiniz – oysa küreselleşme sistemiyle baş etmenin vazgeçilmez bir koşuludur bu.

Çevre yoksa sürdürülebilir bir kültür de olmayacaktır, sürdürülebilir bir kültür yoksa sürdürülebilir bir toplum hayatı da olmayacaktır ve sürdürülebilir bir toplum hayatı yoksa sürdürülebilir bir küreselleşme de olmayacaktır.

Sürdürülebilir bir küreselleşmeye ulaşip ulaşamayacağımız, kısmen, başka kültürlerin en iyi yanlarını özümserken, kendi kültürümüzü ve doğal çevrimizi korumak için gerekli filtreleri çalıştırmada her birimizin ne ölçüde başarılı olacağına bağlı. Küreselleşme eğer kültür alışverişinde bulunmanın daha etkili bir yoluna dönüşür ve insanları daha geniş seçeneklere kavuşturursa, kültürleri homojenleştirmek yerine çeşitli kültürlerden kurulu bir konfederasyon haline gelirse ve ruhsuz, standartlaşmış bir yerküre yerine kültürel çeşitliliği daha yüksek bir dünyayı desteklerse, sürdürülebilir olacaktır.

BÖLÜM 12

KAZANAN GÖTÜRÜR

Sanayileşmiş ülkelerde zenginler ile yoksullar arasındaki gelir uçurumunun, küreselleşme sisteminin Soğuk Savaş'ın yerini aldığı 1980'ler ve 90'larda göze çarpacak biçimde açılmış olduğu bir gerçektir.

İktisatçılar size, gelir düzeyleri arasındaki bu açılmanın, büyük bir bölümü küreselleşmeyle bağlantılı çok sayıda nedeni olduğunu söyleyecektir. Bunlar arasında kırsal alanlardan kentlere doğru büyük nüfus hareketleri, bilgi işçilerini daha düşük vasıflı olanlara göre giderek daha fazla ödüllendiren hızlı teknolojik değişimler, sendikaların gerilemesi, gelişmiş ülkelere doğru göçlerin artması sonucunda bazı ücretlerin düşmesi ve dış ticaretin genişlemesi sayılabilir.

“Kazanan Götürür” fenomeninden söz ediyorum: Her alandaki galiplerin bu dev küresel pazara satış yapabildikleri için gerçekten büyük paralar kazanması, buna karşılık yetenek olarak onların biraz daha gerisinde olanların ya da hiçbir becerisi olmayanların ancak kendi yerel pazarlarıyla sınırlı kalması ve bu yüzden genellikle çok daha az kazanması.

Hangi mal ya da ürün, hangi şarkıcı ya da besteci, hangi yazar ya da oyuncu, hangi doktor ya da avukat, hangi sporcu ya da bilim adamı söz konusu olursa olsun, potansiyel pazar bugün dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar uzanmaktadır.

Galipler bu küresel pazarda olağanüstü başarılarla ulaşabilirken, becerileri sadece bir parça daha düşük olanlar çoğu zaman onların çok aşağısında kalacak, becerileri çok düşük olan ya da hiç olmayanlar ise çok kötü duruma düşecektir. Bu yüzden, birinci ve ikinci grup arasındaki mesafe giderek açılmakta, birinci ve sonuncu grup arasındaki mesafe ise baş döndürücü boyutlara ulaşmaktadır. Elbette pek çok alanda genellikle birden çok galip vardır; ama tepeye en yakın olanlar orantısız bir pay koparır. Farklı pazarlar küreselleştikçe ve “kazanan götürür” pazarlarına dönüştükçe, ülkelerin içindeki ve ülkeler arasındaki eşitsizlik artar.

Bill Gates'in servetinin, en yoksul 106 milyon Amerikalının toplam net mal varlığına eşit olduğu belirtiliyor. Gerçekten de spor ve sahne yıldızları ile hayranları arasındaki uçurum inanılmaz bir boyuta ulaşmış bulunuyor. Bir çok insan bugün bir spor karşılaşması, bir konser gibi basit hayat zevklerinden mahrum kalıyorsa ortada yanlış bir şey var demektir.

Orta sınıfın ortaya çıkışı 20. yüzyıl ortalarına özgü bir olgudur. Giderek büyüyen bu uçurumlar, ABD'nin dışında, orta sınıfların genellikle çok daha küçük, tekel karşıtı düzenlemelerin ve geliri eşitlemeye dönük başka yasaların daha etkisiz olduğu ülkelerde özellikle göze çarpıyor. Uzun vadede bu gelir uçurumları, böyle genişlemeye devam ederse, küreselleşmenin zaafına dönüşebilir. Bana kalırsa, teknoloji, piyasalar ve telekomünikasyon tarafından giderek daha sıkıca bütünleştirilen, ama toplumsal ve ekonomik olarak giderek daha fazla bölünen bir dünyada temel bir sakatlık vardır.

1998 Birleşmiş Milletler insani Gelişim Raporu'na göre, 1960'ta dünyanın en zengin ülkelerinde yaşayan yüzde 20'lik insan nüfusu, en yoksul ülkelerde yaşayan yüzde 20'lik kesime oranla 30 kat gelire sahipti. 1995'e gelindiğinde, en zengin yüzde 20'nin geliri yoksul kesimdeki düzeyin 82 katına çıkmıştı.

İstatistiklerin söz ettiği kategoriler – zenginler, orta sınıf ve yoksullar – gerçektir. Burada sadece zenginler ve sefiller var.

BÖLÜM 13

TEPKİ

Küreselleşmeye yönelik tepki açık ve yaygın bir hale gelmektedir. Bütün tepki güçlerinin ortak özelliği, küreselleşme sistemine bağlandıktan sonra ülkelerinin tek boy bir altın deli gömleğini giymeye zorlandığı biçiminde bir duygudur. Kimisi ekonomik olarak sıkıldığı için sevmiyor deli gömleğini. Kimisi deli gömleğini genişletecek bilgi, beceri ve kaynaklara sahip olmadığından ve bu gömleğin vaat ettiği altınlara hiç kavuşamayacağından korkuyor. Kimisi yarattığı gelir uçurumlarına ya da iş imkanlarını yüksek ücretli ülkelere düşük ücretli ülkelere kaydırmasına kızdığı için sevmiyor deli gömleğini. Kimisi çocuklarını kendi kültürlerine ve zeytin ağaçlarına yabancılaştıran bir çok küresel güç ve etkiye açık hale gelmekten hoşlanmadığı için hoşlanmıyor ondan. Kimisi kendi doğal çevresine uyguladığı baskılar yüzünden sevimli bulmuyor deli gömleğini. Kimisi de ülkesini DOSermaye 6.0 düzeyine çıkarmak çok zor olduğu için sevmiyor onu.

Ne yazık ki, herkes hızlı koşacak donanıma sahip değil. Bu dünyada ezilmemek için çaresizce çarpınan pek çok kaplumbağa var. Kaplumbağalar, duvarlar yıkıldığı zaman Hızlı Dünya'nın içine çekilmiş olan ve bugün şu ya da bu nedenle onun tarafından tehdit edilen ya da reddedilen insanlardır. Bunun nedeni işsiz olmaları değildir; yaptıkları işlerin küreselleşme tarafından hızla dönüştürülmekte, küçültülmekte, akışa uydurulmakta ya da geçersiz kılınmakta oluşudur. Ve aynı küresel rekabet devletlerini de küçülmeye ve verimlilişmeye zorladığından, bu kaplumbağaların pek çoğu hayatlarını kurtaracak bir güvenlik ağından da yoksundur.

Küreselleşme, tekrara dayalı elişçiliğinin yerine makineleri koyarak ve geriye kalan işler için daha çok beceri talep ederek yoluna devam ettikçe, kaplumbağalara kalan iyi işlerin sayısı gitgide azalacak.

Dolayısıyla bugün imalat sektöründe iş bulmak için her zamankinden daha vasıflı olmanız yetmiyor, aynı zamanda daha çeşitli vasıflarınız olması gerekiyor. Bu durum kaplumbağaların hayatını çok zorlaştırıyor.

Bana kalırsa, kaplumbağalar ve sisteme ayak uyduramayan bütün diğer insanlar, alternatif bir ideoloji arama zahmetine girmeyecek. Onların ters tepkisi başka bir biçimde ortaya çıkacak. Yağmur ormanlarını yok edecekler. Endonezya'da, mağazalarını yağmalayarak Çinli tüccarları yiyecekler. Rusya'da, İran'a silah satacak ya da suça yönelecekler.

Bu insanların bir bayrağı, bir manifestosu yok. Sadece karşılanmamış ihtiyaçları ve özelemleri var. İşte bu yüzden, pek çok ülkede, küreselleşme karşıtı popüler kitle hareketleri yerine birbirini izleyen suç dalgaları görüyoruz – insanlar gerek duydukları şeyi kapıp kaçıyor, kendi güvenlik ağlarını kendileri örüyor ve işin teorisi ya da ideolojisiyle hiç ilgilenmiyorlar.

Bütün devrimler gibi küreselleşme de iktidarı bir gruptan diğerine kaydırıyor. Çoğu ülkede bu kayma, iktidarın devletten ve devlet bürokrasisinden özel sektöre ve girişimcilere geçmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Bu değişim gerçekleşirken, statüsünü devlet bürokrasisindeki konumuna, onunla olan bağlarına ya da büyük ölçüde düzenlenmiş ve koruma altındaki bir ekonomideki yerine borçlu olan herkes, eğer Hızlı Dünya'ya geçiş yapmayı başaramazsa, yenik duruma düşebilir. Devlet tarafından ihracat ya da ithalat tekelleriyle sarmalanan girişimciler ya da tanıdıkları, ürettikleri mala uygulanan yüksek gümrük tarifeleriyle devlet tarafından korunan sanayiciler, her yeni sözleşmeyle daha az iş saatine karşılık daha çok para koparmaya alışmış büyük sendikalar, kamu fabrikalarında çalışan ve fabrika kâr etse de etmese de ücretlerini alan işçiler, sosyal devletlerde, ülke ekonomisi ne durumda olursa olsun, nispeten cömert olanaklardan ve sağlık hizmetlerinden yararlanmış olan işsizler, kendilerini piyasadan ve piyasanın en zorlayıcı yönlerinden korumak için devletin ihsanına güvenmiş olan herkes için geçerlidir bu.

Bazı ülkelerde küreselleşmeye karşı en sert tepkinin neden nüfusun en yoksul kesimlerinden ve kaplumbağalardan değil de, koruma altındaki komünist, sosyalist, ve sosyal devlet rejimlerinin orta ve alt orta sınıflarındaki **"eski çıkar sahipleri"nden geldiğini anlamamız böylece kolaylaşıyor. Etraflarındaki koruma duvarlarının yıkılmasına, içinde zenginleştikleri hileli oyunların ortadan kalkmasına ve altlarındaki güvenlik ağlarının küçülmesine tanık olmak, bunların büyük bölümü için çok tatsız bir tecrübe olmuştur.** Ve kaplumbağaların tersine, aşağıya doğru hareketlilik içindeki bu gruplar, küreselleşmeye karşı örgütlenmelerini sağlayacak politik güce sahiptir.

Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmeyle ilgili politik mücadele verirken önemli olan, bu kavramı desteklemeye ve gerekli dönüşümü yaratmaya yeterli insan sayısına, yani kritik büyüklüğe ulaşmaktır. Odaların boyanması yetmez. Binanın yeni bir zemin üzerinde yeniden inşası gerekir.

Altın deli gömleğini giyen ülkelerin hemen hepsinde, durmaksızın küreselleşme aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışan en az bir popülist parti ya da büyük aday var. Bunlar o kadar hızlı koşmaya, ticaret ağını o kadar genişletmeye ya da sınırları o kadar açmaya gerek kalmadan, aynı yaşam standartlarını sağlayacağını iddia ettikleri bir takım korumacı, popülist çözümler sunuyor. Hepsi de belli yerlere birkaç duvar dikmenin her şeyi çözmeye yeteceğini ileri sürüyor. Geçmişlerini geleceğine tercih eden bütün insanlara sesleniyor bunlar.

Bu popülist, küreselleşme karşıtı adayların gücü, büyük ölçüde içinde buldukları ülkenin ekonomik durumuna bağlı. Genellikle ekonomi ne kadar zayıfsa, bu basite indirgeyici sahte çözümler o kadar çok yandaş buluyor. Ama bunların sadece kötü zamanlarda ortaya çıktığını sanmak büyük hata olur.

Bu kültürel tepkinin politik istikrar açısından en tehlikeli biçimi, diğer tepki türlerinden biriyle birleştiği zaman ortaya çıkıyor – küreselleşmenin ekonomik olarak mağdur ettiği insanlar, kültürel olarak mağdur ettikleriyle bir araya geldiği zaman. Bu fenomenin en açık gözlemlendiği yer, farklı cephelerde savaşan çok sayıda köktenci grubun, küreselleşmenin doğurduğu kültürel, politik ve ekonomik ters tepkileri, iktidara el koymayı ve kendileriyle dünya arasına bir perde çekmeyi amaçlayan tek bir politik hareket ve tek bir bayrak altında toplamada büyük ustalık kazandığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır.

Elbette ki, toplumunuzu dinsel ve geleneksel değerlerden oluşan bir zemin üzerine oturtmaya çalışmanın bir sakıncası yok. Bunu savunan herkes ille de gözü dönmüş bir yobazlığa kapılmış değil. Ama arkasında gerçek bir maneviyat değil, küreselleşmeye yönelik bir tepki olduğunda, bu köktencilik sık sık tarikatçılığa, şiddete ve dışlayıcılığa kayıyor. Ne kadar dışlayıcı olursanız, dış dünyayla bağlantınız o kadar zayıflıyor ve o kadar geriye düşüyorsunuz. Geriye düştükçe de dışlayıcılığınızı arttırarak içinize kapanma ve dışarıdaki dünyayı reddetme istediğiniz o kadar artıyor.

BÖLÜM 14

DİPTEN GELEN DALGA

Küreselleşmenin vahşetinin, baskılarının ve güçlüklerinin ortaya çıkardığı ters tepkinin yanı sıra, küreselleşmenin nimetlerinden yararlanmayı talep eden insanların oluşturduğu bir dipten gelen dalga da olduğunu her zaman aklımızda tutmalıyız.

Piyasa güçleri bütünüyle zıvanadan çıkarsa – insanlar sistemin aşırı çılgınlaştığını, alın teri ile daha iyi yaşam standartları arasındaki bağlantının koptuğunu, sancılı reformlara ve kemer sıkmaya ne kadar katlanırlarsa katlansınlar sistemden pay alamayacaklarını düşünmeye başlarsa – sistem tehlikede demektir. Ama daha o noktaya gelmedik – şimdilik.

Zengin ile yoksul arasındaki uçurum büyüse de, dünyanın pek çok yerinde yoksulların bastığı zemin istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, nispi yoksulluk belki pek çok ülkede artmakta, ama mutlak yoksulluk pek çoğunda azalmaktadır.

Küreselleşme, gücün gittikçe daha soyut, dokunmanın, etkilemenin hatta görmenin daha zor olduğu düzeylere yükselmesi sonucunda olağanüstü bir yabancılaşma yaratmakla birlikte, bunun tam tersini de yapabilir. Yerel düzeye ve bireylere daha önce hiç olmadığı kadar güç ve kaynak kazandırabilir.

Küreselleşmeye karşı ters tepkinin neden henüz ("henüz" sözcüğünün altını çiziyorum) dünyanın hiçbir yerinde bu yeni sistemi kesintiye uğratacak kritik büyüklüğüne ulaşmadığını anlamamıza da yardımcı oluyor.

BÖLÜM 15

RASYONEL ÇOŞKUNLUK

Denizaşırı ülkelerde ve Wall Street'ten uzakta – kendi ülkeme dışarıdan bakarak – çok zaman geçirdiğim için, dünyanın öteki kesimlerinde Amerika'ya yönelik rasyonel coşkunuğa her zaman tanıklık ediyorum. Rasyonel coşkunluk şu mantık üzerine kuruludur: Günümüzün baskın uluslararası sistemi olarak küreselleşmeye bakarsak, bu sistemde zenginleşmek için şirketlerin ve ülkelerin sahip olması gereken özelliklere bakarsak, Amerika'nın bu sistemle bağlantılı olarak bütün büyük ülkelerden daha çok kaynağı ve daha az borcu olduğunu açıkça görürüz. İşte rasyonel coşkunluk dediğim şey bu. Küresel yatırımcılar sezgisel olarak biliyor ki pek çok Avrupa ve Asya ülkesi daha küreselleşmeye ayak uydurmaya çalışırken, bir kısmı da henüz başlangıç çizgisindeyken, Sam Amca çoktan ilk turu bitirmiştir ve son hızla koşmaktadır.

Her şeyden önce Amerika ideal coğrafi konumu sayesinde dünyanın üç kilit pazarıyla (Asya, Avrupa, Kuzey-Güney Amerika) ilişki içindedir. Girişimci ruhu geliştiğinden yeni fikir ve buluşlara gerekli sermayeyi yatırmaktan çekinmez.

Avrupa'nın yirmi beş yıl önceki en büyük yirmi beş şirketini alt alta yazar, sonra bugünkülerle karşılaştırırsanız, neredeyse birbirinin eşi iki liste görürsünüz. Halbuki Amerika'nın yirmi beş yıl önceki en büyük yirmi beş şirketinin listesini yapar ve bugünün en büyük yirmi beş Amerikan şirketiyle karşılaştırırsanız, şirketlerin büyük bölümü farklı olacaktır. İçinde bulunduğumuz çağda girişim sermayecileri çok önemli insanlardır, üstelik sadece bir para kaynağı olarak değil. Bunların en iyileri, yeni kurulmuş şirketlere gerçek bir uzmanlık sunarlar. Ellerinden çok sayıda şirket geçer, gelişmek için şirketlerin geçmesi gereken aşamaları bilirler ve bu aşamaları geçmenize yardım edebilirler. Bu da çoğu zaman başlangıç sermayesi kadar önemlidir.

En dürüst hukuki ve idari ortam yolsuzluğun nisbeten az , bolca koruyucu düzenlemenin bulunduğu piyasaların ve sözleşmelerin yürümesini sağlayan ve patent yasalarıyla yenilikleri teşvik edip yüreklendiren, hukukun üstünlüğüne dayalı, olabildiğince düzgün bir oyun sahasıdır.

ABD menkul kıymet piyasaları gizliliğe asla göz yummaz. Yanlış yönetimlerin ve yanlış kaynak kullanımının kolayca belirlenmesi ve cezalandırılması için, borsaya giren her şirket, gelir raporlarını ve düzenli olarak denetime sunulmuş mali tablolarını zamanında hazırlamak zorundadır.

Başarısız olmak ayıp değildir, hatta daha önce bir başkasının parasıyla başarısız bir deneme yapmanız önemli bile olabilir. **Silikon Vadisi'nde iflas, yenilik yaratmanın gerekli ve kaçınılmaz bir bedeli olarak görülür ve bu tutum risk almaları için insanları yüreklendirir.**

Yeni göçmenleri kabul etmeye yönelik sağlam bir donanımda önemli bir faktördür. Böylece bu ülke, dünyanın en iyi beyinlerini sürekli kendisine çekme ve şirketlerinde, tıp merkezlerinde ve üniversitelerinde toplama fırsatı bulur. Bugün Silikon Vadisi'ndeki

mühendis ve bilim adamlarının aşağı yukarı üçte biri Amerika dışında doğmuş yabancıdır. Bu kişiler daha sonra, Silikon Vadisi'ne özgü değer ve ürünleri dünyanın her yanına yansıtırlar. Kıyılarınıza ne kadar çok bilgi işçisi çekerseniz o kadar başarılı olursunuz.

Ülkenizdeki işleri sadece kendi ülkenizin çıkarabildiği mühendislere mi teslim etmek istersiniz, yoksa dünyadaki bütün mühendislerin en iyi yüzde 10'undan yararlanmak mı istersiniz? Amerika bugün bu fırsata gerçekten sahip olan tek ülke. Japonya, İsviçre ve Almanya'ya gelince, bu ülkelerin kayda değer bir göçmenlik geleneği yok ve onlar için çok büyük dezavantaj olacak bu.

Demokratik, esnek bir federal politik sistemi olan, büyük ölçüde merkezleşmiş karar süreçlerine izin veren, böylece farklı bölgelerin ve yerel birimlerin, merkezin harekete geçmesini beklemek zorunda kalmadan kendilerini dünyadaki eğilimlere uydurabildiği bir ülkedir.

Dünyanın en esnek işgücü piyasasına sahip ülkedir – işçilerin bir bölgeden diğerine kolaylıkla geçmesine, işverenlerin de görece bir kolaylıkla işçi almasına ve çıkarmasına izin veren bir piyasa. **İşçileri işten çıkarmak ne kadar kolaylaşırsa, işverenler onları işe alma konusunda o kadar istekli olur.** Amerika'da 1990'larda ortadan kalkan milyonlarca işi ve yine 1900'larda Amerika'da yaratılan milyonlarca yeni işi, Batı Avrupa'daki bir milim bile kıpırdamayan iş değiştirme oranıyla kıyaslayın. Amerika'da bugün Maine'de işinizi kaybeder ve eğer bir boşluk varsa, ertesi gün San Diego'da bir yenisini bulabilirsiniz.

Devlet himayesindeki kartellerin nefretle karşılandığı, her şirketin ve bankanın kendi mücadelesini vermek ve kendi ayakları üzerinde durmak zorunda olduğu, tekellere göz yumulmayan bir ülkedir. Bir ABD şirketi herkesin gıptaıyla baktığı, dünya çapında bir inciye – Microsoft gibi – dönüştüğünde bile, Adalet Bakanlığı'nın yılda 75.000 dolar kazanan antitröst avukatlarından birine hesap vermek zorundadır.

Ayrıksı görünenlere, aynı zamanda bir matematik ya da yazılım dahisi olan at kuyruklu delikanlıya yahut burnu hizmalı geç kıza hoşgörü gösteren bir ülkedir.

Avrupa ya da Japonya'daki durumun tersine, özel sektörün finans, teknoloji ve enformasyon alanlarındaki demokratikleşmeye tümüyle ayak uydurmak, bunlardan tümüyle yararlanmak ve Miroçip Bağışıklık Sistemi Bozukluğu'na yakalanmamak için gerekli küçültmeyi, özelleşmeyi, etkileşmeyi, yeniden tasarlama ve yapılanmayı, iletişim ağları kurmayı, piyasaları serbestleştirmeyi daha 1990'ların ortalarında büyük ölçüde tamamladığı bir ülkedir.

Başarılı yatırımcıya ya da buluşçuya kendi sermaye kârının büyük bir yüzdesini cebinde tutma fırsatı veren, böylece olağanüstü zengin olma güdüsünü daima ayakta tutan, iyice kök salmış bir girişim kültürüne ve vergi sistemine sahip bir ülkedir.

Bilgi işçilerini çekmek için, çevre koşulları açısından cazip, büyük açık alanlara ve küçük kasabalara hala sahip bir ülkedir.

En önemlisi, çokuluslu şirketlerinin ve küçük girişimcilerinin büyük düşünmeye ve küresel düşünmeye giderek daha çok ısındığı, hızlı, hafif, bağlantılı, bilgi-yoğun alanların her türünde üstün başarı gösterdiği bir ülkedir.

Bazı ülkelerde sorun bu toplumların içinde bulunduğumuz çağa uygun girişimci beyinler üretmemesi değil. Fransız beyinleri de tıpkı Amerikan beyinleri gibi işliyor. Tek sorun, bu beyinleri nasıl bir ekonomik ve sosyal bağlam içinde gelişmesine izin verildiği.

Amerika fazladan birkaç avantaja sahip olduğu bu anı, hala bütün gerçekliğiyle ortada olan yükümlülükleriyle ilgilenmek için de kullanılmalı: Suçla dolup taşan kentsel yoksul mahalleler, silah denetimindeki akıl almaz yetersizlik, açılan gelir uçurumları, küçük işadamlarından büyük şirketlere kadar herkese büyük zararlar verebilen tazminat kültürü, kaynak sıkıntısı çeken sosyal güvenlik sistemi, çok fazla insanı güçlerinin çok üzerinde harcama yapmaya ve bir ekonomik kriz halinde bütün finansal yapı için gerçek bir tehlike olabilecek bir borç yığını altına girmeye yönelten kredi kartı kültürü, seçim kampanyalarına ilişkin finansman yasalarının gevşekliği yüzünden giderek çürüyen ve sapkınlaşan politik sistem. Bu sorunlara eğilmek, küreselleşme çağında *gerçekten işe yarayacaktır.*

BÖLÜM 16

DEVİRİMİN ADI ABD

Gelişmekte olan ülke istasyonunda müşterilerin çoğu ya son model Mercedes ya da uyduruk bir motosiklet kullanır.

Avrupalılar ve Japonlar, devletin insanlar ve piyasalar üzerinde yetkili olması gerektiğine inanır; Amerikalılar ise insanların yetkilendirilmesine ve kazanan ile kaybedenin ayıklanması için piyasaların olabildiğince serbest bırakılmasına inanma eğilimindedir.

Küreselleşmeyi kaplana benzetiriz. Ama biz o kaplanın sırtında gitmeyi en iyi beceren halkız ve şimdi herkese kaplanın sırtına çıkmalarını ya da yolumuzdan çekilmelerini söylüyoruz. Bu kaplanı idare etmede bu kadar usta olmamızın nedeni, onu yavruyken alıp yetiştirmiş olmamız. Üç demokratikleşme büyük ölçüde Amerika'da beslenip büyütüldü. Altın deli gömleği büyük ölçüde Amerika'da dikildi. Elektronik sürünün başını Amerikalı Wall Street boğaları çekiyor ve pazarlarını serbest ticarete ve serbest yatırıma açma konusunda diğer ülkelere baskı yapan en güçlü unsur Sam Amca.

Kimi insanlarda Amerikanlaşma - küreselleşme, yaşam standartlarını yükseltmenin her zamankinden daha çekici, güçlendirici, inanılmaz derecede ayartıcı bir yolu izlenimini uyandırıyor. Ama çok sayıda başka insanda, Amerika'ya karşı derin bir kıskançlık ve hınç yaratabiliyor – kıskançlık, çünkü Amerika bu kaplanı idare etmede çok daha usta görünüyor ve hınç, çünkü Amerikanlaşma – küreselleşme çoğu zaman ABD'nin bütün diğer ülkeleri hızlanmaları iletişim teknolojisine ayak uydurmaları,

küçülmeleri, standartlaşmaları ve Amerika'nın kültürel nağmeleri eşliğinde sıra sıra Hızlı Dünya'ya doğru yürümleri için kırbaçlaması gibi geliyor onlara.

Bugün Amerika'yla ilgili olarak onca insanı rahatsız eden şey, dünyanın her yanına askerlerimizi göndermememiz değil, dünyanın her yanına kültürümüzü, değerlerimizi, iktisadi politikalarımızı, teknolojilerimizi ve yaşam biçimlerimizi göndermemiz – istesek de istemesek de, başkaları istese de istemese de.

Amerika "küresel küstahlığın başkenti". Bu durum günümüzde Amerika'nın her ülkeyle ilişkisini biraz daha karmaşıklaştırıyor. Bugün bazı ülkeler sırf Amerika'nın gagasını bükmek için denemedik yol bırakmıyor; bazıları arkalarına yaslanıp "bedava yolcu" rolünün keyfini sürüyor – küresel şeriflik işini üstlenmeyi, Saddam Hüseyin'in ve başka haydutların karşısına çıkmanın bedelini ödemeyi Amerika'ya bırakıyor, ama boyuna Amerika'dan yakınmaktan da geri durmuyor; bazıları Amerikan hakimiyetine karşı öfkeyle tütüyor; bazıları da sessizce sisteme ayak uyduruyor.

Ronald Steel'in bir zamanlar söylediği gibi, öfkeli adamlar Amerikanlaşma – küreselleşmeyi davetsiz bir misafir gibi görürler: Kapıdan kovunca camdan, camı kapayınca kablolu televizyondan, kabloyu kesince telefon hattıyla internetten, telefon hattını kesince uydudan giren misafir. Telsiz telefonu kaldırıp attığınızda, reklam panolarında karşınıza çıkar. Panoyu kaldırdığınızda, işyerinden ve fabrikalardan geçerek yanınıza gelir. Ve bu Amerikanlaşma – küreselleşme, sadece odada yanınızda durmaz. Midenize girer. Ta içinize ulaşır. Ve içeri girdiğinde çoğu zaman babalar ve oğullar, anneler ile kızlar, büyükanneler ve büyükbabalar ile torunlar arasında derin bir uçurum açar. Bir kuşağın dünyaya anne ve babasından bambaşka bir gözle baktığı bir durum yaratır ve bunun suçlusu Amerika'dır. Örneğin, Suudi milyoner terörist Usame bin Laden'in ağzından hiç düşürmediği bir nakarat, Amerika'nın Arap Yarımadası'ndan ve genel olarak İslam dünyasından çekilmesi gerektiğidir; çünkü Amerika'nın yaşam biçimi "İslam ocağını kirletmekte"dir.

Öfkeli adamların, Amerikanlaşma – küreselleşmenin karşısına koyacak tutarlı bir ideolojisi yok. Sam Amca'dan yakınan, ama kafa tutamayan sünepe yöneticilerinin tersine, onlar bu çizgiyi aşarak tetiği çekmeye hazırlar.

Amerikanlaşma – küreselleşme, bu insanlara Amerika'dan nefret etmeleri için çok daha büyük nedenler sunmakla kalmıyor; aynı zamanda onlara, bir birey olarak, tetiği çekmek için çok daha büyük güç kazandırıyor. Küreselleşme onları iki önemli biçimde süper-güçlendirilmiş bireyler haline getiriyor.

Birincisi, dünyanın iletişim ağlarıyla kaplı olduğu – hepimizin çok daha fazla yerde çok daha uzun zaman birbirimizle bağlantı kurduğumuz – bir dünyada teröristler aynı anda çok sayıda insanı huzursuz edebiliyor.

En büyük kaygım, ki bunu ne kadar vurgulasam azdır, bütün bu altyapının saldırılara çok açık olması – sadece bilgisayar korsanlarından değil, telefon santrallerine girebilen herkesten gelecek saldırılara. Askeri cephenin tersine bu dünyada saldırgan kişi telefon cephesinden çıktıkdan sonra evine dönüp bir sandviç yiyebilir, sonra dönüp yeniden saldırıya geçebilir.

Amerikanlaşma – küreselleşmenin yarattığı öfkeli adamı, küreselleşmenin insanları süper-güçlendirilmiş bireylere dönüştürme özelliğiyle birleştirirseniz, **bugün Amerika'ya yönelik en gerçek ve ciddi tehlike olduğuna inandığım şeyi elde edersiniz: Süper-güçlendirilmiş öfkeli adam.** Evet, 20. yüzyılın sonunda Amerika'yı tehdit eden en büyük tehlike, başka bir süper güç değil, Bugün Amerika'nın karşı karşıya olduğu en büyük tehlike, küreselleşme nedeniyle Amerika'dan her zamankinden çok nefret eden ve küreselleşme sayesinde kendi başına bir şey yapma olanağı her zamankinden fazla olan süper-güçlendirilmiş bireyler.

Ama bugünün süper-güçlendirilmiş öfkeli insanı, küreselleşmenin sunduğu güçlerden yararlanarak bir süper güce bile saldırabilir. Uçsuz bucaksız Roma İmparatorluğu'nda her yolun Roma'ya çıktığı söylenirdi. Harika yolların tuhaf bir yanı da vardır, her iki yöne giderler. Vandallar ve Vizigotlar Roma'ya saldırmaya karar verdiklerinde bu yolları kullandılar. Aynı şey küreselleşmenin de başına gelebilir.

Süper-güçlendirilmiş öfkeli adamların pek çok türü var. Çok öfkeli ama daha az tehlikeli olanlardan çok öfkeli ve kısmen tehlikeli olanlara ve çok öfkeli ve çok tehlikeli olanlara kadar. Öfkeli ama daha az tehlikeli olanların iyi bir örneği hackerlerdir.

Gerçekten öfkeli ve gerçekten tehlikeli süper-güçlendirilmiş öfkeli adamlar kendilerinin bir parçası olmadığı ve asla olmayacağı bir dünya-yönetimi sisteminin varlığını sezerler. Şiddet saçan bu süper-güçlendirilmiş öfkeli adamlar arasında Afganistan'daki Usame bin Ladin çetesi sayılabilir.

Ağustos 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki bombalama olaylarını finanse ederek 200'den çok insanın ölümüne neden olan Suudi milyoner Usame bin Ladin, kendisine ait Jihad Online (JOL) üzerinden uydu telefonlarıyla dünyanın her yerine düzenli olarak ulaşıyordu. FBI, onun CNN aracılığıyla dünya olaylarını nasıl izlediğini ve interneti kullanarak Bin Laden'in yer altı örgütünün başka üyeleriyle nasıl ilişki kurduğunu anlattığı ve kendisinden "Doğu Afrika hücresinin medya enformasyon görevlisi" olarak söz ettiği bir e-posta mesajı bulmuştu.

Bin Ladin ana-babalarının yapamadığını becermek için özlemle fırsat kollayan öfkeli Üçüncü Dünya gençleri kuşağının mensubuydu. Bu gençler kendi toplumlarında yol açtığı bütün çalkantıların intikamını almak için hiddetlerini Batı'ya çevirmek ve bunu arkasındaki değerler yapısını reddetmekle birlikte Batı teknolojisini kullanarak yapmak peşindedir. Batı dünyasının teknolojik birikiminin kaymağını yeme, parasını Visa'ya ödeme, ama yine de kapalı pencereler ardında çarşafla oturarak köktenci bir yaşam tarzını sürdürme fikrine bayılırlar.

Remzi Yusuf süper-güçlendirilmiş öfkeli adamın en halis örneğidir. Şöyle bir düşünün. Yusuf'un programı neydi? İdeolojisi neydi? Şaka değil, Amerika'nın en yüksek iki binasını havaya uçurmaya çalışmıştı. İstedığı Brooklyn'de bir İslam devleti kurmak mıydı? New Jersey'de bir Filistin devleti kurmak mıydı? Hayır. Tek istediği Amerika'nın en yüksek iki binasını havaya uçurmaktı. Manhattan'daki Federal Bölge Mahkemesi'ne, amacının Dünya Ticaret Merkezi binalarından birinin diğeri üzerine

yıkılarak 25.000 sivili öldürmesine yol açacak bir patlama yaratmak olduğunu söylemişti. Remzi Yusuf'un mesajı, kadiri mutlak Amerika'dan kendi toplumuna yönelen mesajı yırtıp atmak dışında bir mesajının olmayıştı. Bir tarihte *The Economist* şöyle bir saptama yapmıştı: "Teröristler 'çok sayıda insanın ölmesiyle değil, çok sayıda insanın onları görmesiyle' ilgilenirler"

Eskiden Amerika'ya saldırmadan önce kendi hükümetlerini yıkmak ve kendi devletlerini ele geçirmek zorunda olduklarını düşünmeleri idi. Oysa şimdi bireyler olarak bunu doğrudan kendi başlarına yapıyorlar. Küreselleşme tek tek kişiler olarak ABD'ye saldırmalarını mümkün kılmakla kalmıyor, onları bu yönde motive etmekle kalmıyor, aynı zamanda gerekli mantığı da veriyor. Bu mantık, kendi devletlerinin artık gerçek iktidar yapısını temsil etmediğidir. Asıl önem taşıyan iktidar yapısı küreseldir. Bu yapı Amerikan süper gücünün ve süper piyasaların elindedir; diğer hükümetlere ne yapacaklarını söyleyenler onlardır. Bu yüzden, gerçek iktidar yapısını yıkmak istiyorsanız, hedefiniz Pakistan ya da Mısır hükümeti değil, süper güç ve süper piyasalar olmalıdır.

Hayale kapılmamak gerek. Süper-güçlendirilmiş öfkeli adamlar gerçektir ve bugün ABD'ye yeni sistemin istikrarına yönelik en ciddi tehlikeyi temsil ediyorlar. Remzi Yusuf günün birinde bir süper güç olabileceğinden değil. Hayır, hayır. Bugünün dünyasında birer Remzi Yusuf olabilecek çok fazla insan olduğu için.

BÖLÜM 17

BİR İNSANLA KONUŞMAK İSTİYORSANIZ 1'E BASIN

Bu kitabın başından sonuna kadar kendini gösteren bir ortak payda varsa, o da *küreselleşmede her şeyin zıddıyla birlikte var olmasıdır*. Küreselleşme olağanüstü yetkilendirici de olabilir, olağanüstü zorlayıcı da. Fırsatları demokratikleştirdiği gibi, paniği de demokratikleştirebilir. Balinaları daha büyük, küçük balıkları daha güçlü yapar. Giderek artan bir hızla sizi geride bırakır ve giderek artan bir hızla arkanızdan yetişir. Bir yandan kültürleri homojenleştirirken, bir yandan da insanların benzersiz bireyselliklerini dünyanın giderek daha büyük bir bölümüyle paylaşmasını sağlar. Lexus'un arkasından koşma isteğimizi daha önce hiç olmadığı kadar kamçılar ve zeytin ağaçlarımıza her zamankinden daha sıkı sarılma isteği doğurur. Dünyaya her zamankinde daha çok açılmamızı sağlar ve dünyanın her birimize her zamankinden daha çok ulaşmasını sağlar.

Bir bakıma, bugün küreselleşmeye yönelik en büyük tehdit küreselleşmedir. Sistem kendi sonunun tohumlarını içinde barındırabilir. Aşağıda, küreselleşme sisteminin düpedüz dizginlerinden boşanmasına ya da çok sayıda büyük ülkedeki büyük çoğunlukların kendilerini yenik hissetmelerine yol açacak kadar baskıcı hale gelerek bütün sistemin dengesini tehlikeye atmalarına yol açabilecek beş neden sıralamak istiyorum.

Fazla Zorlayıcı

Günümüzün küreselleşme sisteminin başlangıç tarihi olarak Berlin Duvarı'nın yıkılışını alırsak, sistemin ikinci onyılına girmek üzere olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşme sisteminin bu ilk onyılı içinde gördüklerimiz, bazı küçük ülkelerin bu geçişi başaramamasından dolayı yaşanan şeylerdir. Ama bu ülkeler, sistemin onları bir güvenlik duvarıyla çevirmesine elverecek kadar küçük ve güçsüzdür.

Ne var ki, ikinci onyılı girerken, önümüze çok daha ciddi sorun çıkıyor. Ya çok büyük devletlerin bir bölümü bu geçişte başarısız olursa?

Size küçük bir sır vereyim: Japon ekonomisi her zaman kapitalist olmaktan ziyade komünist bir ekonomi olmuştur. *The Wall Street Journal*'ın teknoloji yazarı Walt Mossberg, "Japonya dünyanın en başarılı komünist ülkesiydi" derdi sık sık. Aslında Japonya, komünizmin gerçekten işlediği tek ülkeydi. Japonya'nın, halkı ve şirketleri tüketiminden alıkoyarak tasarrufa ve yatırıma yönelten zorunlu bir tasarruf programı vardı. Sovyet komünizmi Japonya'dakinin yarısı kadar başarılı olsaydı, Moskova asla Soğuk Savaş kaybetmezdi.

Elbette bu biraz da işin şakası. Japon ekonomisinin bir serbest piyasa boyutu da vardı. Bugün Japon ekonomisinin üçte biri Sony, Mitsubishi, Canon ve Lexus gibi teknolojinin en ileri noktasını temsil eden, küresel rekabet gücüne sahip marka zincirlerinden oluşuyor. Bunlar dünyanın en iyi şirketleri arasında yer alıyor ve Japonya'ya olağanüstü bir birikim sağladılar. Bu birikim Japon ekonomisinin diğer üçte ikisini kurtardı – Japonya'nın tek partili devletinin diktiği korumacı bariyerler sayesinde senelerce ayakta kalan, hantal, kireçlenmiş, dinazor firmaların oluşturduğu komünist parçasını. Japonya Soğuk Savaş süresince o kadar büyük bir tasarruf dağıtılmıştı ki, küreselleşmenin ilk onyılına batmadan aşabildi.

Japonya eğer kalıcı bir durgunluktan kaçınmak istiyorsa, eninde sonunda Japon ekonomisinin komünist parçasının özelleştirilmesi gerektir, tıpkı Çin'de Rusya'da olduğu gibi. Verimsiz çalışan şirket ve bankaların çekilip vurulması ve onların ölü sermayesinin daha verimli şirketlere aktarılması gerektir.

Bugün hala Çin ekonomisinin yaklaşık yüzde 40'ını verimsiz çalışan ya da iflas etmiş olan devlete ait sanayi kuruluşları ve bankalar oluşturuyor. Çin'in bu şirketlerde çalışan milyonlarca Çinliyi düze çıkarmasının tek yolu, bunları özelleştirmek, zayıf olanları kapatıp birleştirmek ve sermayeyi verimli ve kârlı çalışan şirketlere yönlendirmektir. Ve Çin'in bunu çok büyük bir işsizlik yaratmadan yapabilmesinin tek yolu da ülkeye çok büyük dış sermaye girişi sağlamaktır.

Doğru, Çin belirli fabrikalarına büyük miktarda doğrudan yabancı sermaye çekmeyi başarmıştır, ama para birimi tam konvertibl değildir ve yabancıların özgürce oynayabileceği bir hisse senedi ya da tahvil piyasası yoktur. Ayrıca Çin'de ahbap çavuş kapitalizmi aşırı boyutlardadır ve bu da pek çok yabancı yatırımcı için itici bir unsur olmaya başlamıştır. Üstelik Çin'deki Komünist Parti, esas itibarıyla, partiye para akışı sağlamak ve kendini sağlama almak için bir dizi ticari faaliyet ve arpalık yürütmektedir. Çin'deki bu büyük ölçekli resmi yolsuzluğun tek bir örneği, Kasım

1998’de Çin devletinin tahıl alımları üzerine hazırlanan bir raporla ortaya çıkarılmıştır. 1992’den beri çiftçilerden tahıl almak için ayrılan 65 milyar doların 25 milyarı, yani hemen hemen yüzde 40’ı “kaybolmuştur.” Devlet yetkilileri tarafından lüks konutlara, future alım satımına, otomobillere ve cep telefonlarına yatırıldığını göstermiştir. Çin gerçekten hukukun üstünlüğüne dayalı bir yazılım oluşturmak zorundadır.

Rusya bugün küreselleşme sistemiyle bütünleşmekte olduğundan, dünyanın istikrarına yönelik en ciddi tehdit Rusya’nın gücünden değil, güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır ve daha bir süre de böyle olacaktır. Rus ekonomisi Ağustos 1998’de krize girdiğinde, Batılı finans kurumlarına bir ay içinde Rus komünizminin yetmiş yılda yaptığından daha büyük zarar veren finansal bir salgın hastalığı başlattı.

Küreselleşme sisteminde ABD’yi en çok tehdit eden sorunlar karaborsa nükleer savaş başlığı satışları, stratejik nükleer füzeler, çevresel bozulma, Irak ve Kuzey Kore’deki gibi haydutlar ve finansal virüslerdir. Makul bir dengeye kavuşmuş ve demokratikleşme yoluna girmiş bir Rusya’nın işbirliği olmadan, Amerika bu sorunların hiçbirine etkili çözümler getiremez.

Daha önce şirketler ile ülkeler arasında bir benzerlik kurmuştum ve bu benzerlik gerçekten büyük ölçüde geçerli. Ancak, ülkelerin şirketlere hiç benzemeyen bir yanı da var. Ülkeler büyür, başarısız olur, batırlar – ama nadiren kaybolurlar. Bunun yerine, başarısız olmuş ülkeler olarak varlıklarını sürdürürler.

Sırbistan, Arnavutluk ve Cezayir bayrak açarsa sonuçları tatsız olabilir, ama sistemin bütününe tehdit etmez. Asıl bilemediğimiz, Rusya, Japonya ve Çin gibi büyük ülkelerin küreselleşmede başarısız olması, ama eski sistemden kalma askeri güçlerini koruması halinde neler olacağıdır. Mikroçip üretemeyen uluslar kargaşa mı üretecek?

Fazla Bağlantılı

Küreselleşmeyi bizzat küreselleşmenin tehlikeye düşürmesinin bir başka yolu da sistemin çok etkili işlemesi ve dünyayı birbirine fazla yaklaştırması durumunda, küçük grupların – yatırımcıların ya da süper-güçlendirilmiş öfkeli adamların – aşırılıklarıyla bütün yapıyı tehdit etme olasılığıdır.

Fazla Rahatsız Edici

Bugün nasıl ülkelerin ve şirketlerin saklanabileceği bir yer kalmadıysa, giderek bireyler de saklanacak yer bulamaz hale geliyor. Ettiğiniz her telefon, kestiğiniz her fatura, satın aldığınız her reçeteli ilaç, kiraladığınız her video, yaptığınız her uçak yolculuğu ve kullandığınız her bankamatik, elektronik sürüye ait bir bilgisayarın bir köşesinde saklanır ve ne zaman geri gelip yakanıza yapışacağını asla bilemezsiniz.

Çok Sayıda İnsan İçin Fazla Adaletsiz

Ya ABD ve Batı Avrupa aynı anda bir gerileme sürecine girer ve Japonya ekonomik durgunluktan çıkamaz, kendini toparlayamazsa? Bu durumda elektronik sürü çok zayıf düşebilir ve doğru yolda gittikleri – ekonomilerini yeniledikleri ve altın deli

gömleğini giydikleri – için Meksika, Brezilya ya da Kore gibi ülkeleri ödüllendirmeye gücü yetmeyebilir. Amerika ve Batı Avrupa, sistemi yeniden hayata döndürmek için gelişmekte olan ülkelerin bütün ihracatını emmek yerine, kendi daralan işgücü piyasalarını korumak için ithalata karşı yeni koruma duvarları dikme isteğine kapılabilir.

Fazla Ruhsuzlaştırıcı

Kurumlara telefon ettiğinizde hemen her zaman karşınıza insan değil, bant çıkıyor ve sizin bir dizi tuşlama yapmanızı istiyor. Oysa insanlar canlı insanlarla muhatap olmayı tercih eder genellikle. Bazı kurumlara telefon ettiğinizde ise şu yeni seçenikle karşılaşsınız: “Bir insanla konuşmak istiyorsanız, lütfen 1’e basın.” Ben her zaman 1 tuşuna basarım. Her zaman 1’e basma seçeneğine sahip olmak, her zaman bir operatörle konuşma şansına sahip olmak, küreselleşmenin başarısı için elzemdir. Çünkü bu düzeyde, bu sistemin makineler değil, insanlar için kurulduğunu hissetmek zorundayız; yoksa durum derin bir yabancılaşmaya yol açabilir.

Küreselleşmenin güçlendirici ve insanlaştırıcı yanları ile güçsüzleştirici ve insanlıktan uzaklaştırıcı yanları arasında bir denge kurmayı öğrenip öğrenemeyeceğimiz, bu sistemin geri döndürülebilir olup olmadığını, insanlık tarihindeki geçici bir aşama mı, yoksa esaslı bir devrim mi olduğunu belirleyen şey olacak.

BÖLÜM 18

İLERİYE GİDEN BİR YOL VAR

Amerika’nın herkesten çok yararlandığı bir uluslararası sistemin istikrarı açısından kritik önem taşıyan BM, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel kurumların idamesinde Amerika’nın özel bir sorumluluğu olmadığına inanır görünen yasa koyucuların seslerini duydum.

Bu yasa koyucular savaş yaralarıyla kanayan Afrika’ya gelmeliler ki topluluk ruhunun olmadığı, insanların devlete karşı bir borçluluk duymadığı, kimsenin başka birisi için sorumluluk taşımadığı, yoksulları piyasanın insafına terk eden bir ortamda zenginlerin yüksek duvarlar ve koyu camlar arkasında yaşamak zorunda olduğu ülkelerde neler olduğunu görsünler.

Ben böyle bir ülkede ya da böyle bir dünyada yaşamak istemiyorum. Böyle bir düzen, ahlaken yanlış olmanın ötesinde, giderek daha tehlikeli olacaktır. Bundan kaçınmanın yollarını tasarlamak bugün Amerika’nın içi ve dış politikasının merkezinde yer almalıdır. Ne yazık ki, ne Demokrat Parti ne de Cumhuriyetçi Parti, kendi politikalarının çerçevesini çizirken Soğuk Savaş’tan küreselleşme sistemine geçişi tam olarak yapamamıştır. İki de her konuda hem dar görüşlü hem de akılsızca tek yanlı bir tutum izleyebilecek kadar güvenli bir dünyada yaşıyormuşuz gibi davranmaktadır.

Amerika’ya uluslararası düzeyde yön veren ilke hala “büyük düşman”dır, “büyük fırsat” değil, “büyük sorumluluk” hiç değil.

Küresel ekonomik bütünleşmeden en büyük faydayı sağlayan ülke olarak, küreselleşmenin sürdürülebilir olmasını ve olabildiğince çok ülkede, olabildiğince çok insan için, olabildiğince uzun bir süreyle kazanımların kayıpların önünde gitmesini sağlamak bizim görevimizdir.

Ben bütünleşmeci bir sosyal-güvenlikçiyim. Bugün bir sosyal demokrat (yani sosyal-güvenlikçi) olmadan bir küreselleşmeci olmaya asla kalkışmamanız gerektiğine inanıyorum; çünkü toplumunuzdaki yoksullara ve kaplumbağalara bu sistemde ayakta kalmalarını sağlayacak donanımı vermezseniz, eninde sonunda ülkenizi yeryüzünden silecek bir tepki yaratacaklardır. Ve yine, bugün bir küreselleşmeci olmadan bir sosyal demokrat ya da sosyal-güvenlikçi olmaya asla kalkışmamanız gerektiğine inanıyorum; çünkü dünyayla bütünleşmedikçe, yaşam standartlarını sürekli yükseltmek ve arkalara düşenlere yardım etmek için gerekli duyduğunuz geliri asla elde edemezsiniz. Şimdi kuşkusuz, "Bütünleşmeci bir sosyal-güvenlikçi olmak ne demektir?" diye soruyorsunuz. Bence sürdürülebilir küreselleşme için bir politika oluşturmak, sürdürülebilir küreselleşme için – dış politika ve savunma politikası da dahil olmak üzere – bir jeopolitik oluşturmak ve sürdürülebilir küreselleşme için bir jeoiktisat oluşturmaktır. Kısacası, yeni bir uluslararası sistem için yeni bir politik vizyon oluşturmaktır.

Küreselleşme Çağı İçin Politikalar

Küreselleşmeyi çarpıtmanın kolay olmasının bir başka nedeni de insanların bu olgunun arkasındaki itici gücün ticaret değil, esas olarak teknoloji olduğunu anlamamasıdır. *The New York Times*'ın Washington bürosunda bir resepsiyon görevlimiz vardı, ama sonra şirket bu kadroyu kaldırdı. Resepsiyon görevlimiz işini Meksikalıya kaptırmadı, bir mikroçipe kaptırdı – bütün ofislerimizdeki sesli-posta aygıtını çalıştıran mikroçipe. İşin aslı, Meksika'yla *hiç* ticaret yapmasaydık da, o mikroçip işini elinden alacaktı.

Benim bütünleşmeci sosyal-güvenlikçiliğim küreselleşmeyi eğitim, finans ve siyaset alanlarında demokratikleştirir, ama bunu bütünleşmeyle ve serbest piyasalarla hala ilkesel olarak bağdaşan yollarla yapardı. Ne demek istediğimi açıklayayım:

Küreselleşmeyi eğitim açısından demokratikleştirme: Bütünleşmeci sosyal-güvenlikçiler, küreselleşmenin geçici ya da kalıcı olarak arkada bıraktığı kesimler için bir dizi sıçrama tahtası ve güvenlik ağı oluşturmaya savunurlar.

Küreselleşmeyi politik olarak demokratikleştirme: Toplumunuzu küreselleşmeye ayak uyduracak hıza çıkarmak olağanüstü sancılı bir süreçtir ve bu yüzden uzun vadede daha çok demokrasi gerektirir. Soğuk Savaş zamanında, gelişmekte olan ülkelerin liderleri, ülkeyi nasıl yönetirlerse yönetsinler, onları ayakta tutacak süper güçlü koruyuculara sahipti. Ama bu koruyucular artık yok ve kitleler başarısız hükümetleri uzun süre işbaşında tutmuyor (herhangi bir ansiklopedinin "Endonezya" maddesine bakın). Bugün başarısız olursanız düşersiniz ve halkınız sizi havada yakalayıp desteklemezse, yere kötü çakılırsınız (herhangi bir ansiklopedinin "Suharto" maddesine bakın).

Üstelik iktidarın partiler ve liderler arasında el değiştirmesiyle ve muhalif partilerin işbaşına gelince hemen hemen öncekine benzer ekonomik liberalleşme ve küreselleşme politikalarını izlemesiyle birlikte, altın deli gömleğinin bir alternatifi olmadığı mesajı kamuoyunda yavaş yavaş yer etmeye başlar. Latin Amerika'da, Doğu Avrupa'da ve şimdi de Doğu Asya'da kaç muhalif parti lideri son on yıl içinde iktidara gelmiş ve şöyle demiştir: "Hay Allah, anladık ki ekonomimiz gerçekten iflas etmiş. Gerçekten pazarlarımızı açmak zorundayız. Aslına bakarsanız durum benim sandığımdan da kötüyümüş, o yüzden bu reformlara hız vermek zorundayız çünkü başka çaremiz yok. Ama bunları insanileştireceğiz." Demokratikleşme, gerçekte bu yüzleşmenin mümkün olmasına yardım eder. Ve bu yüzden, günümüzde küreselleşmeye en iyi uyum sağlayan ülkeler çoğu zaman doğal zenginlikleri çok olanlar değil, en demokratik olanlardır.

Küreselleşmeyi demokratikleştirmek, sadece küreselleşmeyi sürdürülebilir kılmanın en etkili yolu değil, aynı zamanda bir hükümetin izleyebileceği en ahlaki, kendi çıkarlarına en uygun politikalarıdır.

Küreselleşme Çağı İçin Jeoiktisat

Yatırım uzmanı Tweedy Rusya için şöyle diyordu: "Politik istikrarı zayıf olan, yatırımcıyı koruyucu yasaları bulunmayan ve kağıt mendil olarak kullanılsa daha çok işe yarayacak bir para birimine sahip olan ülkelere yatırım yapmanın mantığı bize yabancıdır."

Kimileri bir daha ülkeleri böyle ezip geçmemesi için sürüyü dizginlemek istiyor. Kimileri sürüyü dışarıda tutacak sermaye denetimleri getirmeleri için bu ülkeleri teşvik etmek istiyor. İki yaklaşım da hatalıdır. Elektronik sürü 20. yüzyılın enerji kaynağıdır. Ülkeler onu yönetmeyi öğrenmek zorundadır; sürüyü dizginlemek yararsızdır, çok uzun süre dışarıda tutmak ise o ülkeyi kaynaklardan ve teknolojiden yoksun bırakmaktan ve ahbab çavuş kapitalizminin ömrünü uzatmaktan başka işe yaramaz.

Bugünün küresel finans sistemine yönelik en büyük iki tehdit kötü kredi vericilerin ve kötü kredi alıcıların tetiklediği krizlerdir. Çözmemiz gereken jeoiktisat sorunu şudur: Bugün bütün sistemi sallayacak kadar hızla yayılabilen ve büyüyebilen kötü kredi almalardan ve kötü kredi vermelerden daha az zarar görmesi için bu ekonomiye nasıl istikrar kazandırabiliriz?

Bugünün ekonomistleri bankacıları kötü kredi alıcı ülkeleri ıslah etmek ve sürünün saldırılarından korumak için şunları yapabilirler:

Birinci adım, aldığı kredileri kötü kullanan ülkelere ikinci, üçüncü ve dördüncü adımlara uymaları koşuluyla – ve yalnız bu koşulla – IMF'nin, Dünya Bankası'nın ve özel kurumların kurtarma kredileri vermeye ya da borçlanma koşullarını yenilemeye hazır olacağını açık seçik anlatılmasıdır.

İkinci adım, bütçe kısıntıları, iflas etmiş verimsiz şirket ve finans kurumlarının tasfiyesi, kur ve faiz oranı ayarlamaları, borç indirimleri ve ahbab çavuş kapitalizmi

uygulamalarının ortadan kaldırılması gibi önlemlerin bir bileşimidir. Bu gibi reformların amacı para birimlerine istikrar kazandırmak ve nihai olarak hem iç piyasa talebini canlandırmak, hem de ülke dışındaki elektronik sürünün güvenini geri kazanmak için faiz oranlarını düşürmektir. Elektronik sürünün bu zayıflamış ülkelerde şirket satın almasını kolaylaştıracak bir süreci de kapsmalıdır: Verimsiz şirketleri ortadan kaldırmak ve yerlerine daha iyi yönetilen, piyasa değerini daha iyi gözetten, en iyi uluslararası standartlara göre işletilen şirket koyarak.

Elektronik sürüyü – uzun dönemli yatırımlar yapacak, teknolojiyi transfer edecek ve fabrikalara en ileri işletim yöntemlerini getirecek güvenle birlikte – ülkenize geri getirmek, daha iyi bir yerel işletim sistemi kurmanın en etkili ve en hızlı yollarından biridir. Ve açıkçası, sürüyü bir daha kaçırma korkusu, bir ülkenin yazılımını ve işletim sistemlerini sürekli iyileştirmesi için en iyi disiplin kaynağıdır.

Üçüncü adım, bu ülkeleri sadece işletim sistemlerini değil, politik sistemlerini de yenilemeye ikna etmektir. Rüşvetçiliğin ve vergi kaçakçılığının önünü almalı ve hukukun üstünlüğü yazılımlarını iyileştirmeliler ki kemer sıkma günleri geldiğinde insanlar reform sürecinin temel bir adalet içerdiğine inansınlar.

Dördüncü adım, IMF’den ve başka kaynaklardan gelen yardımın bir bölümünü, asgari sosyal güvenlik ağları kurmak ve işsizlerin bir bölümünü istihdam edecek kamu işleri sağlamak için kullanma doğrultusunda bir kararlılıktır.

Bütün sistemi tehdit edebilecek olan diğer küresel ekonomik kriz türü de kötü kredi vericilerin – bankalardan yatırım fonlarına ve koruma fonlarına kadar – yol açtığı krizlerdir. Bugün bunlar o kadar çok yerde o kadar çok insana o kadar çok para akıtmaktadır ki çok büyük bir ölçekte pervasızca yatırım yaptıklarında ve birdenbire paralarını geri çekmeye karar verdiklerinde, hem iyi hem de kötü ekonomilere ciddi zararlar verme potansiyeli taşımaktadır. Sisteme esas olarak politik bir tehdit yönelten kötü kredi alıcılığın tersine, küresel ölçekteki kötü kredi vericilik sisteme gerçek bir finansal tehdit yöneltir.

Yükselen bir piyasaya yatırım yapmadan önce o piyasanın ne derece sağlıklı olduğunu incelemeleri gerekir. Oysa bugün koruma fonlarına ya da yükselen piyasalara yatırılan paralar o kadar büyük, sistem o kadar bütünleşmiş ve hızlıdır ki büyük risklere girenler büyük hatalar yaptığı zaman herkesin dengesi bozulabilir.

Yükselen piyasalarda son zamanlarda ardarda gelen krizler sonucunda yeni yasalar ya da düzenlemeler çıkarılmadığı halde artık sistemdeki herkes risk yönetimini daha ciddiye alıyor. IMF, ABD Hazine Bakanlığı ve fon yöneticileri, yükselen piyasa ülkelerine şu soruları daha sık soruyor: “Finansal sistemini ve idari düzenleme ortamını iyileştirmek için ne yapıyorsun? Ülkene girip çıkan özel ve kamusal para akışları neler? Bundan her zaman haberdar olmak istiyorum, eşzamanlı olarak.”

Fon yöneticileri, en azından yakın gelecek için, sermaye toplamayı sürdürmek istiyorlarsa hem yatırımcılarına hem bankacılarına karşı daha açık olmak zorunda olduklarını biliyorlar.

Daha iyi düzenleyiciler, daha akıllı yatırımcılar, biraz daha sağgörlü bankacılar ve kredi vericiler olmaları için sistemdeki herkese çağrıda bulunmak – bunun çok parlak bir çözüm gibi görünmediğinin farkındayım.

Küresel finans krizleri önümüzdeki çağın normu olacak. Bugünkü değışim hızıyla ve bu yeni küreselleşme sistemine ayak uydurmaya çalışan farklı aşamalardaki bunca ülkeyle krizler her zaman olacak.

Günümüzün küresel ekonomisine katılmayı, yıldan yıla hızlanan Formula 1 yarış arabalarından birini kullanmak gibi düşün. Duvarlara toslayan ya da çarpışan birileri mutlaka olacaktır; hele ki bu yarışta daha birkaç yıl öncesine kadar eşek sırtında dolaşan sürücüler varsa. İki seçeneğın var. Formula 1 yarışlarını yasaklayabilirsin. O zaman bir daha hiç çarpışma olmaz. Ama hiç ilerleme de olmaz. Ya da yarışı her bakımdan daha güvenli hale getirerek çarpışmaların verdiği zararı azaltmak için elinden geleni yapabilirsin. Yani, içinde eğitilmiş bir kurtarma ekibi ve her kan grubundan yeterli miktarda kan bulunan bir ambulansın daima hazır beklemesini sağlayabilirsin. (Bunun piyasadaki karşılığı, IMF'nin G-7'nin ve dünyanın belli başlı merkez bankalarının, acil bir durumda, sistemi tehdit eden krizlerin önüne geçmek üzere piyasalara sermaye pompalayabilmesidir.) Aynı zamanda her Formula 1 yarış arabasını daha sağlam hale getirebilirsin. (Bunun piyasadaki karşılığı, bir yükselen piyasaya bir kuruluş yatıran her yatırımcının o piyasadaki işletim sisteminin ve yazılımın, sermayeyi doğru dağıtacak ve yatırımcılarına ödeme yapmak için gerekli geliri üretecek biçimde geliştirilmekte olduğundan emin olmasıdır.) Sürücülerini daha iyi eğitmeye odaklanabilirsin. (Bunun piyasadaki karşılığı, IMF'nin, yatırımcıların ve bankaların bir ekonominin nasıl geliştiğine ve sermayenin, özellikle de kısa dönemli fonların nereye aktığına ilişkin doğru ve güncel veriler için hiç durmadan baskı yapmasıdır.) Son olarak, arabaların yoldan savrulma olasılığına karşı, yarış pistinin iki yanına olabildiğince çok saman balyası dizmelisin ve sürücüler için balyalara çarpmanın duvara çarpmak üzere olma anlamına geldiği uyarısında bulunmalısın. Ama dizeceğın balyalar, yarışı engelleyecek kadar çok olmamalı. (Bunun piyasadaki karşılığı, sorunları olabildiğince erken fark edecek ve ortadan kaldıracak etkin bankacılık ve finans piyasası düzenlemeleri, devre kesme anahtarları ve alarm düzenekleridir.)

Bütün bunları yapmak istemiyorsanız, Formula 1 yarışlarından vazgeçmeli ve koşucu olmalısınız. Ama dikkatli olan, çünkü bu dünyada koşucular Formula 1 yarış arabalarının altında kalırlar.

Küreselleşmenin Jeopolitiğı

Bugün Amerikan halkı her şey için sorumlu tutulmak, ama hiçbir şey için ölmek istememek gibi tuhaf bir duruma düştü. İşte bu yüzden, küreselleşme çağında kontrgerillacılık gitti, bebek bakıcılığı geldi. Göğüs göğse çarpışmalar gitti, uzaktan güdümlü füzeler geldi. Yeşil Bereliler gitti, BM'nin mavi baretlileri geldi. Öyle görünüyor ki bugünün dünyasında Amerika'nın ülke dışında uzun süre kaybedebileceğı, ülke içinde ise uzun süre destekleyebileceğı bir savaş yok. Dolayısıyla bugün ABD Başkanı bir askeri tehditle karşı karşıya kaldığında, ilk sorusu "Hangi strateji bu tehdidi kesin biçimde sona erdirebilir?" olmuyor. İlk sorusu "Bu işi

geçistirmek için CNN’de bir gösteri düzenlemek bana kaç mal olur?” oluyor. Her şey kontrol altına alınıyor, hiçbir şey çözülmüyor. Kaçınmamız gereken şey işte budur. Küreselleşme sistemi, militan ve cömert bir Amerikan dış politikası olmadan ayakta kalamaz.

Zeytin Ağaçları ve Küreselleşme

Ama sürdürülebilir küreselleşme için doğru politikaları, jeopolitiği ve jeoiktisadi izlersek bile, akılda tutulması gereken neredeyse soyut bir politikalar kümesi daha var. Bu her birimin içindeki zeytin ağacı gereksinmelerini ayırt etmekle ve bunların da korunmasını sağlamakla ilgili.

Toplumun internetleşmesinin, bütün bu teknolojilerin hayatımızdaki zaferinin, küreselleşmenin her şeye galebe çalmasının sonucu olarak, bir gün bilgisayarın aracılığı olmadan kimseyle ilişki kurmadığımızı fark edeceğimiz bir noktaya sürüklenme tehlikemiz var. O noktaya ulaştığımızda insanlar, bizi yeniden bedenlerimizle, ruhlarımızla ve hepimizin içindeki zeytin ağaçlarıyla buluşturmayı vaat eden o vaizlere ve yeniçağ dinsel fantezilerine kanmaya gerçekten hazır olacaklar.

Lexus ile zeytin ağacı arasında bir denge kurmak, her toplumun her gün üzerinde çalışması gereken bir görevdir.

Sağlıklı bir küresel toplum, Lexus ile zeytin ağacı arasındaki dengeyi her an koruyabilen bir toplumdur.